

Faculteit der Letteren

Tweejarige master educatie in de Taal- en Cultuurwetenschappen, specialisatie: Nederlands

Adolescentenromans uit de kast

Een onderzoek naar de bijdrage van literatuuronderwijs over adolescentenromans met als thema
homoseksualiteit aan de acceptatie van homoseksualiteit en het seksuele zelfinzicht van
adolescenten.

Korsten, M.M.C., s4438248

Eerste begeleider: Dr. Jeroen Dera

Tweede begeleider: Dr. Maaïke Koffeman

Inhoudsopgave

VOORWOORD	5
ABSTRACT	6
1 INTRODUCTIE	9
2 THEORETISCH KADER	12
2.1 HET BEGRIP ZELFINZICHT	12
2.2 ADOLESCENTIE	13
2.2.1 <i>De adolescentieperiode in het algemeen</i>	13
2.2.3 <i>Emotionele, sociale en seksuele ontwikkeling</i>	14
2.2.4 <i>Ontwikkeling zelfbeeld</i>	16
2.3 ADOLESCENTENROMAN	17
2.3.1 <i>Geschiedenis van de adolescentenroman</i>	18
2.3.2 <i>Adolescentenromans in het onderwijs</i>	19
2.4 HOMOSEKSUALITEIT OP MIDDELBARE SCHOLEN	21
3 METHODOLOGIE	23
3.1 STUDIE 1	23
3.2 STUDIE 2	26
3.2.1 <i>Pretest</i>	26
3.2.2 <i>Lessenreeks</i>	28
3.2.3 <i>Posttest</i>	31
4 RESULTATEN	34
4.1 STUDIE 1	34
4.2.1 <i>Lessenreeks</i>	43
4.2.3 <i>Extra vragen posttest interventiegroep</i>	52
5 CONCLUSIE	57
5.1 STUDIE 1	57
5.2 STUDIE 2	58
5.3 ANTWOORD OP DE ONDERZOEKSVRAAG	60
6 DISCUSSIE	62
6.1 LIMITATIES	62
6.2 IMPLICATIES VOOR DE ONDERWIJSPRAKTIJK	65
7 BIBLIOGRAFIE	67
8 BIJLAGEN	71
8.1 BIJLAGE 1: INTERVIEWPROTOCOL STUDIE 1	71

8.2	BIJLAGE 2: TOESTEMMINGSVERKLARING STUDIE 1	76
8.3	BIJLAGE 3: CHECKLIST FOR CLOSE READING OF INTERVIEW PROTOCOL	80
8.4	BIJLAGE 4: TRANSCRIPTEN STUDIE 1	81
8.4.1	<i>Interview 1</i>	81
8.4.2	<i>Interview 2</i>	87
8.4.3	<i>Interview 3</i>	91
8.4.4	<i>Interview 4</i>	95
8.4.5	<i>Interview 5</i>	100
8.4.6	<i>Interview 6</i>	104
8.4.7	<i>Interview 7</i>	110
8.5	BIJLAGE 5: CODERINGEN	117
8.6	BIJLAGE 6: FRAGMENTEN LESSENREEKS	143
8.6.1	<i>Gebr. (1997) – Ted van Lieshout</i>	143
8.6.2	<i>Zij en haar (2007) – Dirk Bracke</i>	145
8.6.3	<i>Warmwatervrees (2012) – Kirsten Kamphuis</i>	148
8.6.4	<i>De dagen van de bluegrassliefde (2015) – Edward van de Vendel</i>	151
8.7	BIJLAGE 7: VRAGENLIJST PRETEST INTERVENTIE- EN CONTROLEGROEP EN POSTTEST CONTROLEGROEP STUDIE 2 152	
8.8	BIJLAGE 8: VRAGENLIJST POSTTEST INTERVENTIEGROEP STUDIE 2	155

Voorwoord

Voor u ligt de masterscriptie ‘Adolescentenromans uit de kast’. Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de tweejarige masteropleiding ‘Educatie in de Taal- en Cultuurwetenschappen, specialisatie: Nederlands’ aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Van februari 2020 tot en met juli 2020 ben ik bezig geweest met het onderzoek en het schrijven van de scriptie.

Mede door de ondersteuning van mijn scriptiebegeleider, dr. Jeroen Dera, heb ik dit onderzoek kunnen uitvoeren. Bij dezen wil ik graag mijn begeleider bedanken voor de fijne begeleiding en de steun die ik tijdens het onderzoek heb mogen ontvangen. Zonder zijn begeleiding had ik dit onderzoek niet kunnen voltooien. Ook wil ik dr. Maaïke Koffeman bedanken, aangezien zij bij dit scriptieonderzoek heeft willen aantreden als tweede beoordelaar.

Tevens wil ik mijn familie en vrienden bedanken. Speciale dank gaat uit naar Franka Buytenhuijs, Martine Duijkers, Manon Hendriksen, Leonie Horsthuis, Emma Kustermans, Koen van Limbergen, Sarah Smeets, Kim van Veggel en Franka de Vries, die mij veel morele steun en wijze raad tijdens mijn afstudeerperiode hebben gegeven.

Tot slot gaat mijn dank uit naar de acht leerlingen die ik heb mogen interviewen. Zij hebben mij, dankzij hun eerlijkheid, goed laten inzien hoe het is om een homoseksuele adolescent op een middelbare school te zijn. Ook wil ik alle leerlingen uit vwo 3 en 4 vwo bedanken voor het invullen van beide vragenlijsten. Speciale dank gaat uit naar de leerlingen in de interventiegroep die, ondanks dat het einde van het schooljaar al in zicht was, zich onvermoeid hebben ingezet om de opdrachten te maken.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Marieke Korsten

Nijmegen, 6 juli 2020

Abstract

De plek die adolescentenromans in het onderwijs innemen is gering. Dit terwijl deze romans steeds meer als volwaardige literatuur gezien wordt. Adolescentenromans richten zich nadrukkelijk op het individu tussen de 10 en 22 jaar. Adolescentie geeft de overgangperiode tussen de kindertijd en de volwassenheid aan en wordt kortgezegd gekenmerkt door de ontwikkeling van de eigen en de sociale identiteit van de adolescent. Het is bekend dat het lezen van literatuur een bijdrage kan leveren aan het veranderen van de attitude ten opzichte van een ander persoon. Eerder onderzoek in Amerika heeft aangetoond dat het lezen en bediscussiëren van adolescentenromans de acceptatie van homoseksualiteit onder adolescenten vergroot.

De bijdrage van adolescentenromans aan het zelfinzicht over de seksuele voorkeur van een adolescent is nog niet onderzocht. Tevens is niet bekend of literatuuronderwijs met fragmenten uit adolescentenromans ook in Nederland de acceptatie van homoseksualiteit vergroot. De onderzoeksvraag die centraal staat in dit onderzoek luidt dan ook:

In hoeverre kan literatuuronderwijs over adolescentenromans bijdragen aan de acceptatie van homoseksualiteit en het zelfinzicht van adolescenten over hun seksuele voorkeur?

Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven zijn twee studies uitgevoerd. In de eerste studie is met homoseksuele middelbare scholieren gesproken over hun ervaring met adolescentenromans en in hoeverre zij denken dat literatuuronderwijs met deze romans een bijdrage kan leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit. Ook hebben zij geantwoord op de vraag of adolescentenromans met als thema homoseksualiteit bijdragen aan het zelfinzicht over de seksuele geaardheid van een adolescent. Uit de interviews is gebleken dat de ervaring van de leerlingen sterk uiteenliep. Sommigen hadden nauwelijks tot geen literatuur gelezen. Anderen juist wel, wel pas nadat ze gemerkt hadden homoseksueel of biseksueel te zijn. Alle leerlingen hebben aangeraden adolescentenromans met als thema homoseksualiteit in te zetten tijdens lessen Nederlands, omdat ze verwachten dat het een bijdrage kan leveren aan acceptatie en zelfinzicht.

In de tweede studie is met behulp van een pretest-posttest design gekeken of het lezen van fragmenten uit adolescentenromans met als thema homoseksualiteit een bijdrage kan leveren aan acceptatie en zelfinzicht. Dit kan op basis van de resultaten niet geconcludeerd te worden. De leerlingen uit de interventiegroep, die tussen de pretest en posttest vier fragmenten lazen en schriftelijk bespraken, vertoonden in de posttest geen hogere mate van acceptatie dan in de pretest. Ook verschilden hun antwoorden in de posttest niet significant met de antwoorden van de leerlingen uit de controlegroep in de posttest.

Op basis van beide studies is geconcludeerd dat gedeeltelijk bewezen is dat literatuuronderwijs over adolescentenromans met als thema homoseksualiteit een bijdrage levert aan de acceptatie van homoseksualiteit en het zelfinzicht van adolescenten over hun geaardheid. Er vinden kleine verschuivingen plaats bij sommige stellingen en enkele leerlingen geven aan anders naar homoseksualiteit en zichzelf te kijken. Dit heeft waarschijnlijk voornamelijk te maken met de hoge tolerantie die de leerlingen in de pretest al hadden.

Aangeraden wordt adolescentenromans met als thema homoseksualiteit in te zetten in de lessen, omdat de verwachting is dat met een andere didactische vorm en bij leerlingen met een lagere mate van homotolerantie de literatuur een bijdrage zou kunnen leveren.

Even though adolescent literature is increasingly considered to be full-fledged literature, its position in education is still limited. Adolescent literature explicitly focuses on the adolescent, an individual between 10 and 22 years old. Adolescence indicates the transition period between childhood and adulthood and, in short, is characterized by the development of the adolescent's own and social identity. It is known that reading literature can contribute to changing the attitude about another person. Previous research in America has shown that reading and discussing adolescent novels increases acceptance of homosexuality among adolescents.

The contribution of adolescent literature to self-understanding of an adolescent's sexual preference has not yet been investigated. It is also not known whether literature education with excerpts from adolescent novels increases the acceptance of homosexuality in the Netherlands. The goal of this study, therefore, is to determine:

To what extent can literature teaching based on adolescent novels contribute to acceptance of homosexuality and the self-insight of adolescents about their sexual preference?

Two studies have been carried out to answer this question. In the first study, interviews with gay high school students were conducted about their experience with adolescent novels and to what extent they think that literature teaching with these novels can contribute to the acceptance of homosexuality and the self-understanding of an adolescent's sexual orientation. The interviews showed that the experience of the students varied widely. Some had read little to no adolescent literature, while others did. However, it appears that they all read literature after discovering their sexuality. All students recommended to use LGBTI adolescent literature during Dutch lessons because they expect it could contribute to the acceptance of homosexuality and the self-understanding of the adolescent's sexual preference.

In the second study, a pretest-post-test design investigated whether reading excerpts from adolescent novels with the theme of homosexuality can contribute to the two aforementioned issues. This cannot be concluded based on the results. The students from the intervention group, who read four fragments between the pre-test and the post-test and discussed them in writing assignments(?), did not show a higher degree of acceptance in the post-test than in the pre-test. Also, their responses in the post-test did not differ significantly from the responses of the control students in the post-test.

Based on both studies, it was concluded that it has been partly proven that literature teaching of adolescent novels on the theme of homosexuality contributes to the acceptance of homosexuality and the self-insight of adolescents about their sexual preference. There are small shifts in some statements and some students indicate that they look at homosexuality and themselves differently. It is recommended to use LGBTI

adolescent literature in the lessons because it is expected that the literature could contribute when it is used in a different didactic form and when the children are less tolerant towards homosexuality.

1 Introductie

Adolescentenliteratuur is de afgelopen jaren bezig aan een opmars (Sikkema, 2013, p. 37). Niet alleen wordt adolescentenliteratuur, ook wel youngadultliteratuur genoemd (Van dan Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 374), meer gelezen, ook wordt het steeds meer als een volwaardig genre gezien (Sikkema, 2013, p. 37). Ondanks dit alles is de plek die adolescentenliteratuur in het onderwijs inneemt gering (Sikkema, 2013, p. 37). Adolescentenliteratuur richt zich nadrukkelijk op de adolescent, een individu tussen de 10 en 22 jaar (Ackermans, 2017, p. 5). De adolescentie geeft de overgangperiode tussen de kindertijd en de volwassenheid aan (Neubauer, 1992, p. 6) en wordt kortgezegd gekenmerkt door de ontwikkeling van de eigen en de sociale identiteit van de adolescent (Crone, 2018).

Op middelbare scholen wordt adolescentenliteratuur op dit moment voornamelijk ingezet om een brug te slaan tussen jeugd- en volwassenenliteratuur (Ackermans, 2017, p. 5; Sikkema, 2013, p. 37; De With, 2005) en zo de overgang van de onderbouw naar de bovenbouw te bevorderen. Dat de inzet van adolescentenliteratuur als overbrugging tussen jeugd- en volwassenenliteratuur een zinvolle aanpak kan zijn, blijkt onder andere uit onderzoek van Dera (2019). Dera concludeerde naar aanleiding van een analyse van het leesgedrag van 1616 examenkandidaten havo en vwo, dat veel middelbare schoolleerlingen liever jeugdliteratuur lezen dan volwassenenliteratuur; deze boeken worden door de leerlingen gedurende hun schoolcarrière op de bovenbouw meer gewaardeerd en vaker uitgelezen (Ibidem, 2019, p. 25). Volgens Dera kan adolescentenliteratuur in literatuuronderwijs dan ook het leesplezier van leerlingen vergroten en voor een soepele(re) overgang van de onderbouw naar de bovenbouw zorgen (Ibidem, 2019, p. 30). Dit wordt bevestigd door Sikkema: ‘Het genre dat bij uitstek geschikt kan zijn om de brug te maken is adolescentenliteratuur’ (Sikkema, 2013, p. 37). Sikkema geeft hiervoor als reden dat jongeren zich sneller gegrepen voelen en meer herkenning voelen in adolescentenromans, waardoor de leerlingen meer in aanraking komen met dat wat literatuur ze te bieden heeft.

Literatuur geschreven voor de adolescent kan dus bevorderlijk zijn voor het leesplezier van middelbare scholieren. Van literatuur – niet specifiek gericht op adolescenten – is bekend dat ze ook andere effecten bij de lezer kan bewerkstelligen. Zo kan het lezen van een literair verhaal de lezer inzicht in zichzelf¹ geven (Rosenblatt, 1995, p. 196; Schrijvers, Janssen & Rijlaarsdam, 2016, p. 3). Tevens kan het lezen van (literaire) fictie veranderingen in sociale inzichten van de lezer bewerkstelligen en kan het de lezer helpen zich in de gedachten en gevoelens van anderen te verplaatsen (Schrijvers, Janssen & Rijlaarsdam, 2016, p. 3-4).²

Het is aannemelijk dat de bovengenoemde opbrengsten van het lezen van fictie, namelijk het opdoen van zelfkennis en het begrijpen van een ander, extra waardevol kunnen zijn voor adolescenten (Schrijvers, Janssen & Rijlaarsdam, 2016, p. 4). In deze levensfase wordt per slot van rekening de persoonlijke, sociale en

---

¹ Wat precies verstaan wordt onder zelfinzicht wordt verder toegelicht in hoofdstuk 2.1.

² De geschetste effecten zijn niet uitputtend. Het lezen van literatuur heeft meerdere effecten, maar die zijn niet relevant voor dit scriptieonderzoek.

morele identiteit ontwikkeld (Erikson, 1968). In een onderzoek van Van der Bolt (2000) bleek dat meer dan de helft van de bijna 3000 deelnemende adolescenten tijdens het lezen van fictie sympathie en empathie ervoer (Van der Bolt, 2000, p. 137). Ook is bekend dat adolescenten door het lezen van fictie na kunnen denken over wat voor persoon zij zouden willen zijn (Markus & Nurius, 1986, pp. 956-957; Schrijvers, Janssen & Rijlaarsdam, 2016, p. 3).

Het lezen van literatuur lijkt ook van invloed te zijn op de perceptie die mensen van iemand anders ontwikkelen (Johnson, 2013, p. 84). In zijn onderzoek bekeek Johnson of het lezen van literaire fictie effect had op de houding en vooroordelen van Amerikanen jegens en over Arabische moslims (Johnson, 2003, p. 77). Het bleek dat de lezers na het lezen van narratieve fictie aanzienlijk lagere negatieve houdingen ten opzichte van Arabische moslims hadden dan ervoor. Johnson heeft hiermee aangetoond dat literaire fictie lezers (mogelijk) aanzet tot het opnieuw onderzoeken van hun overtuigingen bijvoorbeeld bij onderwerpen in de taboesfeer. Zulke effecten werden ook waargenomen in onderwijscontexten. Onderzoek van Malo-Juvera (2014) wees bijvoorbeeld uit dat literatuuronderwijs met behulp van youngadultromans met verkrachtingsthematiek de mening van Amerikaanse adolescenten over verkrachtingen verandert (Malo-Juvera, 2014, p. 422). In dat onderzoek werd allereerst de acceptatie van verkrachtingsmythes door adolescenten gemeten met behulp van de *Rape Myth Acceptance Scale* (Malo-Juvera, 2014, p. 1). Daarna werd gebruik gemaakt van een experimenteel ontwerp waarbij leerlingen uit zeven achtste groepen – equivalent aan de brugklas in Nederland – willekeurig toegewezen werden aan een experimentgroep en een controlegroep. In die eerste groep werden met behulp van op lezersrespons gebaseerde dialooginstructies adolescententeksten besproken waarin verkrachting een grote rol speelde. De controlegroep had eenzelfde lessenreeks, maar dan met Shakespeare's *Julius Caesar*. Na deze lessenreeksen werden de leerlingen wederom gevraagd de vragenlijst in te vullen (Malo-Juvera, 2014, p. 1). Het bleek dat de deelnemende scholieren na de lessenreeks met verkrachtingsliteratuur een significant lager niveau van acceptatie van verkrachtingsmythes hadden en dat de lessenreeks met verkrachtingsliteratuur succes had.

Dezelfde onderzoeker bestudeerde ook het effect van literatuuronderwijs op homofobie (Malo-Juvera, 2016). Dit onderzoek had een vergelijkbare structuur als het eerdere onderzoek van Malo-Juvera (2014), maar was niet experimenteel maar quasi-experimenteel van aard. Het onderzoek begon met een vragenlijst waarin onderzocht werd in welke mate de Amerikaanse leerlingen homofobische gedachten hebben (Malo-Juvera, 2016, p. 1). Vervolgens werd in wederom zeven achtste klassen tijdens de Engelse lessen de adolescentenroman *Geography Club* (2003) van Brent Hartinger gelezen en besproken. De interventie duurde vijf weken, waarbij de roman klassikaal gelezen werd (Malo-Juvera, 2016, p. 10). Zowel de leerlingen als de leraar lazen hardop passages voor, terwijl ondertussen belangrijke secties van de tekst gemarkeerd werden. Verder werd de leerlingen gevraagd vragen rondom de tekst te beantwoorden. Eerst werden de vragen door kleine groepjes schriftelijk beantwoord, waarna er ruimte was voor een klassikale discussie. Vragen die onder andere gesteld werden, zijn: 'wat zijn drie belangrijke thema's in *Geography Club*?' en 'denk je dat jouw school een homo-alliantieclub nodig heeft?' (Malo-Juvera, 2016, p. 11). Na afloop van de lessen vulden de

leerlingen opnieuw de vragenlijst in. De analyse van de resultaten toonde aan dat de lessenreeks een meningsverandering teweeg had gebracht, namelijk een verlaging van homofobe ideeën onder de leerlingen (Malo-Juvera, 2016, p. 18).

In deze scriptie gaat het, zoals bij Malo-Juvera (2016), om de acceptatie van homoseksualiteit³ door adolescenten, maar in dit geval wordt de studie uitgevoerd onder Nederlandse middelbare scholieren⁴. Daarnaast wordt in dit onderzoek, waar Malo-Juvera zich enkel concentreert op de attitude ten opzichte van homoseksualiteit en dus het zelfinzicht van leerlingen buiten beschouwing laat, ook de rol van literatuuronderwijs in de ontwikkeling van zelfinzicht over seksuele voorkeur meegenomen. Seksuele voorkeur wordt namelijk vooral ontdekt tijdens de adolescentieperiode (Troiden, 1993, p. 44). Mogelijkerwijs kunnen adolescentenromans hulp bieden bij het verkrijgen van meer inzicht.

Dit betekent dat huidig onderzoek een tweeledig doel heeft. Enerzijds wordt geëvalueerd of literatuuronderwijs op basis van adolescentenromans ook in Nederland een bijdrage kan leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit. Anderzijds wordt onderzocht of adolescentenromans een bijdrage kunnen leveren aan het zelfinzicht van middelbare scholieren betreffende hun geaardheid. De bijbehorende hoofdvraag luidt:

In hoeverre kan literatuuronderwijs over adolescentenromans bijdragen aan de acceptatie van homoseksualiteit en het zelfinzicht van adolescenten over hun seksuele voorkeur?

Naar aanleiding van bovenstaande literatuur zijn twee hypothesen opgesteld. Op basis van Malo-Juvera (2016) wordt verwacht dat literatuuronderwijs over adolescentenromans met als thema homoseksualiteit een bijdrage levert aan de acceptatie van homoseksualiteit (hypothese 1). Aangezien er in adolescentenromans voor de adolescent in hoge mate sprake is van herkenning en het herkennen van jezelf ervoor kan zorgen dat iemand meer zelfinzicht krijgt (Koopman & Hakemulder, 2015, p. 92), wordt verwacht dat literatuuronderwijs over adolescentenromans met als thema homoseksualiteit een bijdrage levert aan het zelfinzicht van adolescenten over hun seksuele voorkeur (hypothese 2).

Om de hoofdvraag te beantwoorden zal allereerst in hoofdstuk 2 dieper ingegaan worden op centrale concepten uit het onderzoek, zoals zelfinzicht en adolescentie. In hoofdstuk 3 wordt het methodologisch kader beschreven, waarna in hoofdstuk 4 de resultaten van het onderzoek gepresenteerd worden. Hoofdstuk 5 beantwoordt de onderzoeksvraag en tot slot bevat hoofdstuk 6 de discussiesectie en worden hier meerdere aanbevelingen voor zowel vervolgonderzoek als de onderwijspraktijk gegeven.

---

³ In dit onderzoek gaat het bij homoseksualiteit zowel om homoseksuele, lesbische als biseksuele gevoelens.

⁴ Recente onderzoeken betreffende homofobie op Nederlandse middelbare scholen en het effect hiervan op leerlingen worden beschreven in paragraaf 2.5.

2 Theoretisch kader

De onderzoeksvraag omvat vier concepten: zelfinzicht, adolescentie, adolescentenromans en acceptatie homoseksualiteit. In dit hoofdstuk worden de vier concepten geoperationaliseerd en gecontextualiseerd.

2.1 Het begrip zelfinzicht

Zoals beschreven in hoofdstuk 1 richt dit onderzoek zich onder andere op het zelfinzicht van adolescenten over hun seksuele voorkeur. Binnen de literatuur bestaan meerdere visies op het begrip ‘zelfinzicht’. Deze paragraaf zal toelichten wat in dit onderzoek onder het begrip verstaan wordt.

Zelfinzicht wordt in dit onderzoek gebruikt om de gedachtes die iemand over zichzelf heeft aan te duiden (Koopman & Hakemulder, 2015, p. 82), en staat hier dus gelijk aan het beeld dat iemand van zichzelf heeft. Zoals gedurende de twintigste eeuw al duidelijk werd, kunnen die gedachtes niet losgezien worden van inzicht in anderen; je kunt jezelf pas leren kennen als je anderen leert kennen (Baldwin, 1902, p. 185; Livesley & Bromley, 1973; Mullener & Laird, 1971; Secord & Peevers, 1974). Dit betekent echter niet dat deze twee vormen van inzicht geheel samen kunnen worden genomen.

Zo bestaat er een verschil in de manier waarop een persoon informatie over zichzelf en over de ander kan verkrijgen. Taylor en Fiske (1975) hebben opgemerkt dat de perceptuele oriëntatie van een persoon zich focust ‘on the situation in which he is behaving, and he literally cannot see himself performing his actions’ (Taylor & Fiske, 1975, p. 439). Daarentegen hij kan de acties van een ander wel makkelijk observeren. De positie van observeren lijkt een verschil te creëren in hoe iemand zichzelf en hoe iemand anderen opvat (Ibidem, 1975, p. 445).

Om helder te maken wat dan verstaan wordt onder zelfinzicht wordt doorgaans gebruik gemaakt van James’ theorie (1961, origineel gepubliceerd in 1892). Volgens James kan het zelfinzicht onderverdeeld worden in twee componenten: de ‘mij’ en de ‘ik’. Onder de ‘mij’ worden alle feitelijke eigenschappen verstaan die voor anderen zichtbaar zijn en de persoon tot een uniek individu maken. Hierbij kan gedacht worden aan materiële kenmerken (lichaam, bezittingen), sociale kenmerken (relaties, persoonlijkheid), spirituele kenmerken (gedachten, psychologische mechanismen) (James, 1892/1961, p. 44) en de actieve eigenschappen van het individu (capaciteiten) (Damon & Hart, 1982, p. 844). De ‘ik’ is het aspect van het zelf dat ervaringen interpreteert op een subjectieve manier. Het gaat hier om het ‘zelfkennen’. Bij deze component draait het onder andere om de eigen gedachtes en interpretaties van de wereld, die van invloed zijn op het zelfkennen (Damon & Hart, 1982, p. 844).

Dit laatste lijkt een rol te spelen bij het ontdekken van de eigen seksuele voorkeur door bijvoorbeeld adolescenten. Iemand die gevoelens heeft voor hetzelfde geslacht ziet dit niet direct als homoseksuele gevoelens, zelfs niet als die persoon gezoend of gevreeën heeft met iemand van hetzelfde geslacht. Pas later komt de realisatie dat de maatschappij die gevoelens en gedragingen als homoseksueel ziet (De Graaf, 2005,

p. 118). Ook is de adolescent zich bewust van de negatieve betekenis van homoseksualiteit. Het kan ook zijn dat de adolescent weinig kennis over homoseksualiteit heeft en hier weinig eigen gedachtes of interpretaties over heeft.

Het gaat bij zelfinzicht dus om de gedachtes die iemand over zichzelf heeft. Ook speelt de vraag wat voor persoon iemand wel of niet wil zijn een rol (Schrijvers, Janssen & Rijlaarsdam, 2016, p. 3). Verder is bekend dat zelfinzicht kan interageren met empathie; het inleven in de situatie en gevoelens van anderen (Koopman & Hakemulder, 2015, p. 92). Vooral deze laatste observatie is van groot belang voor dit scriptieonderzoek aangezien hier gekeken gaat worden of het lezen en bespreken van adolescentenromans een bijdrage kan leveren aan het zelfinzicht van leerlingen. Met andere woorden: of de leerlingen door het zich herkennen van zichzelf in personages hun eigen gevoelens beter kunnen plaatsen.

In paragraaf 2.2.4 zal verder ingegaan worden op de ontwikkeling van het zelfbeeld in de adolescentie.

2.2 Adolescentie

2.2.1 De adolescentieperiode in het algemeen

De adolescentie geeft de overgangperiode tussen de kindertijd en de volwassenheid aan (Van Aken & Slot, 2005, p. 11; Crone, 2009, p. 12; Neubauer, 1992, p. 6; Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2008, p. 170). Hoewel er verschillende meningen over de precieze leeftijd bestaan, wordt onder de adolescentie voornamelijk de leeftijdsperiode van 10 tot 22 jaar verstaan (Ackermans, 2017, p. 5; Crone, 2009, p. 12). Ondanks dat de puberteit en adolescentie vaak door elkaar gehaald worden, kan er een duidelijk verschil opgemerkt worden. Allereerst is de puberteit (10 – 14 jaar) onderdeel van de adolescentie (Crone, 2009, p. 16). Daarnaast wordt met de puberteit voornamelijk de periode aangeduid waarin lichamelijke veranderingen optreden die samenhangen met het proces van geslachtsrijp worden (Van Aken & Slot, 2005, p. 13). De adolescentieperiode is voor zowel de leeftijdsgrens en de kenmerken breder en meer omvattend.

Tijdens de adolescentieperiode wordt de adolescent geconfronteerd met grote veranderingen (Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2008, p. 170). Zo voltrekt zich een biologisch rijpingsproces, vinden er ontwikkelingen plaats die te maken hebben met het intelligent functioneren en moreel redeneren, krijgt de relatie met de ouders een andere vorm en vindt er een psychoseksuele ontwikkeling plaats (Van Aken & Slot, 2005, p. 11). Al deze ontwikkelingen vinden plaats onder het beeld dat de adolescent van zichzelf heeft en van zichzelf ontwikkelt.

Vanuit biopsychosociaal perspectief wordt de adolescentieperiode onderverdeeld in drie delen. Allereerst is de vroege adolescentie aan de orde, waarin de fysieke en seksuele rijping centraal staan. Daarna volgt de middenadolescentie, die gekenmerkt wordt door de ontwikkeling van de eigen identiteit en het contact met leeftijdsgenoten. Tot slot belanden adolescenten in de late adolescentie, waarin de adolescent zich losmaakt van de ouders (Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2008, p. 170). In dit scriptieonderzoek staan

middelbare scholieren centraal. Zij bevinden zich veelal in de middenadolescentie, een periode waarin juist zelfinzicht en sociaal inzicht cruciaal zijn voor de identiteitsontwikkeling. Met dit onderzoek wordt gekeken of literatuuronderwijs zelfinzicht en sociaal inzicht versterkt, met als gevolg dat de identiteitsontwikkeling bevordert wordt.

2.2.2 Ontwikkeling begrip adolescentie

Het begrip adolescentie dateert van de negentiende eeuw (Neubauer, 1992, p. 6). Door de industrialisatie konden jongeren langer naar school en namen ze sterker deel aan het maatschappelijk leven. Dit maakte dat de adolescentie een levensfase van experimenteren werd, waarbij de vraag naar de eigen identiteit grote aandacht kreeg (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 375).

In het begin van de twintigste eeuw werd de adolescentie beschreven als een turbulente periode, die stormachtig verloopt en voornamelijk samengaat met emotionele verwarring, een identiteitscrisis en tijdelijk verstoord gedrag (Laufer & Laufer, 1984). In de jaren tachtig had men minder belangstelling voor de adolescentie, aangezien deze vooral gezien werd als een geruisloos verlopende overgangsfase (Verhulst, 2000). Recenter empirisch onderzoek spreekt die laatste opvatting tegen en ziet de adolescentie als een periode waarin ingrijpende neurobiologische en psychische veranderingen plaatsvinden. Een aantal relevante veranderingen – de ontwikkeling van de hersenen, sociale ontwikkeling en seksuele ontwikkeling – zal hieronder toegelicht worden, vanwege de grote relevantie van deze veranderingen voor het onderzoek. De ontwikkeling van de eigen identiteit en het zelfbeeld van de adolescent worden in paragraaf 2.2.4 toegelicht.

2.2.3 Emotionele, sociale en seksuele ontwikkeling

Een eerste relevante verandering in de adolescentie betreft de ontwikkeling van de hersenen. Het besef dat de hersenen zich ook verder ontwikkelen na de kindertijd en er dus sprake is van hersenontwikkeling tijdens de adolescentie is relatief nieuw. Meerdere onderzoekers hebben geconcludeerd dat de hersenstructuur tijdens de adolescentie, evenals in de eerste drie tot vijf levensjaren, ingrijpend verandert (Blakemore & Choudhury, 2006; Giedd, 2004; Sowell et al., 2007, in: Stortelder & Ploegmakers-Brug, 2008, p. 170). Zo blijkt dat onder andere het corpus callosum⁵ groeit, waardoor de integratie tussen de hersenhelften, die een rol speelt bij tal van complexe cognitieve taken, verbetert. Ook nemen de functies voor emotieverwerking in hoge mate toe (Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2008, p. 173). Dit zorgt ervoor dat adolescenten vaker dan jonge kinderen intense, en soms ook wisselende emoties ervaren (Larson & Lampman-Petratis, 1989 in: Olthof, 2005, p. 64). Deze emotionele instabiliteit heeft een effect op de relaties die een adolescent met anderen heeft. De toegenomen emotieverwerking bij een adolescent is in dit scriptieonderzoek relevant, aangezien deze van invloed kan zijn op de attitude jegens de adolescent zelf en jegens homoseksualiteit.

---

⁵ Het corpus callosum is het verbindingsstuk tussen de linker- en de rechterhersenhelft en zorgt ervoor dat informatie tussen de twee helften uitgewisseld kan worden (Seymour, 2017, geraadpleegd via:

<https://www.medicalnewstoday.com/articles/318065#Symptoms-and-diagnosis>).

De tweede relevante verandering is de sociale ontwikkeling. Onder de sociale ontwikkeling wordt verstaan dat de adolescent een eigen identiteit ontwikkelt en leert omgaan met andere mensen. Dit heeft meerdere effecten ten gevolge. Zo zorgt de sociale ontwikkeling er allereerst voor dat veel jonge adolescenten een kwetsbaar zelfgevoel en een angst voor de kritische mening van hun omgeving hebben. Dit ontstaat volgens Elkind (1967) door de veranderingen op lichamelijk gebied en het verlies van de ouderlijke geborgenheid (Elkind, 1967, p. 1030). Tevens zijn adolescenten uit de middenperiode gevoeliger voor acceptatie of afwijzing (Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2008, p. 174). Ten tweede uit de sociale ontwikkeling zich in een verhoging van emotionele instabiliteit en innerlijke onrust. Bij de jonge adolescent is dit duidelijk te merken in de drang naar nieuw en risicovol gedrag (Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2008, p. 174). Tot slot wordt, door de sociale ontwikkeling, het hypothetisch en kritisch denken van de adolescent ontwikkeld (Crone, 2009, p. 27). Kenmerkend voor hypothetisch denken is dat iemand in staat is om zich te verplaatsen in een ander en vanuit een ander perspectief een situatie te evalueren. Deze verandering heeft ook invloed op de wijze waarop adolescenten omgaan met de emoties van anderen en hoe hun eigen emotie zich verhoudt tot die emoties van anderen. Ofwel, de manier waarop adolescenten zichzelf en anderen waarnemen verandert (Crone, 2009, pp. 27-28).

Onderdeel van de sociale ontwikkeling is de sociale status die de adolescent op onder andere school heeft. Het is bekend dat een positieve sociale status van een adolescent samenhangt met een hogere zelfwaardering, een hoger welbevinden en prosociaal gedrag. Een negatieve status, of zelfs sociale verwerping, zorgt voor een toename in eenzaamheid en gevoelens van sociale isolatie (De Graaf, 2005, p. 103). Sociale verwerping houdt verband met pestgedrag. ‘Pesten kan worden omschreven als een voortdurende reeks negatieve fysieke of verbale interacties van een of meer personen ten opzichte van een ander persoon’ (Ibidem, 2005, p. 105). LHBTI⁶-jongeren in Nederland worden regelmatig gepest met hun geaardheid (Bucx & Van Sman, 2015, p. 183). Zij ervaren op school vaak dat ze een negatieve status hebben en kampen vaker met psychische klachten (Kuyper, 2015, p. 105). Hier wordt verder op ingegaan in paragraaf 2.4.

Tijdens de sociale ontwikkeling doorloopt de adolescent vier stadia, aldus Westenberg, een Nederlandse ontwikkelingspsycholoog (Crone, 2009, p. 28). Voor dit onderzoek zijn voornamelijk het derde stadium, het conformistische stadium, en het vierde, het zelfbewuste stadium, interessant. Het derde stadium verschilt ten opzichte van de vorige stadia, het impulsieve stadium en het zelfbeschermende stadium, omdat hier niet alleen de eigen belangen een rol spelen, maar ook de belangen van een ander. De adolescent ervaart tijdens het derde stadium een grote angst voor kritiek en afwijzing (Crone, 2009, pp. 28-29). Tijdens het vierde stadium ligt de nadruk meer op eigenheid, waardoor de adolescent meer oog krijgt voor zijn eigen gevoelens en wensen (Crone, 2009, p. 28). Deze stadia zijn van belang voor dit scriptieonderzoek, omdat de angst voor kritiek en afwijzing een rol kan spelen bij het accepteren van de seksuele geaardheid van een ander en van de

---

⁶ LHBTI staat voor (L) lesbische vrouwen, (H) homoseksuele mannen, (B) biseksuele mannen en vrouwen, (T) transgenders en (I) interseksuele personen.

adolescent zelf. Daarnaast speelt het meer oog krijgen voor eigen gevoelens en wensen een rol bij het zelfinzicht van een adolescent betreffende seksuele voorkeuren.

Tot slot is de seksuele ontwikkeling relevant voor dit onderzoek. De seksuele ontwikkeling komt in een stroomversnelling gedurende de adolescentie (De Graaf, 2005, p. 110). Tijdens de adolescentie wordt de adolescent seksueel volwassen en kan hij zich voortplanten (Crone, 2009, p. 147). Ook is een adolescent, door cognitieve ontwikkelingen, steeds beter in staat na te denken over eigen seksuele gevoelens en de reactie van anderen daarop. De adolescentie is eveneens de periode waarin men voor het eerst gevoelens of fantasieën van aantrekking ervaart (Ibidem, 2005, p. 118). Uit het onderzoek van de Rutgers Nisso Groep in Utrecht (in: Crone, 2009, p. 22) is gebleken dat 47 procent van de jongeren tussen de elf en veertien jaar seksuele fantasieën heeft. Adolescenten die deze gevoelens hebben over iemand van dezelfde sekse of met iemand van hetzelfde geslacht gevreeën hebben, zien zichzelf vaak nog niet als homoseksueel. Ze voelen zich vaak ook nog aangetrokken tot het andere geslacht. De seksuele voorkeur voor de meeste jongeren die zichzelf later homo- of biseksueel noemen, is in de adolescentie vaak dan ook nog niet glashelder. Deze gevoelens gaan vaak gepaard met het ontstaan van een grote onduidelijkheid over de seksuele identiteit, die versterkt wordt doordat de adolescent zich bewust is van de negatieve betekenis van homoseksualiteit of doordat iemand weinig kennis van het onderwerp heeft. Mede daardoor duurt het nog enige tijd voordat de eigen seksuele voorkeur voor de adolescent duidelijk is (Ibidem, 2005, p. 118).

2.2.4 Ontwikkeling zelfbeeld

Tijdens de adolescentie krijgt het creëren van een persoonlijke identiteit gestalte. Zo'n persoonlijke, volwassen identiteit, waarnaar adolescenten vaak expliciet op zoek zijn, behelst het antwoord op de vragen wie je bent en wat je in het leven wil. Ook draait het hier om het ontwikkelen van persoonlijke overtuigingen (Stortelder & Ploegmakers-Burg, 2008, p. 176). Eveneens is iemands geaardheid onderdeel van iemands persoonlijke identiteit. Volgens Erikson (1968) is de adolescentie wat dat betreft een experimenteerperiode, waarin de verscheidene aspecten van de identiteit ontdekt worden. Dit gebeurt voornamelijk in de middenadolescentie.

De ontwikkeling van een persoonlijke identiteit is onderdeel van het zelfbeeld van een adolescent. Het beeld dat adolescenten van zichzelf hebben verschilt namelijk van het beeld dat kinderen van zichzelf hebben, dat veel meer gericht is op de buitenkant (Bosma, 2005, p. 133), zoals het hebben van een bril. Adolescenten omschrijven zichzelf al meer met abstracte beschrijvingen over het innerlijk dan kinderen doen. Ook gedurende de adolescentie verandert de inhoud van het zelfbeeld. In de vroege adolescentie heeft deze vooral te maken met kenmerken die bepalend zijn voor de omgang van de adolescent met anderen (Damon en Hart, 1988, in: Bosma, 2005, p. 133). Later in de adolescentie omschrijft de adolescent zichzelf in de richting van toekomstplannen. Vervolgens geldt dat hoe ouder de adolescent wordt, hoe meer er sprake is 'van een toenemende differentiatie in de soort eigenschappen waarmee men zichzelf beschrijft en de gebieden die daarbij worden betrokken.' (Bosma, 2005, p. 133).

Tevens blijkt dat later in de adolescentie alle zelfbeelden van een adolescent worden samengevoegd tot één samenhangend geheel, waarbij tegenstellingen wegvallen. Daarvoor, met name gedurende het veertiende tot zestiende jaar, is de adolescent zich veel meer bewust van contrasten. Dit uit zich bijvoorbeeld in het contrast tussen hoe iemand zichzelf ziet en hoe iemand zichzelf graag zou willen zien of hoe iemand zichzelf ziet en hoe hij of zij denkt dat anderen hem of haar zien (Bosma, 2005, p. 133). Onder andere rondom het verkrijgen van inzicht over de eigen geaardheid en het ‘uit de kast-komen’ speelt deze problematiek bij een adolescent een rol. Gedurende deze periode ervaren homoseksuele adolescenten vaak een gevoel van ‘anders’ zijn, wat voor een grote onzekerheid over de eigen identiteit zorgt (De Graaf, 2005, p. 118). Daarnaast zorgt het ervaren van dit contrast er ook voor dat jongeren zich anders voor gaan doen dan ze echt zijn (Harter, 1998, in: Bosma, 2005, p. 133).

Dit scriptieonderzoek kijkt of literatuuronderwijs kan bijdragen aan het creëren van een persoonlijke identiteit, specifiek het inzicht krijgen in de eigen seksuele voorkeur.

2.3 Adolescentenroman

Adolescentenliteratuur richt zich specifiek op de adolescentieperiode. Over het algemeen wordt gesteld dat het hier niet gaat om een genre; een bepaald type literaire teksten dat zich op basis van formele en inhoudelijke kenmerken onderscheidt van andere groepen literaire teksten (Van Bork, Struik, Verkrujssse & Vis, 2012). De redenering hierachter luidt dat adolescentenliteratuur alle genres kan omvatten (Ackermans, 2017, p. 5). Zo zijn er adolescentenboeken die onder het genre fantasy vallen, zoals *The Hungergames* van Suzanne Collins (2010), maar zijn er ook psychologische adolescentenromans, bijvoorbeeld *Soldaten huilen niet* (2017) van Rindert Kromhout.

Hoewel adolescentenliteratuur dus niet in één genre te vatten is, schrijven diverse onderzoeken wel drie vaker terugkerende kernmerken toe aan adolescentenliteratuur (Ackermans, 2017, pp. 5-6; Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, pp. 374-375). Het grootste deel van de adolescentenliteratuur kenmerkt zich in de eerste plaats door de ontwikkeling naar volwassenheid, waarmee de protagonist kampt. Daarnaast liggen het vertelperspectief en vaak ook de focalisatie bij de adolescente protagonist. Tot slot is het verhaal geschreven in een taal die aansluit bij de doelgroep, de adolescent. Dit zorgt ervoor dat de lezer, vaak een adolescent, zich gemakkelijker kan identificeren met de protagonist van de roman en de gebeurtenissen (Van Lierop-Debrauwer & Bastiaanse-Harks, 2005, p. 52). De With (2005) voegt aan dit rijtje kenmerken toe dat in adolescentenliteratuur gebruik gemaakt wordt van literaire middelen. Hierbij kan gedacht worden aan gelaagdheid en intertekstualiteit.

Dit scriptieonderzoek richt zich specifiek op adolescentenromans, aangezien dit onderzoek onder andere in de bovenbouw van de havo en het vwo plaatsvindt en de scholieren daar voornamelijk romans lezen. Adolescentenromans bevatten dezelfde kenmerken als adolescentenliteratuur.

2.3.1 Geschiedenis van de adolescentenroman

De adolescentenroman kent meerdere voorgangers. In deze paragraaf wordt op chronologische wijze de ontwikkeling van het genre geschetst, zodat een duidelijk beeld van de adolescentenroman in de huidige vorm ontstaat.

Kenmerken van de adolescentenroman, met name de leeftijd van de protagonist, zijn al te vinden in de picareske roman en de schelmenroman, uit de zestiende en zeventiende eeuw (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 375). Ook de robinsonade, een boekvorm gebaseerd op de hoofdpersoon uit Daniel Defoes *Robinson Crusoe* (1719), wordt gezien als voorloper van de adolescentenroman. In deze romans draait het om een protagonist die zich alleen of samen met anderen op een onbewoond eiland bevindt. Deze setting maakt dat hij nieuwe inzichten en ervaringen opdoet (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 376). Later, in de tweede helft van de achttiende en in de negentiende eeuw, wordt de adolescentenroman vaak nog getypeerd als bildungs- en desillusionsroman (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 375).

Vanaf de twintigste eeuw, met name vanaf het Interbellum, ontwikkelt de adolescentenroman zich via twee wegen. Enerzijds worden er boeken geschreven die speciaal gericht zijn op volwassenen en anderzijds boeken die geschreven zijn voor 'de jeugd' (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 379). Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer halen de Nederlandse roman *Eva* (1927) van Carry van Bruggen aan als voorbeeld van zo'n adolescentenroman voor volwassenen. *Eva* beschrijft hoe het (liefdes)leven van adolescenten kan wringen met de bestaande normen en waarden (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 380).

De adolescentenromans die zich richten op de jeugd waren vooral meisjesboeken. Dit komt, volgens Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer (2014), doordat deze boeken een veel sterkere pedagogische functie hadden dan de adolescentenromans voor volwassenen en boeken voor jongens. Meisjesboeken werden in die tijd geschreven om meisjes te leren over de maatschappelijke opvattingen over hun sekse en ze te leren zich hiernaar te gedragen (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 381), iets dat toentertijd voor jongens als minder nodig werd gezien. Een voorbeeld van zo'n meisjesboek uit de eerste helft van de twintigste eeuw is *Hilde* (1939) van Anne de Vries. Deze streekroman volgt de ontwikkeling van een jonge, eigenzinnige boerenmeid die zwanger raakt, maar weigert te trouwen (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 381).

Na de Tweede Wereldoorlog ontstaat maatschappelijk gezien een periode van herstel en wederopbouw. Dit roept frictie op bij jongeren, die hun vraagtekens zetten bij het optimistische en idealistische toekomstbeeld (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 382). Steeds meer krijgen de beginselen van het existentialisme – 'de mens als eenzaam slachtoffer in een zinloze, chaotische wereld' (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 382) – een invloed op de opvoeding. Zeker in de jaren '50 tot en met '70 treden jongeren veel meer als groep op, tot ongenoegen van de oudere generaties. Bij deze generaties ontstaat

de angst voor vervlakking bij de jeugd, wat zorgt voor een groei van waardering voor het boek als middel voor geestelijke groei. Desalniettemin worden jeugdboeken nog altijd niet vol voor literatuur aangezien. Zo mag de jeugdroman niet gelezen worden voor leeslijsten op de middelbare school (Diekmann, 1972, z.p.).

In deze periode (jaren '50 – jaren '70) draait het in adolescentenromans steeds meer om een zoekende jongere die zijn grip in de snel veranderende wereld dreigt te verliezen (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 384). Steeds meer romanpersonages passen voor de burgerlijke volwassenheid en slaan hun eigen weg in. Dit leidt tot geschokte reacties bij de oudere generaties. In de romans krijgen steeds meer thema's een plek, want – zo redeneert de Werkgroep Jeugdliteratuur in de jaren '70 – van een geïsoleerde kindertijd is geen sprake meer (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 385). Door de nieuwe thematiek in de adolescentenromans maakt het genre zich los van het pedagogische keurslijf waar het zich in bevond en komt de nadruk te liggen op existentiële individualiteit (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 389). Toch blijft het genre sterk bekritiseerd worden door volwassen critici (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 386).

In de jaren '80 wordt in het genre steeds meer gebruikgemaakt van literaire technieken afkomstig uit de volwassenliteratuur, zoals het meervoudig perspectief en creatief gebruik van intertekstuele verwijzingen (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 389). Daarnaast zijn door het (post)modernisme de bekende kaders ook in jeugdboeken weggevallen. Het draait niet alleen meer om de herkenning van en identificatie met de adolescent in de roman, maar ook om vervreemding. Ook het bewerkstelligen van sociale veranderingen (engagement) wordt belangrijker.

In de eenentwintigste eeuw vinden die ontwikkelingen uit de jaren tachtig nog steeds hun weerslag en zijn adolescentenromans nog steeds erg populair bij een grote groep jonge lezers. Dit is, volgens Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer (2014), af te lezen aan de beoordelingen van de Jonge Jury. De Jonge Jury heeft de keuze uit alle verschenen boeken van dat jaar, dus ook volwassenliteratuur. Zo werd *Buiten zinnen* van Mel Wallis de Vries – een adolescentenroman – benoemd tot mooiste boek van 2007 (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 387). Ook in de huidige tijden blijven volwassen critici echter kritisch op het genre (Van den Hoven & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 386).

2.3.2 Adolescentenromans in het onderwijs

Over het gebruik van adolescentenromans in het onderwijs zijn de meningen erg verdeeld. Uit onderzoek van Stichting Lezen in 2001 blijkt dat van de 117 ondervraagde leraren Nederlands in het middelbaar onderwijs 67% vindt dat adolescentenromans als literatuur beschouwd moeten worden (Van Lierop-Debrauwer & Bastiaansen-Harks, 2005, p. 57). Hierbij werd door de deelnemende leraren wel de opmerking gemaakt dat het sterk afhankelijk is van de kwaliteit van het boek. Sommige adolescentenromans hebben wel een bepaald literair niveau, terwijl andere dit niet hebben. Een derde van de leraren zag adolescentenromans in 2001 hoe dan ook niet als volwaardige literatuur. Dit komt volgens hun ofwel doordat ze tot de jeugdliteratuur behoren

omdat ze voor jongeren zijn geschreven, of omdat de romans niet genoeg niveau hebben (Van Lierop-Debrauwer & Bastiaansen-Harks, 2005, p. 57).

De docenten is in hetzelfde onderzoek ook gevraagd of hun leerlingen adolescentenromans voor hun leeslijst mogen lezen in de bovenbouw van de havo en het vwo, ook wel de tweede fase genoemd. 57,7% van hen vond dat leerlingen in de bovenbouw van de havo en het vwo alleen volwassenliteratuur mogen lezen. Zij waren van mening dat jeugdliteratuur (en voor hun vallen adolescentenromans daar onder) in de onderbouw vaak genoeg aan bod gekomen was. Daarnaast vonden zij dat er bepaalde kwaliteitseisen aan romans gesteld moeten worden en dat dit alleen mogelijk is bij literaire volwassenromans. 32,4% van de docenten vond dat leerlingen wel adolescentenromans mogen lezen, omdat hierdoor het leesplezier van leerlingen verhoogd zou worden (Van Lierop-Debrauwer & Bastiaansen-Harks, 2005, p. 55).

Van Lierop-Debrauwer (2005) heeft niet alleen de mening van docenten onderzocht. Ze heeft ook de website www.lezenvoordelijst.nl⁷ van vakdidacticus Theo Witte geanalyseerd. Op de website worden boeken onderverdeeld in zes niveaus van moeilijkheidsgraad. In eerste instantie zou verwacht worden dat de website veel adolescentenromans noemt, aangezien de website bedoeld is voor adolescenten. Zo wordt niveau 1 omschreven als: sluit aan bij de belevingswereld van de leerling. Tot niveau 2 behoren boeken met herkenbare onderwerpen en personages en bij niveau 3 staat: ook moeilijke onderwerpen', 'appelleert aan sociale, psychologische, morele vraagstukken', en 'tamelijk eenduidig thema of boodschap' (Sikkema, 2013, p. 39). Deze beschrijvingen corresponderen in grote lijnen met de kenmerken van adolescentenromans, zie paragraaf 2.3, zoals herkenbare onderwerpen. Desondanks zijn in 2013 slechts 23 van de 99 werken uit de eerste drie niveaus door uitgeverijen uitgegeven als jeugd- of adolescentenboeken (Sikkema, 2013, p. 39).

In 2011 heeft Sikkema het onderzoek van Van Lierop-Debrauwer & Bastiaansen-Harks (2005) gerepliceerd. 87,3% van de ondervraagde docenten vindt in 2011 dat adolescentenromans beschouwd kunnen worden als volwaardige literatuur. Dit is ongeveer vijftig procent meer dan in 2001. Wederom wordt hier aangegeven dat dit wel afhankelijk is van de kwaliteit van de boeken (Sikkema, 2013, p. 45). Iets meer dan 10% (12,7%) vindt adolescentenromans geen literatuur. Dit aantal is significant lager dan in 2001, toen 33% nog van mening was dat er bij adolescentenromans geen sprake is van literatuur. Ook vinden significant meer docenten in 2011 dat leerlingen in de tweede fase adolescentenromans mogen lezen (61% in 2011 ten opzichte van 32,4% in 2001) (Sikkema, 2013, p. 42). Dit maakt ook dat minder docenten vinden dat alleen volwassenliteratuur aan bod mag komen (14,4% in 2011 ten opzichte van 57,7% in 2001). Met andere woorden

---

⁷ www.lezenvoordelijst.nl is een website waarop leerlingen kunnen zien welke boeken ze beter (nog) niet kunnen lezen en welke boeken beter aansluiten bij hun literaire niveau. Ook kunnen ze op deze website zoeken op thema. Eveneens bevatten sommige boeken opdrachten die door docenten gebruikt kunnen worden in de les.

kan gesteld worden dat adolescentenromans in de tweede fase in 2011 meer gelezen mogen worden en meer geaccepteerd worden dan voorheen.⁸

2.4 Homoseksualiteit op middelbare scholen

Meisjes zijn gemiddeld vijftien à zestien jaar als ze zich bewust worden van hun geaardheid (Schreurs, 1990, in: Van der Linden & Schippers, 1998, p. 2). Jongens ontdekken dit vaak eerder, namelijk als ze ongeveer twaalf tot en met veertien jaar zijn (Troiden, 1993, p. 44). Uit onderzoek blijkt dat één op de twintig mensen in Vlaanderen en Nederland een homoseksuele oriëntatie heeft (Van Zessen & Sandfort, 1991, in: Van der Linden & Schippers, 1998, p. 3). Het ontdekken van homoseksuele gevoelens gaat bij jongeren vaak gepaard met een schok. Deze schok lijkt voort te komen uit het besef dat ze anders zijn. Daarnaast ervaren ze een angst dat zij door hun omgeving niet geaccepteerd worden (Ritter & Terndrup, 2002, in: Van der Linden & Schippers, 1998, p. 3).

Over het algemeen wordt homoseksualiteit geaccepteerd door de Nederlandse bevolking. Toch blijkt dat veel jongeren nog moeite mee hebben homoseksualiteit te accepteren (Kuyper, De Roos & Iedema, 2014, p. 58). Zo wil meer dan tien procent van de basisleerlingen en middelbare scholieren geen LHBTI+-jongeren in de vriendengroep (Keuzenkamp & Kuyper, 2013, p. 24). Uit onderzoek van Keuzenkamp & Kuyper in 2013 blijkt dat bijna de helft (49%) van de middelbare scholieren het vies vindt als twee jongens met elkaar zoenen. Ruim één op de drie (29%) vindt dit als twee meisjes met elkaar zoenen. Deze percentages liggen aanzienlijk hoger dan het percentage jongeren op de middelbare scholen dat het vies vindt om een jongen en een meisje te zien zoenen, slechts 3% (Keuzenkamp & Kuyper, 2013, p. 24). In 2015 zijn de percentages voor de afkeer jegens twee zoenende jongens (34%) en twee zoenende meisjes (19%) onder middelbare scholieren afgenomen (Kuyper, 2015, p. 17). Voor de afname wordt geen verklaring gegeven.

Gezien deze percentages, die laten zien hoe jongeren over homoseksualiteit denken, is het niet opvallend dat LHBTI+-jongeren regelmatig worden gepest met hun geaardheid (Bucx & Van Sman, 2015, p. 183). In Nederland is het aantal LHBTI+-jongeren op de middelbare school dat wekelijks gepest wordt viermaal hoger dan het aantal heteroseksuele scholieren (Van Bergen & Spiegel, 2015, p. 169). Pesterijen uiten zich onder andere in het gebruik van het woord 'homo' als scheldwoord. Uit onderzoek van Kuyper (2015) blijkt dat 21% van de LHBTI+-jongeren het scheldwoord vaak tot heel vaak hoort, 29% hoort het regelmatig en 38% soms (Kuyper, 2015, p. 52).

---

⁸ Hierbij moet de kritische noot geplaatst worden, dat uit onderzoek van Dera (2018) blijkt dat docenten op het middelbaar onderwijs niet actief aan adolescentenromans denken, als ze het hebben over hun eigen leesgedrag. Adolescentenboeken komen namelijk niet voor in de lijst met genoemde boeken die de leraren zelf lezen (Dera, 2018, p. 158). Dit lijkt ook te gelden voor leraren in opleiding. Tevens raadt deze laatste groep ook nauwelijks tot geen jeugd- en adolescentenboeken aan hun leerlingen aan (Dera & Lommerde, 2020, p. 7).

Een kwart van de middelbare scholieren geeft ook aan dat je beter niet op school kunt vertellen dat je homoseksueel, biseksueel of lesbisch bent (Bucx & Van Sman, 2015, p. 183; Kuyper, 2015, p. 18). Heteroseksualiteit is onder de jongeren nog steeds de norm (De Graaf, 2005, p. 121). Dit maakt dat homoseksuele jongeren nauwelijks met leeftijdsgenoten over hun gevoelens kunnen praten. Ook hebben ze in hun omgeving nauwelijks voorbeelden van mensen met dezelfde gevoelens, waar ze zichzelf in zouden herkennen. Tevens krijgen sommige homoseksuele jongeren te maken met negatieve reacties op hun geaardheid, van zowel ouders als vrienden (Ibidem, 2005, p. 121).

Maar ook sommige jongeren die op school nog niet uit de kast zijn gekomen, worden op basis van vermoedens door hun medescholieren gepest (Meyer, 2003 in: Van Bergen & Spiegel, 2015, p. 170). Dit versterkt de angst onder LHB-jongeren⁹ om gepest te worden als ze eenmaal uit de kast zijn (Van Bergen & Spiegel, 2014 in: Van Bergen & Spiegel, 2015, p. 170), wat er weer zorgt dat LHB-jongeren hun geaardheid verborgen houden (Meyer, 2003, p. 13). Het verborgen houden van de geaardheid leidt tot stress (DiPlacido, 1998 in: Meyer, 2003, p. 13).

Dit alles maakt dat de school voor LHB-jongeren vaak aanvoelt als een onveilige plek (Kuyper, 2015; Meyer, 2003, p. 10). LHB-jongeren zijn dan ook vaker fysiek afwezig dan heteroseksuele jongeren (Meyer, 2003, p. 10). Dit is problematisch, omdat juist de middelbare schoolperiode cruciaal is voor de resterende schoolcarrière van jongeren (Ballantine & Hammack, 2012, p. 8). Bovendien bepaalt deze periode voor een groot deel de emotionele en sociale ontwikkeling van jongeren (Birkett, Koenig, & Espalage, 2009, p. 997). Veel LHB-jongeren hebben ook een lager welbevinden vergeleken met hun heteroseksuele klasgenoten (Van Bergen & Spiegel, 2015, p. 169). LHB-jongeren hebben minder zelfvertrouwen en zelfwaardering dan heteroseksuele jongeren (Bos, Van Beusekom & Sandfort, 2014, p. 59). Deze verminderde zelfwaardering uit zich onder andere in depressieve klachten en suïcidaliteit (Kuyper, 2015, p. 105).

Het bovenstaande maakt dat de omgang van scholen met seksuele diversiteit belangrijk wordt gevonden en dat eind 2012 voorlichting over seksuele diversiteit opgenomen is in de kerndoelen van het onderwijs (Staatsblad, 2012, p. n.b.). Toch blijkt uit onderzoek van Kuyper (2015) dat ongeveer de helft van de leerlingen meent dat er in het lesprogramma geen aandacht voor LHBTI+ is. Als er wel ingegaan werd op LHBTI+ gebeurde dit veelal bij biologie/ verzorging of bij maatschappijoriëntatie/ godsdienst/ levensbeschouwing (Kuyper, 2015, p. 52). Bij 89% werd ook buiten het lesprogramma, zoals tijdens projecten of met posters, geen aandacht geschonken aan LHBTI+ (Kuyper, 2015, p. 52).

---

⁹ Dit onderzoek heeft alleen gekeken naar homoseksuele, lesbische en biseksuele jongeren. Vandaag LHB en niet LHBTI.

3 Methodologie

Dit onderzoek bestaat uit twee deelstudies. In de eerste studie is met behulp van interviews gekeken hoe homoseksuele adolescenten op de middelbare school denken over de bijdrage van literatuur aan de acceptatie van homoseksualiteit en aan het zelfinzicht van adolescenten betreffende hun geaardheid. Vervolgens is met behulp van een lessenreeks in de tweede studie gekeken of literatuurlessen over adolescentenromans een bijdrage kunnen leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit en aan het zelfinzicht van homoseksuele adolescenten betreffende hun geaardheid. In dit hoofdstuk wordt de methodologie van beide deelstudies besproken.

3.1 Studie 1

3.1.1 Participanten

Tabel 1 toont dat voor studie 1 zeven participanten zijn ondervraagd. Zij waren ten tijde van het interview middelbare scholier en hadden gemiddeld de leeftijd van 17,6 jaar ($SD = .744$). Tabel 1 geeft verder informatie over het gender van de participanten, het leerjaar waar zij zaten ten tijde van het interview en hun seksuele voorkeur.

	Geslacht	Leeftijd	Klas	Seksuele voorkeur
<i>Participant 1</i>	Vrouw	18 jaar	6 vwo	Vrouwen
<i>Participant 2</i>	Vrouw	16 jaar	5 vwo	Mannen en vrouwen
<i>Participant 3</i>	Man	18 jaar	6 vwo	Mannen
<i>Participant 4</i>	Man	18 jaar	6 vwo	Mannen en vrouwen
<i>Participant 5</i>	Man	18 jaar	6 vwo	Mannen
<i>Participant 6</i>	Vrouw	17 jaar	5 havo	Vrouwen
<i>Participant 7</i>	Man	18 jaar	6 vwo	Mannen en vrouwen

Tabel 1: gegevens participanten studie 1

Om participanten te vergaren is in eerste instantie gebruik gemaakt van eigen netwerk en van het netwerk van dr. Jeroen. Dera, docent aan de Radboud Universiteit, en eigen netwerk. Vervolgens is met behulp van de sneeuwbal methode naar meer participanten gezocht.

3.1.2 Materiaal

Voor studie 1 is een semigestructureerd, ook wel kwalitatief, interview opgesteld. Bij een semigestructureerd interview stuurt de interviewer het gesprek via vooraf bepaalde onderwerpen en vragen. Hierbij liggen de gespreksonderwerpen vast, maar de hoeveelheid subonderwerpen en vragen en de volgorde van de vragen niet (Heijmans, 2007, p. 43). Hierdoor is het bij deze interviewvorm mogelijk om door te vragen, waardoor meer gedetailleerde informatie naar voren komt.

Voor het interview zijn zeven vraagcategorieën geformuleerd: (1) informatie over de participant, (2) ontdekken geardheid, (3) acceptatie van jezelf, (4) uit de kast-komen, (5) reactie omgeving, (6) (mogelijke) rol van de school en (7) (mogelijke) rol van literatuur. Elke categorie bevatte meerdere vragen. Alle vragen zijn te vinden in bijlage 1.

De interviews vonden plaats via Zoom. De dag voorafgaand aan het interview ontvingen de participanten een uitnodiging via hun mail. Deze mail bevatte ook de toestemmingsverklaring, inclusief informatie over het onderzoek, die de participanten getekend terugstuurde. De verklaring is opgesteld volgens de richtlijnen van de Radboud Universiteit Nijmegen en te vinden in bijlage 2.

3.1.3 Procedure

Zoals te lezen is in paragraaf 3.1.2 is voor studie 1 een semigestructureerd interview gebruikt. Het interview is opgesteld aan de hand van het *Interview Protocol Refinement (IPR) Framework*, ontwikkeld door Castillo-Montoya (2016). Hier is voor gekozen, omdat IPR uitermate geschikt is voor een semigestructureerd interview (Castillo-Montoya, 2016, p. 811). IPR bestaat uit vier fases: (1) interviewvragen aan laten sluiten bij de onderzoeksvraag, (2) onderzoekend gesprek ontwerpen, (3) feedback het interviewprotocol ontvangen en (4) testen interviewprotocol (Castillo-Montoya, 2016, p. 812).

Hieronder zal beschreven worden welke handelingen in elke fase zijn verricht. Na elke fase zijn aanpassingen aan het interviewprotocol gedaan. Deze leidden tot het definitieve onderzoeksprotocol, zie bijlage 1. Gedurende fase 1 is een protocolmatrix opgesteld, zoals voorgeschreven door Castillo-Montoya, 2016, p. 812). Met behulp van zo'n tabel kan gekeken worden of de interviewvragen aansluiten bij de onderzoeksvraag en of eventuele onderdelen van de onderzoeksvraag nog on(der)belicht worden in het interview.

Tijdens fase 2 wordt ervoor gezorgd dat tijdens het interview een onderzoekend gesprek ontstaat. Dit betekent dat er tijdens het interview sprake is van een evenwicht tussen het verkrijgen van specifieke informatie om te kunnen voldoen aan de doelstelling van het onderzoek en het houden van een meer open conversatie over het onderwerp. Gedurende de open conversatie draait het om iemands ervaringen en ideeën (Castillo-Montoya, 2016, p. 813). Om aan dat evenwicht te kunnen voldoen is het belangrijk dat de interviewvragen, begrijpelijker en toegankelijker voor de deelnemers geformuleerd worden. Dit maakt dat de interviewer gebruik maakt van begrijpelijke taal en geen vakjargon. Specifiek voor dit interview hield dit in dat de interviewer altijd uitlegde wat verstaan werd onder adolescentenromans.

In fase 3 is de protocolmatrix voorgelegd aan vier masterstudenten van de Radboud Universiteit. Twee van hen studeren aan de opleiding 'Educatie in de Taal- en Cultuurwetenschappen' met de specialisatie Nederlands. De andere twee masterstudenten studeren aan een andere faculteit, respectievelijk de Faculteit der Rechtsgeleerdheid en de Faculteit der NWI. In deze fase is bewust gekozen voor een differentiatie in de studeerrichting van de beoordelaars, zo kan namelijk nauwkeurig bekeken worden of het interviewprotocol geschikt is. De masterstudenten hebben dit beoordeeld aan de hand van de 'Checklist for Close Reading of

Interview Protocol' (Castillo-Montoya, 2016, p. 825). De vertaalde checklist is te vinden in bijlage 3. Op basis van de feedback van de masterstudenten zijn de volgende vragen toegevoegd aan het interviewprotocol: 'Wie weten van jouw geaardheid?', 'Vind je dit genoeg of zou jouw school meer aandacht moeten besteden aan LHBTI?' en 'Heeft literatuur jou geholpen met jouw acceptatie betreffende jouw geaardheid?'.

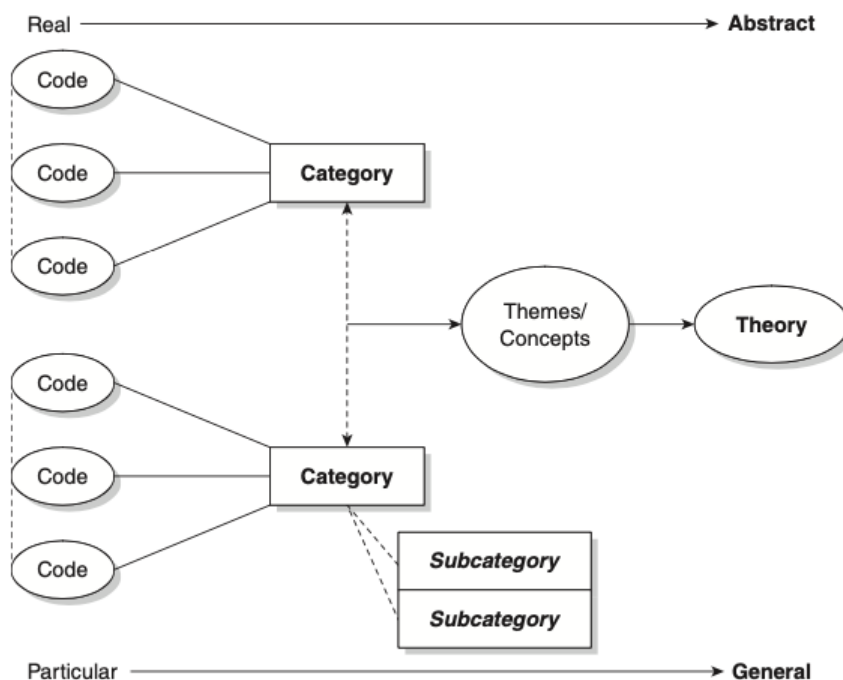
In fase 4 is het interviewprotocol, in een zo natuurlijk mogelijke setting, getest bij één proefparticipant. Zij voldeed aan de gestelde participanteisen, zie paragraaf 3.1.1. De proefparticipant was een biseksuele vrouw van 17 jaar en op dat moment gezeten in 5 vwo. Naar aanleiding van het proefinterview gaf de proefparticipant aan dat de vragen over literatuur iets meer ingeleid zouden mogen worden. Daarom is de vraag toegevoegd: 'Is er iets geweest dat jou echt geholpen heeft met het inzicht over jouw geaardheid? Film, literatuur, e.d.'.

Zoals eerder beschreven hebben de vier fases geleid tot een definitief interviewprotocol. Dit protocol is te vinden in bijlage 1.

3.1.4 Analyse

Om conclusies uit de interviews te kunnen trekken, is elk interview *ad verbatim* getranscribeerd. De transcripten zijn te vinden in bijlage 4. Van elk interview worden de datum waarop het interview gehouden is en de duur van het interview genoteerd. In elk transcript is de interviewer aangeduid als spreker 1 en de geïnterviewde als spreker 2.

Aangezien bij studie 1 sprake is van een kwalitatief onderzoek zijn na het transcriberen van de interviews belangrijke uitspraken uit de interviews gecodeerd. Eerst zijn relevante tekstfragmenten verzameld en zijn sommige tekstfragmenten gesplitst. Hierna is gebruik gemaakt van de coderingshandleiding van Saldana (2008). De stappen zijn weergegeven in figuur 1 (Saldana, 2008, p. 12).

Figuur 1: herdukt van 'An Introduction to Codes and Coding', door Saldana, J., 2008, in: *The Coding Manual for Qualitative Researchers*, 1-31

Op basis van de figuur is allereerst (1) aan elk tekstfragment in een open codering minimaal één label toegevoegd. Met een label wordt het volgende bedoeld: ‘A code in qualitative inquiry is most often a word or short phrase that symbolically assigns a summative, salient, essence-capturing, and/or evocative attribute for a portion of language-based or visual data.’ (Saldana, 2008, p. 3). De labels kunnen van beschrijvende aard zijn, waarmee het stukje tekst samengevat wordt. Een label kan ook een *In Vivo Code* zijn (Ibidem, 2008, p. 3). Hiermee worden labels bedoeld die rechtstreeks uit de tekst komen en dus bestaan uit een woord dat door de geïnterviewde genoemd wordt.

Nadat de labels aan de tekst toegeschreven zijn, is met gebruik van *Simultaneous Coding* (Saldana, 2008, p. 5) gekeken naar (2) de verbanden binnen de antwoorden van een geïnterviewde. Hierbij worden twee of meer labels binnen een enkel gegeven toegepast. De labels kunnen om de volgende redenen aan elkaar gekoppeld worden: overeenkomst (dingen gebeuren op dezelfde manier), verschil (dingen gebeuren op voorspelbaar verschillende manieren), frequentie (dingen komen vaak of zelden voor), volgorde (ze gebeuren in een bepaalde volgorde), correspondentie (dingen gebeuren in relatie tot andere dingen) en oorzakelijk verband (het ene lijkt het andere te veroorzaken) (Hatch, 2002, p. 15).

Vervolgens is (3) axiaal gecodeerd. Hierbij worden de labels ondergebracht in verschillende categorieën (Saldana, 2008, p. 9). Hierbij werden eventueel ook subcategorieën opgesteld. Nadat de categorieën opgesteld zijn, zijn deze samengevoegd tot verschillende concepten. Door daarna (4) de samenhang van de concepten bloot te leggen, kan op basis van de interviews een conclusie getrokken worden (Ibidem, 2008, p. 11). In het schema is dit weergegeven met ‘theory’.

3.2 Studie 2

Deze studie is gebaseerd op het onderzoek van Malo-Juvera (2016) en maakt dus gebruik van een quasi-experimenteel pretest-posttest ontwerp. Bij alle deelnemers werd een pretest, in de vorm van een vragenlijst, afgenomen. Met de pretest werd de mate van homofobie van een leerling gemeten. Vervolgens werden de leerlingen verdeeld in een interventie- en een controlegroep. Na afloop van de lessenreeks werd in de posttest, wederom een vragenlijst om de mate van homofobie te meten, afgenomen.

3.2.1 Pretest

3.2.1.1 Participanten

Deelnemers aan het onderzoek waren middelbare schoolleerlingen van dezelfde school. In verband met privacyoverwegingen wordt de naam van de school niet genoemd. De studie vond plaats op een streekschool. De vragenlijst is verstuurd naar alle leerlingen uit 3 en 4 vwo. Van de 146 leerlingen hebben 137 leerlingen gereageerd. Hiervan zat 46,7% op 3 vwo (N = 64) en 53,3% op 4 vwo (N = 73). Van de participanten was 36,5% man (N = 50) en 63,5% vrouw (N = 86). Eén van de leerlingen heeft aangegeven zichzelf niet als een man of een vrouw te zien. De leerlingen werden op basis van de klassenindeling verdeeld in vier groepen: (1)

interventiegroep 3V (N = 33), (2) controlegroep 3V (N = 31), (3) interventiegroep 4V (N = 27) en (4) controlegroep 4V (N = 46).

De leeftijd van de participanten varieerde tussen de 14 en de 17 jaar, met $M = 15.07$ en $SD = .744$. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen en de man-vrouwverdeling per groep is weergegeven in tabel 2. Van de 137 participanten heeft 89% aangegeven heteroseksueel te zijn (N = 122), 1,5% valt op hetzelfde geslacht (N = 2), 8% ziet zichzelf als biseksueel (N = 11) en 1,5% (N = 2) heeft aangegeven nog niet te weten op welk geslacht ze vallen (N = 11). De seksuele voorkeur is eveneens per groep uitgesplitst en is te vinden in tabel 3.

De leerlingen gaven met het invullen van de vragenlijst toestemming voor het geanonimiseerd gebruiken van hun gegevens.

	Man	Vrouw	Geen van beide	Leeftijd
<i>Interventiegroep 3V</i>	N = 14	N = 19	N = 0	M = 14.52, SD = .566
<i>Controlegroep 3V</i>	N = 10	N = 20	N = 1	M = 14.52, SD = .508
<i>Interventiegroep 4V</i>	N = 15	N = 12	N = 0	M = 15.74, SD = .526
<i>Controlegroep 4V</i>	N = 11	N = 35	N = 0	M = 15.46, SD = .504

Tabel 2: gegevens participanten pretest studie 2

	Heteroseksueel	Homoseksueel	Biseksueel	Geen voorkeur
<i>Interventiegroep 3V</i>	N = 28	N = 1	N = 3	N = 1
<i>Controlegroep 3V</i>	N = 29	N = 1	N = 1	N = 0
<i>Interventiegroep 4V</i>	N = 25	N = 0	N = 2	N = 0
<i>Controlegroep 4V</i>	N = 40	N = 1	N = 5	N = 0

Tabel 3: geaardheid participanten pretest studie 2

3.2.1.2 Materiaal

Voor de pretest van studie 2 is een vragenlijst gebruikt. Deze vragenlijst is gebaseerd op de gebruikte vragenlijst AHI in Malo-Juvera (2016, p. 16). Met deze vragenlijst is gekeken in hoeverre een leerling homofobische gedachten heeft. In grote mate zijn de stellingen in dit scriptieonderzoek een directe vertaling van de stellingen in Malo-Juvera. Echter, een aantal stellingen heeft een vrijere vertaling, omdat ze in de originele vorm niet passend waren voor de Nederlandse schoolcultuur. Een voorbeeld hiervan is de stelling 'it would be uncomfortable if a gay student sat next to me on the school bus.' (Malo-Juvera, 2016, p. 16). Aangezien in Nederland geen gebruik wordt gemaakt van schoolbussen, is deze stelling veranderd in: 'ik zou het ongemakkelijk vinden als een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot naast me in de les zat'. De stellingen in de vragenlijst zijn betrouwbaar, *Cronbach's Alpha* voor de elf items was .863.

Tevens is in dit onderzoek afgeweken van de gebruikte 11-punts Likertschaal in Malo-Juvera (2016). Hier is voor gekozen aangezien verwacht wordt de nuanceverschillen tussen de punten in 11-punts schaal niet duidelijk genoeg zullen zijn voor de doelgroep. In dit onderzoek is gekozen voor een 5-punts schaal, omdat

uit onderzoek is gebleken dat deze schaalverdeling door participanten als meest prettig wordt ervaren (Sparling & Sen, 2010) en omdat een oneven schaalverdeling het meest ideaal is (Heussen, 2016, p. 9). Zo krijgen de leerlingen de mogelijkheid een neutrale optie aan te klikken.

Aan de vragenlijst is een aantal vragen toegevoegd om de benodigde informatie van een leerling te verkrijgen. Denk hierbij aan vragen over gender, leeftijd, klas en seksuele voorkeur van de leerling. Deze vragen zijn enerzijds toegevoegd om zo enerzijds de resultaten van de vragenlijst onder te kunnen verdelen in de vier groepen. Anderzijds kan aan de hand van deze vragen na afloop van de interventie en de posttest bepaald worden of de leerlingen uit de interventiegroepen op een andere manier over hun seksuele voorkeur denken. Al met al bestond de vragenlijst uit 15 vragen. De vragenlijst, genaamd 'Homoseksualiteit op jouw school', is te vinden in bijlage 7.

De vragenlijst werd voorafgegaan door een introductietekst. Deze tekst bevatte een korte uitleg over de vragenlijst, waarin de leerlingen is uitgelegd dat ze meededen aan een onderzoek naar de acceptatie van homoseksualiteit op middelbare scholen. Daarnaast konden de leerlingen lezen dat het deelname aan het onderzoek anoniem was en hun antwoorden geanonimiseerd gebruikt werden. Door de enquête te starten, gaven ze toestemming voor het gebruik van hun antwoorden. Voor verdere vragen of onduidelijkheden, konden de leerlingen contact met de onderzoeker opnemen. Deze introductietekst is eveneens te vinden in bijlage 7.

Met behulp van de website survio.com is de vragenlijst onder de leerlingen verspreid. Aangezien dit onderzoek plaatsvond ten tijde van verplichte thuiswerkweken tijdens de coronacrisis, is de leerlingen via de digitale lesomgeving *It's Learning* gevraagd de vragenlijst in te vullen.

De resultaten van de pretest zijn in combinatie met de resultaten van de posttest geanalyseerd met behulp van het programma SPSS.

3.2.1.3 Procedure

De leerlingen werd via het online schoolsysteem *It's Learning* gevraagd de vragenlijst in te vullen. Aangezien de leerlingen gedurende het onderzoek thuiswerkten, vulden zij de vragenlijst ook vanuit hun huis in.

3.2.2 Lessenreeks

3.2.2.1 Participanten

De interventie is alleen uitgevoerd bij de interventiegroepen 3V (N = 33) en 4V (N = 27), zoals genoemd bij de pretest. De controlegroepen deden niet aan de lessenreeks mee. De gegevens over de participanten van de interventiegroepen zijn te vinden in tabel 2 en 3 in paragraaf 3.2.1.1.

3.2.2.2 Materiaal

Voor de lessenreeks is gebruik gemaakt van meerder fragmenten uit verschillende adolescentenromans. Hier wijkt het huidige onderzoek dus af van Malo-Juvera (2016). In dat onderzoek wordt gebruik gemaakt van één roman, *Geography Club*, zie hoofdstuk 1. Specifiek voor deze roman is dat hij personages bevat die

homoseksueel (Russel, Kevin en Ike), lesbisch (Teresa) en biseksueel (Min) zijn (Malo-Juvera, 2016, p. 10). Na een klein verkennend onderzoek¹⁰ is gebleken dat in Nederlandse adolescentenromans voornamelijk één personage LHB is. Om ervoor te zorgen dat zowel jongens als meisjes zich zouden kunnen identificeren met het personage, wordt gebruikt gemaakt van adolescentenromans met mannelijke en vrouwelijke hoofdpersonen.

Aan de gebruikte romans werd een aantal eisen gesteld. Zo moest de roman geschreven zijn door een Nederlandse auteur. De lessenreeks is uitgevoerd in zowel de onder- als de bovenbouw van het vwo. In de bovenbouw wordt als eis aan een te lezen boek gesteld dat deze van een Nederlandse auteur is. Daarnaast moest de roman gecategoriseerd zijn als adolescentenroman. Om dat te bepalen is gebruikgemaakt van de NUR-code van het boek en, zodra de NUR-code geen duidelijkheid gaf, de website www.lezenvoordelijst.nl. Zo werd uiteindelijk de volgende selectie gemaakt: *Gebr.* (1997) van Ted van Lieshout, *Zij en haar* (2007) van Dirk Bracke, *Warmwatervrees* (2012) van Kirsten Kamphuis en *De dagen van de bluegrassliefde* (2015) van Edward van de Vendel. *Zij en haar* had de NUR-code 284 (fictie 13-15 jaar), *Warmwatervrees* en *De dagen van de bluegrassliefde* de code 285 (fictie 15+) en *Gebr.* had geen NUR-code maar een NUGI-code. *Gebr.* is dus opgezocht op de website www.lezenvoordelijst.nl, waar de roman gecategoriseerd werd als Young Adult.

Gebr. gaat over de broers Marius (14), ook wel Maus genoemd, en Lukas (16), Luuk. Als Marius overlijdt aan een stofwisselingsziekte wil Luuks moeder alle spullen van Maus verbranden. Luuk besluit in het dagboek van Maus, dat hij aan Maus heeft gegeven, te schrijven. Zo is het dagboek niet langer alleen van Maus, maar ook van Luuk. Moeder kan het boek dan niet meer verbranden. Via de woorden van Maus wordt Luuk geconfronteerd met zichzelf en leert Luuk zichzelf meer kennen. Maus schrijft over zijn aftakelingsproces en zijn homoseksuele gevoelens. Luuk herkent Maus' gevoelens. De roman eindigt wanneer Luuk aan zijn ouders vertelt dat hij ook op jongens valt.

In de adolescentenroman *Zij en haar* worstelt het hoofdpersonage Eve met zelfacceptatie. De blikken van Céline, een laatstejaars, brengen Eve in de war. Haar relatie met Tibo loopt op niks uit. Eve begint aan zichzelf te twijfelen en aan haar gevoelens voor haar overleden beste vriendin Margaux. Gedurende de roman krijgen Eve en Céline een relatie en vertelt Eve aan haar omgeving dat ze op vrouwen valt.

Warmwatervrees gaat over de middelbare scholier Esra, die van school moet omdat ze een relatie had met een docente. Op haar nieuwe school houdt ze zich afzijdig van haar medeleerlingen, zeker nadat de reden voor haar schoolwissel ook daar bekend wordt. Na verloop van tijd wordt Esra verliefd op het populairste meisje van de school, Laurie. Laurie worstelt met haar gevoelens en haar positie binnen school. De roman

---

¹⁰ Voor dit verkennend onderzoek is allereerst gebruikgemaakt van de website www.jeugdbibliotheek.nl, waar middelbare schoolleerlingen boeken kunnen vinden die zij kunnen lezen. Binnen de site is gezocht op Young Adult-boeken met als thema homoseksualiteit. Ook is de website www.queerboeken.nl geraadpleegd. Op deze website is een overzicht te vinden van boeken over LHBTI'ers. Tot slot is de expertise van collega's op de desbetreffende school gebruikt.

eindigt wanneer Esra en Laurie op het schoolfeest openlijk hun gevoelens naar elkaar en de rest van de school uiten.

Eén van de hoofdpersonen in *De dagen van de bluegrassliefde* is de achttienjarige Tycho, die na zijn eindexamen naar Amerika vertrekt om te helpen in een kinderkamp. Tijdens zijn reis ontmoet hij de Noorse Oliver. Tycho en Oliver blijken gevoelens voor elkaar te hebben, iets waar de kampeiding niet blij mee is. Uiteindelijk worden de jongens weggestuurd en vertrekken ze naar Noorwegen. Oliver vindt het moeilijk zijn gevoelens voor Tycho openlijk te maken, want hij is bang voor de reactie van anderen. Als Tycho en Oliver afscheid van elkaar nemen op het vliegveld, blijkt Oliver een speciale tatoeage te hebben gezet. Hun relatie lijkt toch nog niet helemaal over te zijn.

Uit de romans zijn een aantal fragmenten gebruikt. De fragmenten kenmerken zich doordat de hoofdpersoon worstelt met zijn of haar gevoelens of reacties krijgt van zijn of haar omgeving op zijn of haar geaardheid. Voor sommige boeken gold dat de leerlingen één fragment (ongeveer 2 pagina's) lezen, zoals uit *De dagen van de bluegrassliefde*. Uit *Gebr.* lezen de leerlingen drie fragmenten (ongeveer 8 pagina's), uit *Warmwatervrees* vier fragmenten (ongeveer 4 pagina's) en uit *Zij en haar* ook vier fragmenten (ongeveer 3,5 pagina's). De fragmenten zijn samengevoegd tot één bestand, zodat de tekst overzichtelijk te lezen was voor de leerlingen, en via *It's Learning* aan de leerlingen verspreid. De fragmenten zijn te vinden in bijlage 6.

3.2.2.3 Procedure

De lessenreeks bestond uit acht lessen, waarin fragmenten uit vier romans werden gelezen. Per twee lessen werd één roman behandeld. In de eerste les werd door de docent kort uitleg gegeven over de roman, zodat de leerlingen de context van het fragment begrepen. Daarna lezen de leerlingen zelfstandig de fragmenten. Na het lezen beantwoordden de leerlingen schriftelijk de volgende vragen:

- (1) Hoe zou je het hoofdpersonage omschrijven? Gebruik hiervoor minstens drie karaktereigenschappen.
- (2) Zou jij bevriend willen zijn met het hoofdpersonage? Geef een korte toelichting waarom je dit vindt. Gebruik hiervoor minimaal 50 woorden.
- (3) Beschrijf in je eigen woorden wat er in het fragment gebeurt. Gebruik hiervoor minimaal 50 woorden.
- (4) Wat is jouw mening over deze gebeurtenis? Geef een korte toelichting waarom je dit vindt. Gebruik hiervoor minimaal 50 woorden.
- (5) Welk gevoel roept deze gebeurtenis bij jou op? Herken jij je in wat er gebeurt? Geef een korte toelichting. Gebruik hiervoor minimaal 50 woorden.

De leerlingen leverden hun antwoorden in een Word-document via de digitale leeromgeving *It's Learning* in.

Tijdens de eerstvolgende les kreeg elke leerling het Word-document van een klasgenoot. Vervolgens reageerde elke leerling op de antwoorden van die klasgenoot. De leerlingen kregen vier keer de antwoorden van een andere klasgenoot, zodat er geen patroon zou ontstaan. Hierbij draait het erom of de leerling het eens of oneens is met de antwoorden op de vragen. Het was van belang dat de leerlingen niet wisten wiens antwoorden zij voor zich hadden. Dit zou namelijk van invloed kunnen zijn op de reactie. Aan de reactie op de antwoorden van een klasgenoot werd een minimaal woorden aantal gekoppeld, dit om te voorkomen dat de leerlingen genoeg zouden nemen met een enkele zin en de leerlingen dus echt tot nadenken werden gedwongen.

3.2.3 Posttest

3.2.3.1 Participanten

Aan de posttest namen grotendeels dezelfde leerlingen deel als aan de pretest. Uit de vragenlijst bleek dat twee leerlingen uit de interventiegroep 4V geen fragmenten gelezen hadden, wat maakt dat zij niet meegenomen zijn in het onderzoek. Hierdoor komt het totaal aantal participanten in de posttest uit op 144. Dit zijn er tien meer dan in de pretest. De verdeling in de vier groepen is als volgt: (1) interventiegroep 3V (N = 33), (2) controlegroep 3V (N = 31), (3) interventiegroep 4V (N = 25) en (4) controlegroep 4V (N = 55). De interventiegroepen en de controlegroep 3V zijn dus gelijk gebleven. De vragenlijst is door acht leerlingen meer ingevuld dan in de pretest.

De leeftijd van de participanten varieerde tussen de 14 en de 17 jaar, met $M = 15.14$ en $SD = .706$. De gemiddelde leeftijd van de leerlingen en de man-vrouwverdeling per groep is weergegeven in tabel 4. Van de 144 participanten heeft 91,7% aangegeven heteroseksueel te zijn (N = 132), valt 1,4% op hetzelfde geslacht (N = 2) en 4,9% valt op het andere en hetzelfde geslacht (N = 7). Van de resterende leerlingen (1,4%, N = 3) is de seksuele voorkeur niet bekend. De seksuele voorkeur is eveneens uitgesplitst per groep en is te vinden in tabel 5.

	Man	Vrouw	Geen van beide	Leeftijd
<i>Interventiegroep 3V</i>	N = 14	N = 19	N = 0	M = 14.50, SD = .508
<i>Controlegroep 3V</i>	N = 10	N = 20	N = 1	M = 14.52, SD = .508
<i>Interventiegroep 4V</i>	N = 13	N = 12	N = 0	M = 15.92, SD = .400
<i>Controlegroep 4V</i>	N = 18	N = 36	N = 1	M = 15.49, SD = .540

Tabel 4: gegevens participanten posttest studie 2

	Heteroseksueel	Homoseksueel	Biseksueel	Onbekend
<i>Interventiegroep 3V</i>	N = 30	N = 1	N = 2	N = 0
<i>Controlegroep 3V</i>	N = 29	N = 0	N = 1	N = 1
<i>Interventiegroep 4V</i>	N = 22	N = 1	N = 1	N = 1
<i>Controlegroep 4V</i>	N = 51	N = 0	N = 3	N = 1

Tabel 5: geaardheid participanten posttest studie 2

3.2.3.2 Materiaal

Voor de posttest van studie 2 zijn twee vragenlijsten gebruikt. De leerlingen uit de controlegroep vulden dezelfde vragenlijst in als tijdens de pretest, zie bijlage 7. De interventiegroep vulde grotendeels dezelfde vragenlijst als in de pretest in. Aan de vragenlijst uit de pretest zijn vijf vragen toegevoegd. Zo werd de leerlingen gevraagd hoeveel fragmenten zij gelezen hadden. Gedurende de interventie bleek namelijk dat twee leerlingen uit de interventiegroep 4V de opdrachten niet maakten. Met behulp van deze vraag was het mogelijk de antwoorden van deze leerlingen uit de dataset te halen. Deze vraag werd gesteld na de informatie over de participant en voor de vragen betreffende de mate van homofobie van de leerling.

De andere vier vragen werden aan het eind van de vragenlijst toegevoegd. Hierbij werd allereerst gevraagd of de leerlingen denken dat ze door het lezen van de fragmenten anders over homoseksualiteit zijn gaan denken en waarom zij dit denken. Daarna gaven de leerlingen aan door welke fragmenten dit kwam, zij konden hierbij kiezen voor één of meerdere fragmenten of voor de optie dat geen van de fragmenten hieraan bijgedragen had. Vervolgens werd de leerlingen gevraagd of zij door het lezen van de fragmenten anders over hun geaardheid zijn gaan denken en waarom zij dit denken. Daarna gaven zij wederom aan door welke fragmenten dit kwam. De vragenlijst voor de interventiegroep is te vinden in bijlage 8.

De resultaten van de posttest zijn in combinatie met de resultaten van de pretest geanalyseerd met behulp van het programma SPSS.

3.2.3.3 Procedure

Ten tijde van de posttest hadden alle scholieren fysiek les op school. Als gevolg daarvan verschilde de procedure per jaarlaag. De 3 vwo-klassen hadden elk in vier groepen les van hun docent. Gedurende één les was aan elke groep gevraagd de enquête in te vullen. Hier werd tijdens de les 10 minuten voor ingeruimd. De leerlingen konden de vragenlijst vinden in de planner op *It's Learning*. De docent benadrukte dat 3VA, dat in dit onderzoek fungeert als interventiegroep, de vragenlijst voor die klas moest invullen. De docent van 3VB, de controlegroep, benadrukte dat de leerlingen de vragenlijst voor 3VB moesten invullen. De leerlingen die afwezig waren, werden via *It's Learning* gecontacteerd en hun werd gevraagd de enquête in te vullen. Ook zij konden de vragenlijst vinden op *It's Learning*.

De leerlingen uit 4 vwo werden verdeeld in twee grote groepen, waarbij de originele klassenindeling niet van belang was. Gedurende les werd wederom 10 minuten ingeruimd zodat alle leerlingen de vragenlijst konden invullen. Zij konden de vragenlijst vinden op *It's Learning*. De docent benadrukte dat de leerlingen de juiste vragenlijst moesten invullen; 4VA (interventiegroep) de vragenlijst voor die klas en 4VB en 4VC (controlegroep) de andere vragenlijst. De leerlingen die afwezig waren werden via *It's Learning* gecontacteerd en hun werd gevraagd de enquête in te vullen. Ook zij konden de vragenlijst vinden op *It's Learning*.

3.2.3.4 Design

De resultaten van de interventiegroep in de pretest zijn met een *Independent samples t-test* vergeleken met de resultaten van de controlegroep in de pretest. Ditzelfde is gedaan voor de resultaten in de posttest. Vervolgens is per onderzoeksgroep, interventie- en controlegroep, een *Paired samples t-test* uitgevoerd waarbij de resultaten in de pre- en posttest met elkaar vergeleken zijn. Eenzelfde test is uitgevoerd voor de resultaten in de pre- en posttest. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen de verschillende jaarlagen, waardoor de volgende groepen ontstonden: interventie 3V, interventie 4V, controle 3V en controle 4V.

4 Resultaten

Dit onderzoek bestaat uit twee deelstudies. In de eerste studie is met behulp van interviews gekeken hoe homoseksuele adolescenten op de middelbare school denken over de bijdrage van literatuur aan de acceptatie van homoseksualiteit en aan het zelfinzicht van adolescenten betreffende hun geaardheid. In de tweede studie is gekeken of literatuurlessen over adolescentenromans een bijdrage kunnen leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit en aan het zelfinzicht van homoseksuele adolescenten betreffende hun geaardheid. In dit hoofdstuk worden de resultaten van beide deelstudies besproken.

4.1 Studie 1

Voor studie 1 zijn zeven middelbare scholieren geïnterviewd, zie paragraaf 3.1. De interviews zijn getranscribeerd, bijlage 4, en gecodeerd, bijlage 5. Op basis van de toegeschreven codes zijn verschillende subcategorieën opgesteld die onder te verdelen zijn in vier categorieën: (1) zelfinzicht, (2) acceptatie, (3) literatuur en (4) onderwijs. Deze categorieën komen overeen met de categorieën in het interviewprotocol. In deze paragraaf worden per categorie de resultaten besproken.

4.1.1 Zelfinzicht

Tabel 6a toont de opgestelde subcategorieën bij de categorie zelfzicht. Tevens is hier af te lezen in welke interviews de subcategorieën terugkwamen. De tabel laat zien dat drie van de zeven participanten altijd al wel het vermoeden hadden dat ze niet (alleen) op hetzelfde geslacht zouden vallen: ‘Ik dacht eigenlijk altijd dat iedereen bi was, zo ben ik een beetje opgevoed. Zo heel liberaal eigenlijk. Dus op een gegeven moment, ik denk dat ik 14 was, begon ik mij te realiseren dat ik misschien toch iets meer voorkeur had en dat niet iedereen op alles valt’ (participant 1) en ‘Het heeft altijd wel gespeeld in mijn gedachten’ (participant 5). Participant 7 omschrijft het meer als dat hij altijd open stond voor alles.

Voor de participanten 1, 4, 5 en 6 kwam die realisatie later. Voor participant 6 gold dat zij zich realiseerde dat ze misschien wel zoveel interesse in het onderwerp had omdat ze zelf op meisjes valt: ‘[...] toen vond ik alles rondom homoseksualiteit heel interessant. Dat was het en toen dacht ik nou ja het zal wel, weet ik veel en toen in de derde viel het kwartje van: o wacht misschien komt dat omdat ik zelf op vrouwen val’. Participant 1 vertelde dat ze het lastig vond zichzelf te labelen en hierdoor zichzelf begon te zien als een lesbienne: ‘En ik heb het later daarna wel gezegd van ja, hoe stempel je jezelf. Nou precies. Ja sure, dan geef je jezelf wel een label dat je jezelf gegeven hebt’.

Drie participanten zochten nadat ze meer over hun geaardheid begonnen te twijfelen, op het internet naar informatie. Participant 1 verwoordde ook letterlijk dat ze weinig kennis over homoseksualiteit had. Ze wist wel dat het bestond maar wist niet welke vormen er allemaal zijn en hoe die zich uiten: ‘gewoon omdat je hebt toch op een manier er weinig over weet, ondanks dat je er wel van weet’. Participant 2 vertelde dat ze

zich zo in de informatie op internet herkende dat ze zeker wist dat ze panseksueel is: ‘Ja, ik heb vooral gewoon op internet en dan gewoon naar verschillende seksualiteiten gekeken en gekeken wat het beste bij mij paste’.

Voor de participanten 2, 3 en 5 gold dat zij zich konden herkennen in andere homoseksuele jongens en hierdoor wisten dat zij niet op meisjes vallen: ‘[...] uhhm ja van de LHBTI-community. Ja toen begon ik me er steeds meer mee te identificeren’ (participant 5). Participant 3 noemde eveneens dat hij veel steun heeft gehad aan andere homoseksuele jongeren: ‘Dat maakt het voor mij ook makkelijker om dan te denken van oké, dus jij hebt dit gedaan, misschien moet ik ook iets in die richting gaan doen’.

Vier van de zeven participanten gaven ook aan dat zij veel hebben gehad aan het contact dat zij met andere homoseksuelen hadden. Twee van hen hadden dit voornamelijk via sociale media: ‘Uhhm, ik denk dat ik toen op internet, via social media dan met verschillende jongens over heb gehad’ (participant 3) en ‘[...] en ik had Jong&Out, zo’n soort [onverstaanbaar], maar dan beter afgeschermd voor LHBT-mensen, waar ik inderdaad met mensen kon praten’ (participant 6).

<i>Categorie: ZELFINZICHT</i>	Participant							Frequentie
<i>Subcategorie</i>	1	2	3	4	5	6	7	
<i>Langzaam ontdekt</i>	x			x	x	x		4
<i>Vermoeden</i>	x				x		x	3
<i>Interesse onderwerp</i>						x		1
<i>Label</i>	x							1
<i>Informatie opzoeken</i>	x	x			x			3
<i>Herkenning</i>		x	x		x			3
<i>Contact</i>			x	x	x	x		4

Tabel 6a: frequentie subcategorieën bij categorie 'zelfinzicht'

4.1.2 Acceptatie

Van de participanten vertelden vijf dat ze angstig waren voor de reactie van anderen op hun geaardheid, zie tabel 6b. Participant 2 vertelt hierover: ‘Uhhm nou, de eerste periode was het wel wat lastiger. Ook omdat het niet zeker was dat mensen me zouden accepteren of niet. Het is toch altijd wel ff spannend’. Participant 7 was niet bang om uit de kast te komen, maar gaf wel aan dat hij het een beladen moment vond: ‘[...] het is niet vreemd, maar het is toch zo’n ding, je moet dat wel even zeggen, maar het is niet van hé, ik heb een vriend en door’. Ook participant 6 vond dit moment beladen.

Alle participanten hadden positieve reacties gekregen op hun geaardheid. Twee van hen voelden zich opgelucht nadat ze hun geaardheid kenbaar hadden gemaakt. Participant 2 omschreef dit als een last die van haar schouders viel: ‘Toen voelde ik gewoon een last van mijn schouders afvallen. Van o mensen weten nu hoe ik me echt voel, weten een stuk beter wie ik ben. Voor mij was dat wel heel fijn’. Participant 5 vertelde dat hij steeds meer zichzelf kon zijn daarna: ‘[...] maar uiteindelijk kon ik het gewoon hardop gaan doen, had

ik zelfs een vriendje, en daarmee werd het gewoon steeds openlijker. Steeds meer mezelf en dat was wel fijn eigenlijk'. Eén participant (participant 7) gaf aan dat hij juist een gemengd gevoel ervaarde nadat hij mensen over zijn seksuele voorkeur had verteld. Voor hem kwam dit doordat hij ongewenst veel aandacht kreeg: 'en dan denk je laat maar deze aandacht hoef ik helemaal niet'.

Zes van de zeven participanten gaven ook aan negatieve reacties gehad te hebben of zich ervan bewust te zijn dat er negatieve reacties gegeven kunnen worden als iemand uit de kast komt. Zo vertelde participant 1 dat meerdere ouders van homoseksuele vrienden en vriendinnen van haar hun geaardheid moeilijk vonden: '[...] want meestal hebben zij dan problemen met de ouders, wat ik juist niet had'. Participant 6 vertelde dat haar ouders er in het begin ook moeite mee hadden, maar dat dit na verloop van tijd verdween: 'Dus ja, mijn ouders waren wel even moeilijk of ja meer van het zal wel een fase zijn enzo, maar dat was de eerste ontkenning'. Participant 3 gaf aan dat de LHBTI'ers minder gewaardeerd worden dan heteroseksuelen: 'omdat je ziet natuurlijk dat de LHBTI+-beweging toch nog in een net wat ander daglicht staat dan heteroseksuelen bij veel mensen onbewust ook'. Participant 5 vertelde zelfs dat één van zijn klasgenoten ooit mishandeld is: 'Ik weet dat één van die mensen een keer in elkaar is geslagen op het toilet, dus in die zin is het niet altijd positief geweest voor iedereen'.

Vier van de zeven participanten gaven aan dat zij bekend zijn met pestgedrag door anderen om hun geaardheid of om de geaardheid van iemand anders. Participant 3 werd zelf op de basisschool gepest: 'Op de basisschool werd ik gepest, ja gepest is een groot woord. Maar er werden wel bepaalde termen naar mijn hoofd geslingerd, ja homo dit en toen dacht ik van ja, dat zal wel niet zo zijn en zo en dan begin je daar op een gegeven moment toch over na te denken'. Hij was op dat moment nog niet bezig met zijn geaardheid, maar ging door de reacties van zijn schoolgenoten hier wel over nadenken. Meerdere participanten gaven aan dat het woord 'homo' vaak als scheldwoord wordt gebruikt: '[...] dus ja joh je hoort wel eens af en toe van mensen die 'homo' schreeuwen, of het als scheldwoord willen gebruiken'. Alle participanten gaven aan dat ze op de middelbare school zelf nooit gepest zijn.

Twee participanten gaven nadrukkelijk aan dat de omgeving een grote rol speelt bij het accepteren van de eigen geaardheid: 'Maar op zich mijn omgeving ging er wel heel goed mee om wat voor mij eigenlijk ook wel makkelijker maakt om het zelf te accepteren' (participant 3). Participanten 4 en 7 vertelden dat het voor hen makkelijk was om hun geaardheid te accepteren: '[...] ik voelde absoluut niet voor mij als een verplichting om of dat het beter zou zijn om heteroseksueel te zijn' en 'Ik was daar gewoon oké mee' (participant 4). Participant 5 vond het accepteren van zichzelf nog wel lastig en gaf aan dat hier nog wel wat tijd overheen was gegaan: 'Je hebt toch wel lange tijd op m'n kamer gehad waarbij ik een beetje tegen mijzelf probeerde te zeggen, ja, ik ben dit. Het is heel moeilijk om te vatten dat je toch niet bent als de meeste mensen en dat ook proberen te accepteren van jezelf. Dus dat was best wel een proces waar wat tijd overheen ging'. Voor participanten 1, 2 en 6 gold dat ze een worsteling ervaarden: 'Toch wel denk ik dat ik toch wel dat ik ondanks alles, wel een beetje een struggle met mezelf heb gehad' (participant 1).

Zes van de zeven participanten vertelden dat ze het lastig vonden dat ze ‘anders’ waren: ‘dan was ik wel anders’ (participant 2), ‘[...] dat je toch niet bent als de meeste mensen’ (participant 5) en ‘dus ik wilde dan normaal zijn’ (participant 1). Andere participanten omschreven dit doordat ze vonden dat heteroseksualiteit gezien werd als de norm: ‘[...] heteroseksueel. Wat toch de gangbare verwachting is van veel mensen’ (participant 4) en ‘Omdat ja alles zo heteronormatief is ingedeeld eigenlijk, zeg maar, het wordt van je verwacht’ (participant 6).

Categorie: ACCEPTATIE	Participant							Frequentie
	1	2	3	4	5	6	7	
<i>Subcategorie</i>								
<i>Angst</i>	x	x			x	x	x	4
<i>Beladen</i>						x	x	1
<i>Positieve reacties</i>	x	x	x	x	x	x	x	7
<i>Opluchting</i>		x			x			3
<i>Gemengd gevoel achteraf</i>							x	1
<i>Negatieve reacties</i>	x		x	x	x	x	x	6
<i>Onduidelijkheid bij anderen</i>		x						1
<i>Pesten</i>			x	x		x	x	4
<i>Rol omgeving</i>			x	x				2
<i>Zelfacceptatie makkelijk</i>				x			x	2
<i>Zelfacceptatie kost tijd</i>					x			1
<i>Worsteling</i>	x	x				x		3
<i>Anders zijn</i>	x	x		x	x	x		5

Tabel 6b: frequentie subcategorieën bij categorie 'acceptatie'

4.1.3 Literatuur

Uit tabel 6c blijkt dat vijf van de zeven participanten wel eens een boek of een verhaal met als thema homoseksualiteit hadden gelezen. De frequentie verschilde per participant. Zo vertelden participant 1 en 6 dat zij meerdere boeken hadden gelezen: ‘[...] voor de literatuurlijst heb ik queerboeken gebruikt, die site die toen opgericht is afgelopen jaar. Daar heb ik gekeken van: als ik ga lezen, dan moet ik ook iets hebben waar ik iets aan heb’. Participant 2 had zelf ook meerdere boeken gelezen en had een keer een tekst over homoseksualiteit gelezen bij Nederlands: ‘Nou hebben we er laatst volgens mij eentje geleden gelezen, maar dat is ook de enige’. Participant 3 had onlangs het boek *Confettiregen* van Splinter Chabot (2020) gelezen en participant 5 had het Engelse boek *The Velvet Rage* van Alan Downs (2012) gelezen. Participanten 4 en 7 hadden geen boeken rondom het thema homoseksualiteit gelezen, voornamelijk omdat zij niet zo van lezen houden. De boeken die door de participanten genoemd werden, waren geen adolescentenromans.

De participanten hebben niet hun seksuele voorkeur ontdekt door het lezen van boeken. Dit komt voornamelijk doordat zij pas LHBTI-literatuur lazen toen ze al achter hun geaardheid waren. Zij kwamen tot dit inzicht doordat ze in contact kwamen met andere jongeren, zie tabel 6a. Voor participant 4 geldt dat hij het

contact met een jongen en de ontmoetingen met hem zag als een bevestiging: ‘en ook vooral door die ontmoetingen met hem, en die gebeurtenissen met hem was het voor mij wel een bevestiging van oké, ik vind niet alleen meisjes interessant’. Ook participant 7 merkte dat hij ‘een erg goede klik’ had met een jongen: ‘[...] en ik die hadden toen op een gegeven moment gewoon echt een goede klik en van het een kwam het ander en toen op een gegeven moment kregen wij dus een relatie’. Participant 5 kwam steeds meer in contact met andere homoseksuele jongeren en kon zich goed in hen herkennen: ‘[...] uiteindelijk toen ik meer mensen leerde kennen, uhm ja van de LHBTI-community, ik probeer het in het Nederlands te zeggen. Ja toen begon ik me er steeds meer mee te identificeren’.

Participant 1 had een uitgesproken mening over het aanbod en de inhoud van de boeken: ‘En laten we eerlijk zijn, de meeste boeken zijn ook niet de meest happy boeken, als je gaat kijken naar literatuur, maar tegelijkertijd is het ook dat in de meeste boeken die ik gelezen heb, heel veel dat je merkt dat er heel veel onbegrip is of weerstand ertegen of dat het karakter merkt dat dat ze tegen hem zijn. Het is nooit echt een lekker positieve wereld waarin het is gewoon geaccepteerd is. Wat gewoon de ideale situatie zou zijn, dus ik vind eigenlijk dat er weinig beschikbaar is in die categorie’ en ‘Ze zijn er wel als je weet waar je moet zoeken en dan meestal alleen in de fantasyboeken, dus niet eens in een realistische wereld’.

Participant 1 gaf dan ook aan dat zij liever meer positieve boeken gelezen had. Participant 2 gaf aan liever meer LHBTI-boeken gelezen te hebben toen ze klein was: ‘Zoals ik al zei, ja, toen ik klein was, heb ik geen boeken gelezen met homoseksuele karakters, of andere karakters dan heteroseksuele karakters. [...] Dat vind ik wel jammer’. Toen ze ouder was, is ze meer boeken met homoseksuele personages gaan lezen en dit heeft haar goed geholpen, zij is juist enthousiast over de inhoud: ‘En toen ben ik dus langzaamaan zo’n dingen gaan lezen en kijken. En er kwamen eigenlijk helemaal geen negatieve reacties in voor. Of er kwamen geen negatieve reacties op. Dus ik had zoiets van o, het valt reuze mee. Hoe erg mensen het vinden. Zeker in Nederland’. Participant 5 gaf aan dat hij het boek niet uitgelezen had, omdat het hem niet genoeg intrigeerde.

Alle participanten gaven aan dat zij denken dat het lezen van LHBTI-boeken bijdraagt aan de acceptatie van homoseksualiteit. Participant 3 zei hierover: ‘Maar ik denk wel dat als je echt zo’n verhaal daadwerkelijk leest, dat je dan wel meer doorhebt van oké, het is wel echt lastig geweest voor die persoon en dat je dan wel, ik denk soort van respect of bewustwording ofzo creëert bij jezelf dat je wel denkt van oké, ik moet misschien wel iets aardig zijn: ja, ik weet niet niet per se dat, maar dat je wel wat meer snapt hoe die persoon dan denkt of zo’. Hij koppelde dus het accepteren van homoseksualiteit aan het begrijpen van de ander. Dit werd ook door participanten 4, 5 en 7 gedaan: ‘Ik denk het wel, want als je in een boek, dan kan je lezen uit het perspectief van een LHBTI-persoon dus, dan sta je makkelijker in de schoenen van die persoon. Weet je eerder wat er speelt. Ja, en dat zou kunnen helpen’ (participant 5).

Participant 4 verwoordde het als volgt: ‘[...] en dan wordt daar ook over homoseksuele personages bijvoorbeeld op een bepaalde manier geschreven dat bevorderend kan werken om van het idee af te zien dat zij minderwaardig zijn, bijvoorbeeld’. Participant 4 dacht ook dat LHBT-literatuur de blik van jongeren kan

verruimen en jongeren kan confronteren met hun gedachtes, waardoor homoseksualiteit meer geaccepteerd wordt: '[...] de oorsprong van mensen die minderwaardig kijken naar niet-heteroseksuelen is omdat zij eigenlijk hartstikke vastgeroest zijn in dat denken en het moeilijk vinden om zich los te trekken van die opvoeding en van wat hen altijd aangeleerd is. En ja, daar staat natuurlijk literatuur centraal tegenover omdat literatuur juist helpt om die ideeën wel te gaan vatten en wel los te gaan trekken van het gangbare. En in dat opzicht denk ik zeker dat boeken goed zouden kunnen helpen' en 'Ik denk dat een boek veel meer kan confronteren met de gedachten die spelen in mensen, in het hoofd van veel mensen die moeite hebben met homoseksuelen, bijvoorbeeld'.

Participanten 2, 3, 5, 6 en 7 koppelden het bevorderen van acceptatie aan het normaliseren van homoseksualiteit: 'Ja, ik denk als we het normaliseren en laten zien dat het niet anders is dan heteroseksualiteit dat dat dan zeker helpt ja, met de acceptatie' (participant 2) en '[...] het is wel normaal dat je zo gaat denken als je in zo'n situatie zit. Ik denk dat dat helpt bij die mensen die erover nadenken om bijvoorbeeld andere verhalen te horen, bijvoorbeeld in literatuur of films' (participant 3).

Alle participanten dachten ook dat het herkennen van jezelf in LHBTI-literatuur zorgt voor een inzicht in de seksuele geaardheid: 'Uhm zodat kinderen die aan het zoeken zijn, naar wie ze zijn en hoe ze zich voelen en wat dat betekent, die lezen dan zo'n tekst en die denken: o, dat past eigenlijk heel goed bij me, of dat past totaal niet bij wat ik me voel' (participant 2), 'En door herkenning ook wel ontdekken dat je misschien ook homoseksueel bent ofzo' (participant 4) en '[...] dat mensen zoals ik zichzelf zeker eerder zouden gaan accepteren en weten wat er nou in zichzelf omspeelt' (participant 5). Vijf van de zeven participanten dachten dat die herkenning ervoor kan zorgen dat je jezelf sneller en gemakkelijker accepteert: 'Zeker, het zien van de struggle die je zelf doormaakt, die herkenning is zeker belangrijk' (participant 1), 'Dat is toch wel een stap in de richting van acceptatie en dan uiteindelijk uit de kast komen' (participant 2) en '[...] dat mensen zoals ik zich zeker eerder zouden gaan accepteren en weten wat er nou in zichzelf omspeelt' (participant 5).

Twee participanten hebben verteld dat zij tijdens het lezen van LHBTI-literatuur ook een beter idee zouden kunnen krijgen over hoe anderen op homoseksualiteit reageren of hoe de maatschappij erover denkt: 'En er kwamen eigenlijk helemaal geen negatieve reacties in voor. Of er kwamen geen negatieve reacties op' (participant 2). Participant 1 gaf hier wel bij aan, dat die reacties van anderen in boeken ook confronterend kunnen zijn: 'Het is meer dat de setting eromheen van hoe de maatschappij erop reageert dat dat misschien niet altijd is waar je op gehoopt had of wat je wil. Kijk je zal het misschien tegenkomen dus je herkent het. Maar het is misschien niet altijd wat je zou willen lezen om jezelf gerust te stellen over het komt goed'.

Tot slot hebben twee participanten aangegeven dat die boeken eigenlijk van jongs af aan al gelezen moeten worden; '[...] ik bedoel als van jongs af aan alle dingen tegenkomt al is het in kinderboekjes' (participant 1), en heeft participant 6 expliciet gezegd dat een boek beter werkt dan een tv: 'Ja, zeker dat denk ik wel, want het is natuurlijk tegenwoordig allemaal wel veel zichtbaarder, ook op tv enzo, maar soms moet je

gewoon ook effe dingen gelezen hebben of je moet er vaak mee in aanraking komen om te weten dat iets bestaat. Dus het kan wel helpen’.

Categorie: LITERATUUR	Participant							Frequentie
	1	2	3	4	5	6	7	
<i>Subcategorie</i>								
<i>Gelezen</i>	x	x	x		x	x		5
<i>Geen ervaring</i>				x			x	2
<i>Inhoud boeken teleurstellend</i>	x				x			2
<i>Gemis</i>	x	x						2
<i>Acceptatie</i>	x	x	x	x	x	x	x	7
<i>Begrijpen ander</i>			x	x	x		x	4
<i>Blik verruimen</i>				x				1
<i>Confronteren</i>				x				1
<i>Normaliseren</i>		x	x		x	x	x	5
<i>Zelfinzicht</i>	x	x	x	x		x	x	6
<i>Zelfacceptatie</i>	x	x	x		x		x	5
<i>Reactie anderen in boek</i>	x	x						2
<i>Jongs af aan</i>	x					x		2
<i>Boek doet meer dan tv</i>						x		1

Tabel 6c: frequentie subcategorieën bij categorie 'literatuur'

4.1.4 Onderwijs

Op basis van tabel 6d kan geconstateerd worden dat zes van de zeven participanten hun school expliciet tolerant noemden. Twee van hen hebben ook negatieve ervaringen met de school gehad. Zo vertelde participant 1 dat de school niet wilde meewerken met het aanschaffen van LHBTI-lesmateriaal. Participant 5 gaf aan dat de GSA weinig steun van de school kreeg: ‘En er is heel veel tegen, er wordt heel veel tegengehouden door school, waardoor wij weinig geld krijgen om dingen te regelen. We kunnen weinig dingen organiseren’. Eén participant gaf aan dat zijn school geen LHBTI-beleid heeft: ‘Maar we hebben niet per se een LHBTIQ+-, hoe je het ook wil noemen, beleid of op dat er extra aandacht aan wordt besteed eigenlijk. Dat hebben wij op onze school eigenlijk niet’ (participant 3).

Vijf van de zeven participanten gaven expliciet aan dat homoseksualiteit weinig in de lessen naar voren kwam: ‘Zeker, want als ik nu ga kijken naar de informatie die je in je hele schoolcarrière er over krijgt, als ik terugkijk, dan is het eigenlijk alsof het bijna niet bestaat’ (participant 1) en ‘[...] in principe werd er niet veel over gesproken’ (participant 7). Vijf participanten vonden dat dit meer gedaan zou mogen worden: ‘Nee, niet dat ik merk, en dat is wel echt iets dat ik miste, vooral bij de seksuele voorlichting’ (participant 2) en ‘[...] zou er veel meer moeten behandeld worden’ (participant 5).

Voor één leerling gold dat ze een LHBTI-tekst besproken had bij Nederlands. De andere participanten hebben dit nooit gedaan of konden zich dit niet meer herinneren. Vier participanten hebben aangegeven dat

LHBTI-literatuur meer als optie aangeboden zou moeten worden tijdens de lessen. Bijvoorbeeld door te benoemen waar je die teksten kunt vinden: ‘ik bedoel die queerboekensite, dat daar een uitbreiding op zou kunnen komen ofzo, dat leraren de site gewoon benoemen op een positieve manier’ (participant 1) en ‘Je moet er in ieder geval aanbieden en laten zien van hé. Dat is een optie’ (participant 7). Participant 1 gaf ook aan dat de boeken veel meer opgenomen moeten worden in de leeslijst: ‘Het zou leuk zijn als ze überhaupt genoemd worden, of dat nou op de website is of de officiële lijst’. Dit was op de school van participant 3 al het geval: ‘[...] maar wij bijvoorbeeld bij ons op school wel, de mogelijkheid literatuurlijst om LGBTQ+-plus boeken te lezen’.

Vrijwel alle participanten vonden (5 van de 7) dat het behandelen van homoseksualiteit niet verplicht moet worden: ‘[...] wil je het ook geen aparte groep maken ofzo dus het mag best wel behandeld worden, maar het moet niet een op zichzelf staand ding worden ofzo’ (participant 6). Dit gold ook voor LHBTI-literatuur: ‘Als je dat gaat verplichten bij de meesten... Ik denk dat de helft het dan niet gaat lezen, wat meestal toch wel gaat gebeuren als het niet binnen hun interessegebied valt. [...] En ik denk: als je dat soort dingen gaat verplichten dat dat het dan niet echt over komt ofzo, het dan niet het juiste resultaat geeft, wat je in eerste instantie zou verwachten of wat je zou houden met zo’n LGBT-boek’ (participant 3). De opmerking van participant 4 sluit hierbij aan: ‘Of zo’n boek dan ook weer nut heeft, ja veel leerlingen hebben toch al een grote hekel als iets verplicht wordt op school en er ook echt nog met zo’n creatieve geest tegenover gaan staan is natuurlijk nog maar de vraag’.

Twee participanten dachten hier anders over en zij gaven aan dat het wel verplicht moet worden: ‘[...] vind ik dan dat je de leerling moet toespreken van hé, ik ben leraar hier. Ik zeg dat je dit moet doen, dit hoort bij de les’ (participant 2). Participant 5 vond ook dat het verplicht moet worden, maar dan wel alleen voor de onderbouw: ‘En dus dat zou dan, misschien als je het verplicht boek maakt in de onderbouw, dat het dan besproken zou kunnen worden’.

De participanten waren verdeeld over de vraag of het goed is om de teksten ook klassikaal te bespreken. Velen gaven aan dat het zowel voordelen als nadelen heeft. Zo benoemde participant 2 als voordeel dat er dan discussies kunnen ontstaan en dat dat ook onderdeel van Nederlands is: ‘Ja, ik denk ook omdat dat dat misschien interessante discussies op kan leveren, en dat hoort eigenlijk ook bij het vak Nederlands, en ik vind dat het gewoon normaal moet worden, dat dat soort dingen besproken worden. Zeker op school’. Participant 6 gaf aan dat het klassikaal bespreken kan helpen te ontdekken hoe anderen reageren op homoseksualiteit. Ze gaf hierbij wel als voorwaarde dat dat alleen werkt als je zelf goed in je vel zit: ‘[...] maar als je wel al uit, of als je er zelf wel gewoon oké mee bent en het niet zo confronterend vindt, dan kan het je wel helpen om te ontdekken van hoe reageren andere mensen hierop en voel ik me dan dus veilig bij deze klas bijvoorbeeld, of vind ik het eigenlijk helemaal niet zo fijn in deze groep’.

Als nadeel werd herhaaldelijk (door de participanten 3, 4, 5, 6 en 7) gegeven dat het klassikaal bespreken van LHBTI-literatuur ook confronterend en ongemakkelijk kan zijn. Als je in een fase zit waarin je

over je eigen geaardheid twijfelt, heb je vaak het gevoel dat mensen je aankijken als het over dat soort ontwerpen gaat, aldus de participanten: ‘[...] omdat ik wel gewoon voel als het ware dat er mensen zitten te kijken. En misschien kijken ze niet daadwerkelijk, maar zo’n gevoel heb je dan en ik denk als je dan net een beetje jezelf aan het ontdekken bent en jezelf probeert te accepteren, dan is die confrontatie van die brandende ogen, die je voelt, dan denk ik wel lastig ofzo’ (participant 3), ‘Vooral denk ik ongemakkelijk, omdat je dan een beetje bekeken wordt als iemand het al weet’ (participant 5) en ‘Toch vond ik het persoonlijk wel heel moeilijk. Dus nou, dat is al helemaal. Als je dan homoseksueel of iets bent, dan is dat gewoon, dan kan het heel confronterend zijn’ (participant 7).

Tot slot gaven drie participanten aan dat de rol van de docent heel belangrijk is bij het bespreken van LHBTI-literatuur. Enerzijds omdat die docent kan bepalen of homoseksualiteit behandeld wordt of niet: ‘Het is dat we een biologieleerare hebben op tweetalig en die lesbienne is. En die ook heerlijk kan vertellen bij seksuele voorlichting over alles en nog wat als ze dat wil, om mensen te irriteren. Maar voor de rest is het er eigenlijk niet’ (participant 1). Anderzijds omdat de docent bepalend kan zijn voor het succes van de les: ‘Uhhm, nah, het ligt er een beetje aan ook hoe een docent daar weer mee omgaat, zeg maar hoe de docent omgaat met de reacties, want als er grapjes gemaakt worden, gaat een docent daar dan op in? Gaat hij, zeg maar, zegt hij er iets van? Of laat ie het gewoon gaan, en dat maakt wel echt een verschil, denk ik. Ik vind dat hij of zij er wel echt tegenin moeten gaan of in ieder geval iets van moet zeggen om op die manier de acceptatie weer verder te helpen’ (participant 6).

<i>Subcategorie</i>	Participant							Frequentie
	1	2	3	4	5	6	7	
<i>School tolerant</i>	x	x		x	x	x	x	6
<i>Negatieve houding school</i>	x				x			1
<i>Geen beleid</i>			x					1
<i>Invloed school gering</i>				x				1
<i>Weinig homoseksualiteit in lessen</i>	x	x	x		x		x	4
<i>Meer homoseksualiteit in lessen</i>	x	x			x	x	x	5
<i>Behandeld bij Nederlands</i>		x						1
<i>Weinig bij Nederlands</i>	x	x	x		x			4
<i>Niet verplichten</i>	x		x	x	x	x	x	5
<i>Verplichten</i>		x			x			2
<i>Klassikaal bespreken teksten</i>		x			x	x	x	4
<i>Niet klassikaal bespreken teksten</i>			x	x	x	x	x	5
<i>Docent afhankelijk</i>	x	x				x		3

Tabel 6d: frequentie subcategorieën bij categorie 'onderwijs'

4.2 Studie 2

In de tweede deelstudie zijn twee vragenlijsten afgenomen bij twee 3V-klassen en drie 4V-klassen. Deze klassen waren verdeeld in vier groepen: (1) interventiegroep 3V, (2) controlegroep 3V, (3) interventiegroep

4V en (4) controlegroep 4V. Elke groep bestond uit één klas, behalve de controlegroep 4V die uit twee klassen bestond.

Eerst vulden de leerlingen de eerste vragenlijst in, waarna de interventiegroepen vier fragmenten uit adolescentenromans met als thema homoseksualiteit lazen en schriftelijk bespraken. Daarna vulden de leerlingen uit alle groepen wederom de vragenlijst in. Aan de vragenlijst zijn voor de interventiegroepen vijf vragen toegevoegd, zie paragraaf 3.3 en bijlage 8. De resultaten van de vragenlijsten worden hieronder besproken.

4.2.1 Lessenreeks

Bij elk fragment werden vier dezelfde vragen gesteld, maar dan toegespitst op het hoofdpersonage in dat specifieke fragment. Gezien de omvang van dit scriptieonderzoek zijn de antwoorden van de leerlingen op de vragen in de lessenreeks niet uitgebreid geanalyseerd. Wel wordt in deze paragraaf een algemeen beeld van de antwoorden geschetst, zodat deze meegenomen kunnen worden bij het verklaren van de resultaten van dit onderzoek.

De karaktereigenschappen die door de leerlingen aan het hoofdpersonage worden gekoppeld lopen erg uiteen. Door sommige leerlingen wordt homoseksualiteit gezien als een karaktereigenschap: ‘Homo, bezorgd, nieuwsgierig’.

De leerlingen beoordelen een vriendschap met het personage voornamelijk op basis van de toegeschreven karaktereigenschappen aan het personage: ‘Ik zou wel vrienden met Tycho willen zijn, want hij komt in het verhaal erg aardig over. Hij lijkt me ook zorgzaam, omdat hij nog even met Oliver wilde praten voordat Oliver wegging en wilde weten waarom hij wegging. Ik denk dat hij ook heel vrolijk is en een goede vriend zou zijn’ (reactie op *De dagen van de bluegrassliefde* door een 3V-leerling). Enkele keren gaven leerlingen aan dat zij een vriendschap niet zagen zitten, omdat het personage homoseksueel is: ‘Het zou me niet echt uit maken dus ja en nee. Ja omdat hij me een aardig en zorgzaam persoon lijkt, maar ook weer niet omdat hij zeer waarschijnlijk homo is. Wat natuurlijk helemaal prima is dat mag gewoon alleen ik heb het daar niet zo heel erg mee’ (reactie op *De dagen van de bluegrassliefde* door een 4V-leerling). Andere leerlingen benoemden juist expliciet dat de seksuele voorkeur van het personage voor hen niet uitmaakt: ‘Dat hij homo is maakt mij niks uit, dus dat heeft mijn keuze niet beïnvloed’ (reactie op *Gebr.* door een 4V-leerling).

Geregeld vonden leerlingen het lastig te omschrijven wat er in het fragment gebeurde. Dit kwam voornamelijk voor bij 3V bij het fragment *De dagen van de bluegrassliefde*: ‘ik [sic] vind het raar. ik [sic] vind het sowieso al een raar verhaal. ik [sic] snap niet waarom Tycho er niet gewoon naartoe kan lopen, want volgens mij is er ook iets met die Oliver aan de hand. Want als ze vrienden zijn dan loop je er toch wel even naar toe’ (reactie op *De dagen van de bluegrassliefde* door een 3V-leerling). Dit gold niet voor alle leerlingen, aangezien sommige de tekst wel goed kunnen samenvatten, ook leerlingen uit 3V: ‘Hij zag Oliver douchen en vond dat aantrekkelijk, hij kwam er achter [sic] dat hij homo was of minstens homo kan zijn. Hij krijgt er een

erectie van en masturbeert vervolgens in een toilethokje' (reactie op *De dagen van de bluegrassliefde* door een 3V-leerling).

Veruit het merendeel van de leerlingen kon zich niet herkennen in de fragmenten: 'Ik herken mezelf niet in deze situatie, omdat ik zelf niet lesbisch ben en omdat niemand uit mijn omgeving ooit heeft vertelt [sic] dat hij of zij gay is' (reactie op *Zij en haar* door een 3V-leerling) en 'Ik herken me niet in wat er gebeurt, want ik ben geen jongen die op jongens valt. Ik accepteer iedereen gewoon, maakt niet uit op wie hij/zij valt' (reactie op *Gebr.* door een 4V-leerling).

De reacties op de fragmenten liep sterk uiteen. Enerzijds gaven veel leerlingen als reactie op het fragment dat ze vinden dat je tegen je vrienden moet kunnen vertellen dat je op hetzelfde geslacht valt en dat iedereen mag zijn zoals hij of zij is: 'Ik vind het zielig voor Laurie dat ze niet durft te vertellen dat ze op meisjes valt, want zo zou het niet moeten zijn. Ze zou gewoon moeten kunnen vertellen dat ze lesbisch is' (reactie op *Warmwatervrees* door een 4V-leerling) en 'Ik vind het gewoon raar dat er nog steeds mensen zijn die tegen homo's of lesbisch [sic] zijn want wat maakt jou dat uit als hun [sic] toch maar gelukkig zijn' (reactie op *Zij en haar* door een 4V-leerling). Anderzijds riepen de fragmenten herhaaldelijk ook geen reactie op bij de leerlingen: 'Maar ik heb er niet echt gevoel bij' (reactie op *Gebr.* door een 3V-leerling) en 'Bij mij roept het eigenlijk helemaal geen gevoel op' (reactie op *Warmwatervrees* door een 4V-leerling).

Over het algemeen valt te concluderen dat de leerlingen het normaal vinden dat jongens en meisjes verliefd worden op hetzelfde geslacht. Dit roept geen negatieve reacties bij ze op en ze vinden het niet aanstootgevend. Het merendeel van de leerlingen herkende zichzelf niet in het verhaal omdat ze niet homoseksueel zijn.

4.2.2 Stellingen

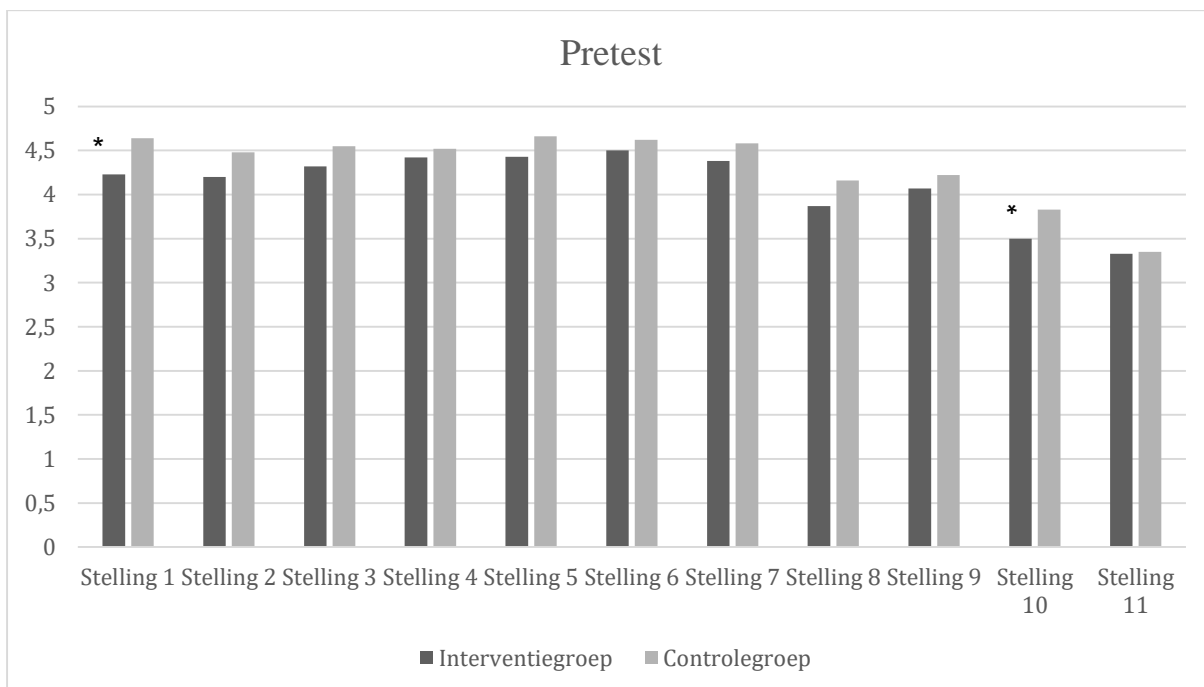
Bij deze studie is voor elke stelling in de pretest een *Independent-samples t-test* voor SCORE met als factor ONDERZOEKSGROEP (interventiegroep, controlegroep) uitgevoerd. Uit tabel 7 blijkt dat bij de eerste stelling een significant verschil is gevonden ($p = .011$). Bij de tiende stelling is het verschil marginaal significant ($p = .087$).

<i>Stelling</i>	Independent-samples t-test pretest
1. <i>Ik zou het ongemakkelijk vinden om gezien te worden met een groep vrienden/ vriendinnen waarvan één homo/ lesbienne/ bi is.</i>	$t(137) = -2.586, p. = .011$
2. <i>Ik zou het ongemakkelijk vinden als een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot naast me in de les zat.</i>	$t(137) = -1.567, p. = .120$
3. <i>Het zou me storen als een leraar me zou toewijzen om groepswork te doen met een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot.</i>	$t(137) = -1.543, p. = .125$

4. Ik zou geen onderdeel willen zijn van een studiegroep waar een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot in zit.	$t(137) = -.694, p. = .489$
5. Als een vriend(in) mij zou vertellen dat hij/ zij homo/ lesbisch/ bi was, zou ik zijn/ haar vriend niet meer zijn.	$t(137) = -1.561, p. = .121$
6. Homoseksuele/ lesbische/ biseksuele tieners mogen als stel niet naar schoolfeesten gaan.	$t(137) = -.812, p. = .418$
7. Veel homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen die in elkaar geslagen worden, vragen daar om omdat ze zich als een homo gedragen.	$t(137) = -1.312, p. = .192$
8. Het stoort me als mensen homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen vernederen/ kleineren/ pesten.	$t(137) = -1.390, p. = .167$
9. Scholen mogen geen clubs/ groepen die strijden voor homorechten hebben.	$t(137) = -.888, p. = .376$
10. Er is niets mis mee om leerlingen 'fag' of 'gay' te noemen als ze homo/ lesbisch/ bi zijn.	$t(137) = -1.726, p. = .087$
11. Homoseksuele mensen kunnen hetero zijn als ze dat willen.	$t(137) = -.077, p. = .939$

Tabel 7: Independent-samples t-test pretest

Grafiek 1 toont hoe de interventie- en controlegroep de stellingen in de pretest gemiddeld beoordeeld hebben. Zowel stelling 1 als stelling 10 (*), waar respectievelijk een significant en marginaal significant verschil gevonden zijn, zijn door de interventiegroep lager beoordeeld dan door de controlegroep.

Grafiek 1: gemiddelde antwoorden pretest interventie- en controlegroep

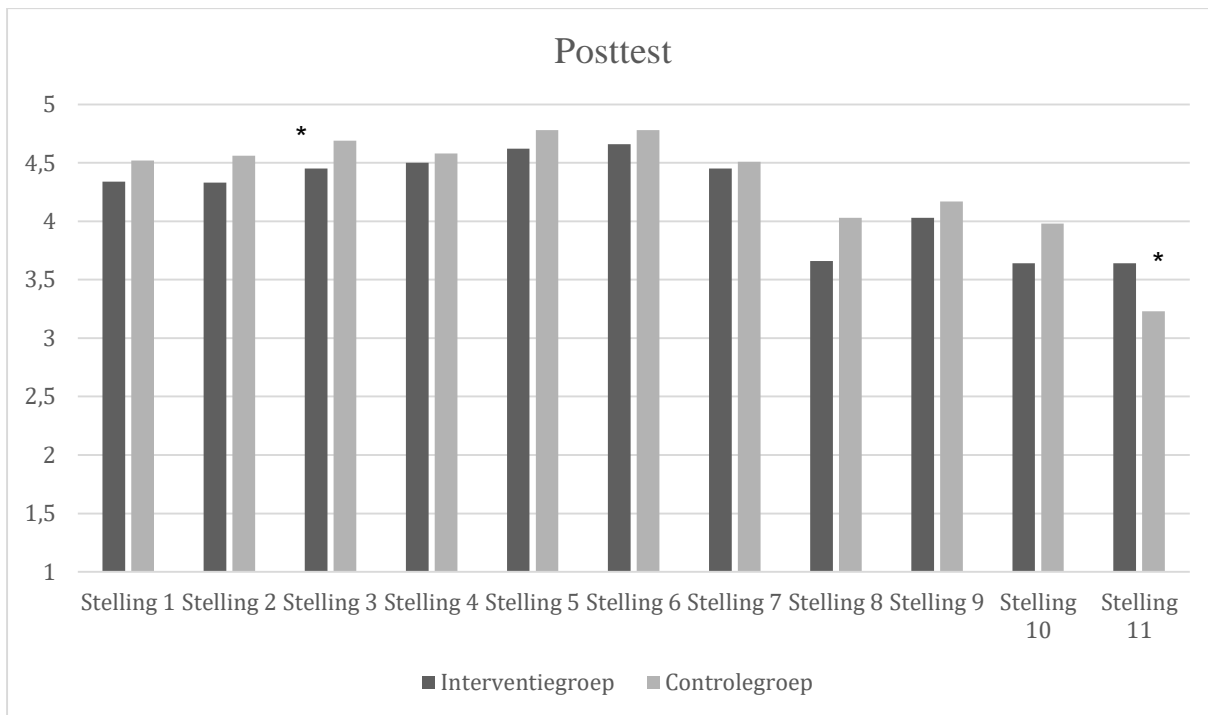
Voor de posttest is eveneens een *Independent-samples t-test* voor SCORE met als factor ONDERZOEKSGROEP (interventiegroep, controlegroep) uitgevoerd. Uit tabel 8 blijkt dat bij geen enkele

stelling een significant verschil gevonden is. Bij de derde ($p = .057$) en elfde stelling ($p = .087$) is het verschil marginaal significant.

<i>Stelling</i>	<i>Independent-samples t-test posttest</i>
1. Ik zou het ongemakkelijk vinden om gezien te worden met een groep vrienden/ vriendinnen waarvan één homo/ lesbienne/ bi is.	$t(144) = -1.169, p = .244$
2. Ik zou het ongemakkelijk vinden als een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot naast me in de les zat.	$t(144) = -1.372, p = .173$
3. Het zou me storen als een leraar me zou toewijzen om groepswork te doen met een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot.	$t(144) = -1.921, p = .057$
4. Ik zou geen onderdeel willen zijn van een studiegroep waar een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot in zit.	$t(144) = -.591, p = .556$
5. Als een vriend(in) mij zou vertellen dat hij/ zij homo/ lesbisch/ bi was, zou ik zijn/ haar vriend niet meer zijn.	$t(144) = -1.195, p = .234$
6. Homoseksuele/ lesbische/ biseksuele tieners mogen als stel niet naar schoolfeesten gaan.	$t(144) = -1.104, p = .271$
7. Veel homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen die in elkaar geslagen worden, vragen daar om omdat ze zich als een homo gedragen.	$t(144) = -.390, p = .697$
8. Het stoort me als mensen homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen vernederen/ kleineren/ pesten.	$t(144) = -1.569, p = .119$
9. Scholen mogen geen clubs/ groepen die strijden voor homorechten hebben.	$t(144) = -.727, p = .469$
10. Er is niets mis mee om leerlingen 'fag' of 'gay' te noemen als ze homo/ lesbisch/ bi zijn.	$t(144) = -1.650, p = .101$
11. Homoseksuele mensen kunnen hetero zijn als ze dat willen.	$t(144) = 1.721, p = .087$

Tabel 8: Independent-samples t-test posttest

Grafiek 2 toont hoe de interventie- en controlegroep de stellingen gemiddeld beoordeeld hebben. Stelling 3 (*) is door de interventiegroep lager beoordeeld dan door de controlegroep. Bij stelling 11 (*) is dit andersom het geval. Deze stelling is door de interventiegroep hoger beoordeeld dan door de controlegroep.

Grafiek 2: gemiddelde antwoorden posttest interventie- en controlegroep

Vervolgens is voor elke stelling een *Paired-samples t-test* voor SCORE met als factor TEST (pretest, posttest) uitgevoerd. Dit is eerst per onderzoeksgroep gedaan. Tabel 9 laat zien dat bij geen enkele stelling een significant verschil gevonden is.

Stelling

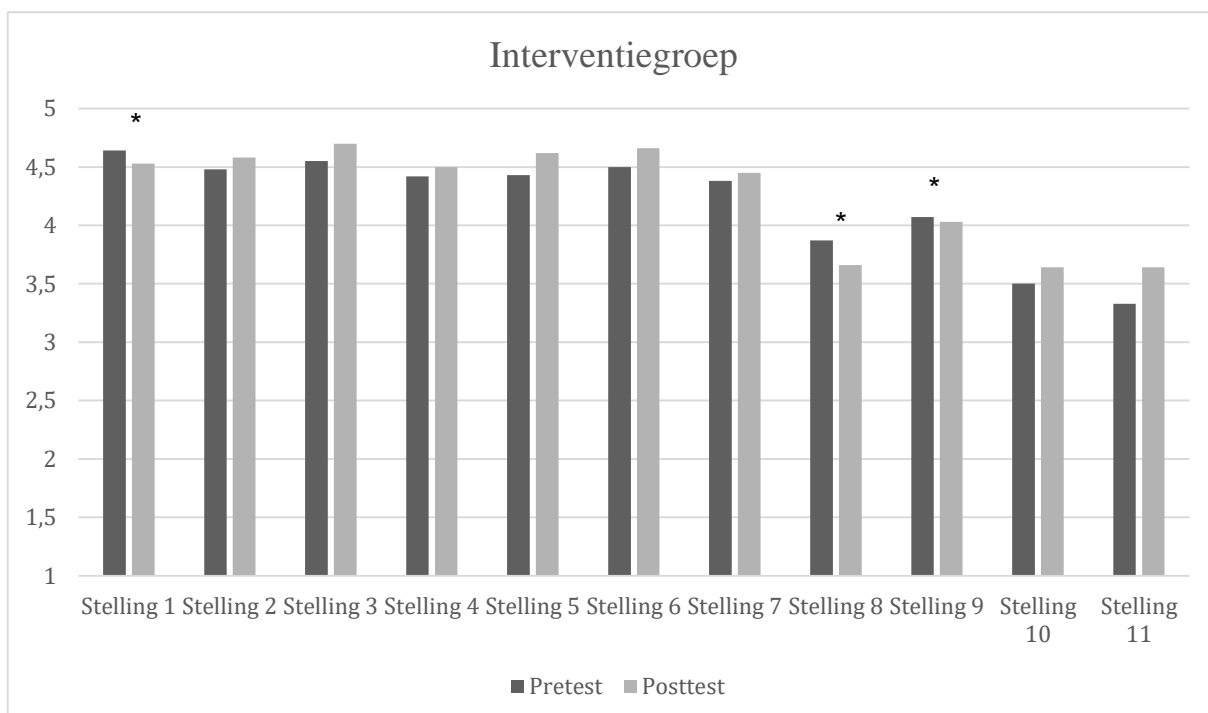
Paired-samples t-test

	Interventiegroep	Controlegroep
1. Ik zou het ongemakkelijk vinden om gezien te worden met een groep vrienden/ vriendinnen waarvan één homo/ lesbienne/ bi is.	$t(118) = -.489, p = .626$	$t(163) = 1.180, p = .242$
2. Ik zou het ongemakkelijk vinden als een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot naast me in de les zat.	$t(118) = -.444, p = .659$	$t(163) = -.281, p = .780$
3. Het zou me storen als een leraar me zou toewijzen om groepswork te doen met een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot.	$t(118) = -.668, p = .507$	$t(163) = -.988, p = .326$
4. Ik zou geen onderdeel willen zijn van een studiegroep waar een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot in zit.	$t(118) = -.433, p = .666$	$t(163) = -.197, p = .845$
5. Als een vriend(in) mij zou vertellen dat hij/ zij homo/ lesbisch/ bi was, zou ik zijn/ haar vriend niet meer zijn.	$t(118) = -.980, p = .331$	$t(163) = -.861, p = .392$

6. Homoseksuele/ lesbische/ biseksuele tieners mogen als stel niet naar schoolfeesten gaan.	$t(118) = .715, p = .477$	$t(163) = -1.211, p = .230$
7. Veel homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen die in elkaar geslagen worden, vragen daar om omdat ze zich als een homo gedragen.	$t(118) = .000, p = 1.000$	$t(163) = .782, p = .436$
8. Het stoort me als mensen homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen vernederen/ kleineren/ pesten.	$t(118) = .918, p = .363$	$t(163) = -.869, p = .387$
9. Scholen mogen geen clubs/ groepen die strijden voor homorechten hebben.	$t(118) = .597, p = .553$	$t(163) = .530, p = .598$
10. Er is niets mis mee om leerlingen 'fag' of 'gay' te noemen als ze homo/ lesbisch/ bi zijn.	$t(118) = -.447, p = .657$	$t(163) = -.723, p = .472$
11. Homoseksuele mensen kunnen hetero zijn als ze dat willen.	$t(118) = -1.157, p = .252$	$t(163) = .327, p = .744$

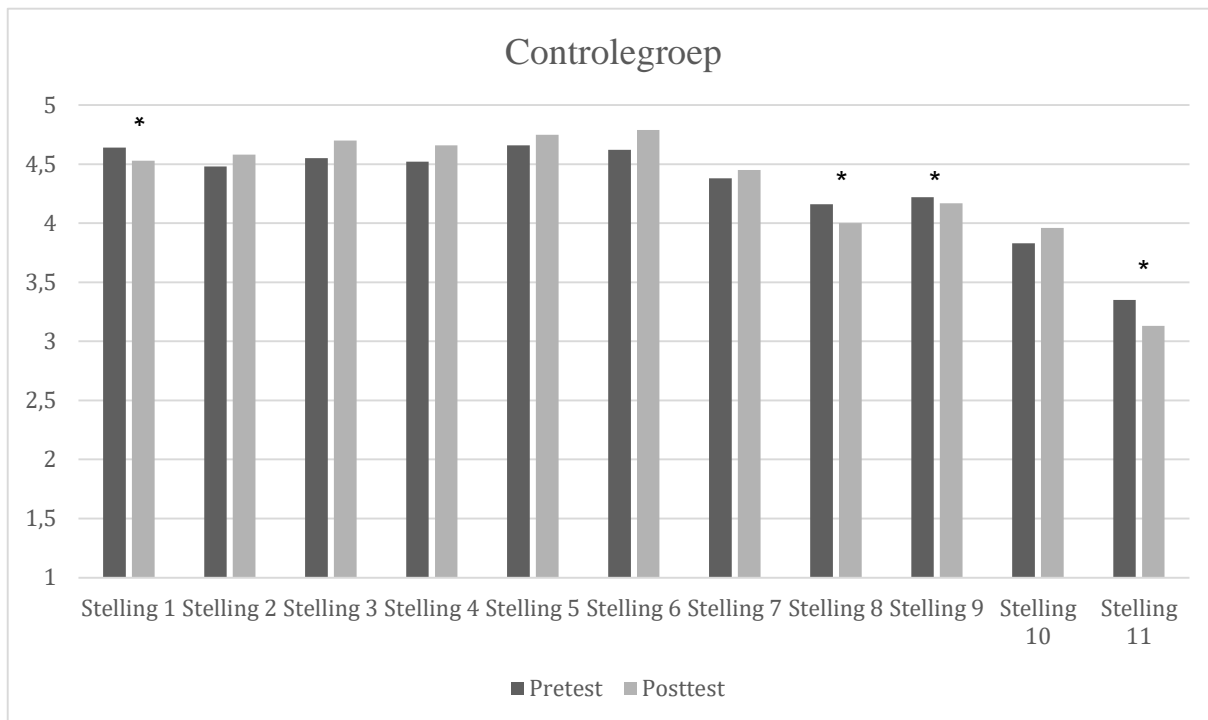
Tabel 9: Paired-samples t-test interventie- en controlegroep

Grafiek 3 toont hoe de interventiegroep de stellingen in de pre- en de posttest beoordeeld heeft. Stellingen 1, 8 en 9 (*) zijn door de interventiegroep in de pretest hoger beoordeeld dan in de posttest. De resterende stellingen hebben in de posttest een hogere beoordeling gekregen.

Grafiek 3: gemiddelde antwoorden interventiegroep pretest en posttest

Uit grafiek 4 blijkt dat de controlegroep de stellingen 1, 8, 9 en 11 (*) in de pretest hoger gescoord heeft dan in de posttest. De resterende stellingen hebben in de posttest een hogere beoordeling gekregen.

Grafiek 4: gemiddelde antwoorden controlegroep pretest en posttest

Daarna is ook een *Paired-samples t-test* voor SCORE met als factor TEST (pretest, posttest) uitgevoerd, waarbij de interventie- en onderzoeksgroepen uitgesplitst zijn in de twee jaarlagen. De resultaten zijn uiteengezet in tabel 10. De tabel laat zien dat alleen een significant verschil gevonden is voor de controlegroep 3V bij stelling 5 ($p = .030$). Eveneens bij de controlegroep 3V is een marginaal significant verschil gevonden bij stelling 3 ($p = .058$).

Stelling

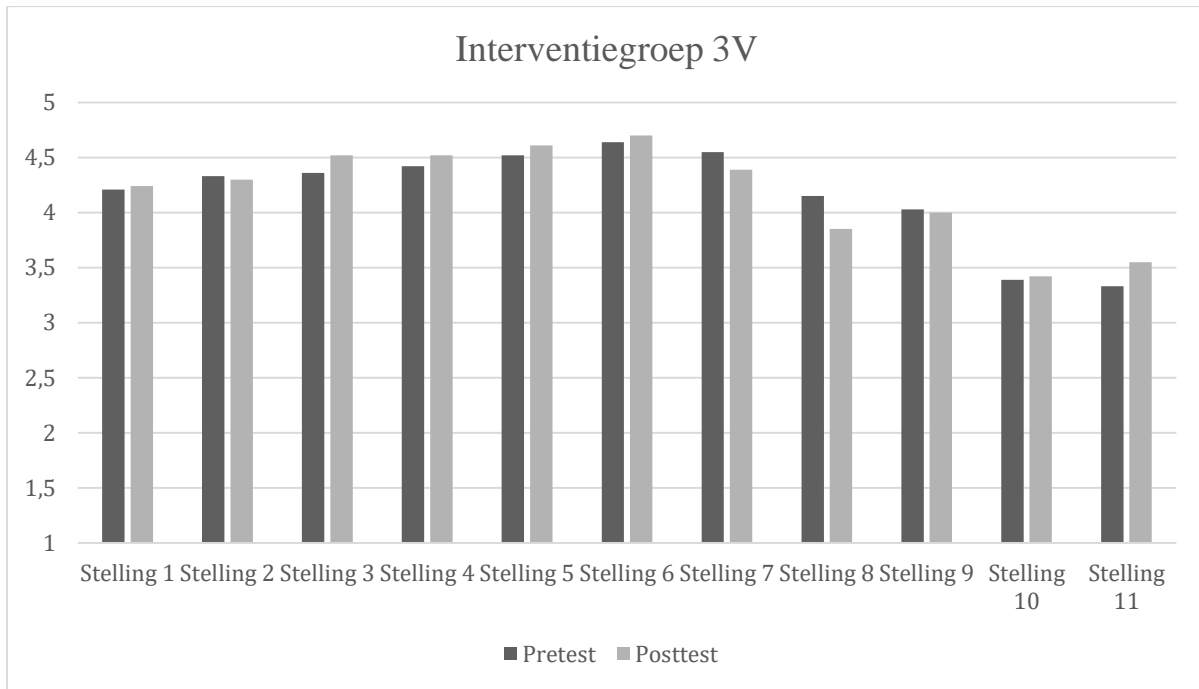
Paired-samples t-test

	Interventie 3V	Interventie 4V	Controle 3V	Controle 4V
1. Ik zou het ongemakkelijk vinden om gezien te worden met een groep vrienden/vriendinnen waarvan één homo/ lesbienne/ bi is.	$t(33) = -.119, p = .906$	$t(25) = -.679, p = .504$	$t(31) = -.226, p = .823$	$t(46) = 1.426, p = .161$
2. Ik zou het ongemakkelijk vinden als een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot naast me in de les zat.	$t(33) = .124, p = .902$	$t(25) = -.755, p = .457$	$t(31) = -.619, p = .540$	$t(46) = .000, p = 1.000$

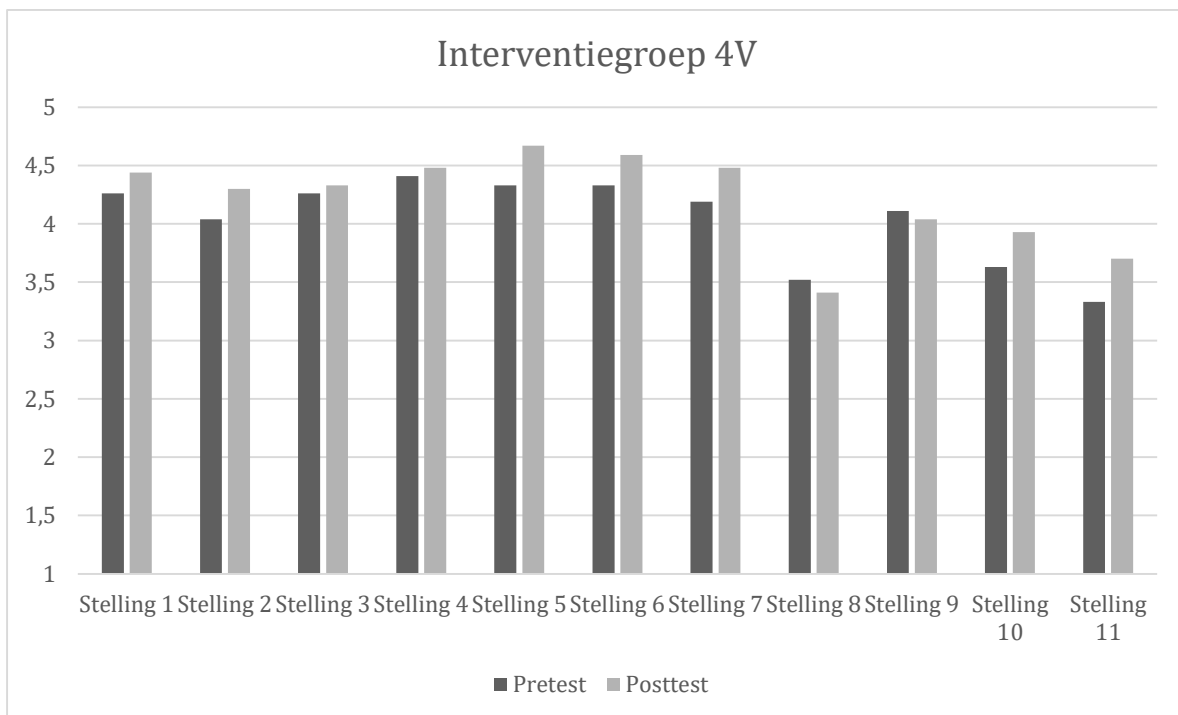
3. Het zou me storen als een leraar me zou toewijzen om groepswork te doen met een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot.	$t(33) = -.740$, $p = .465$	$t(25) = -.166$, $p = .870$	$t(31) = -1.971$, $p = .058$	$t(46) = -.123$, $p = .903$
4. Ik zou geen onderdeel willen zijn van een studiegroep waar een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot in zit.	$t(33) = -.423$, $p = .675$	$t(25) = -.166$, $p = .870$	$t(31) = .571$, $p = .572$	$t(46) = -.573$, $p = .569$
5. Als een vriend(in) mij zou vertellen dat hij/ zij homo/ lesbisch/ bi was, zou ik zijn/ haar vriend niet meer zijn.	$t(33) = -.407$, $p = .687$	$t(25) = -.979$, $p = .337$	$t(31) = -2.278$, $p = .030$	$t(46) = .000$, $p = 1.000$
6. Homoseksuele/ lesbische/ biseksuele tieners mogen als stel niet naar schoolfeesten gaan.	$t(33) = -.320$, $p = .751$	$t(25) = -.655$, $p = .519$	$t(31) = -.769$, $p = .448$	$t(46) = -.970$, $p = .337$
7. Veel homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen die in elkaar geslagen worden, vragen daar om omdat ze zich als een homo gedragen.	$t(33) = .605$, $p = .549$	$t(25) = -.643$, $p = .526$	$t(31) = 1.429$, $p = .163$	$t(46) = -.125$, $p = .901$
8. Het stoort me als mensen homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen vernederen/ kleineren/ pesten.	$t(33) = .918$, $p = .365$	$t(25) = .368$, $p = .716$	$t(31) = .120$, $p = .905$	$t(46) = -.960$, $p = .342$
9. Scholen mogen geen clubs/ groepen die strijden voor homorechten hebben.	$t(33) = .138$, $p = .891$	$t(25) = .707$, $p = .486$	$t(31) = .757$, $p = .455$	$t(46) = .174$, $p = .863$
10. Er is niets mis mee om leerlingen 'fag' of 'gay' te noemen als ze homo/ lesbisch/ bi zijn.	$t(33) = -.095$, $p = .925$	$t(25) = -.586$, $p = .564$	$t(31) = -.369$, $p = .714$	$t(46) = -.684$, $p = .497$
11. Homoseksuele mensen kunnen hetero zijn als ze dat willen.	$t(33) = -.597$, $p = .555$	$t(25) = -1.109$, $p = .278$	$t(31) = -.992$, $p = .329$	$t(46) = 1.181$, $p = .244$

Tabel 10: Paired-samples t-test per onderzoeksgroep

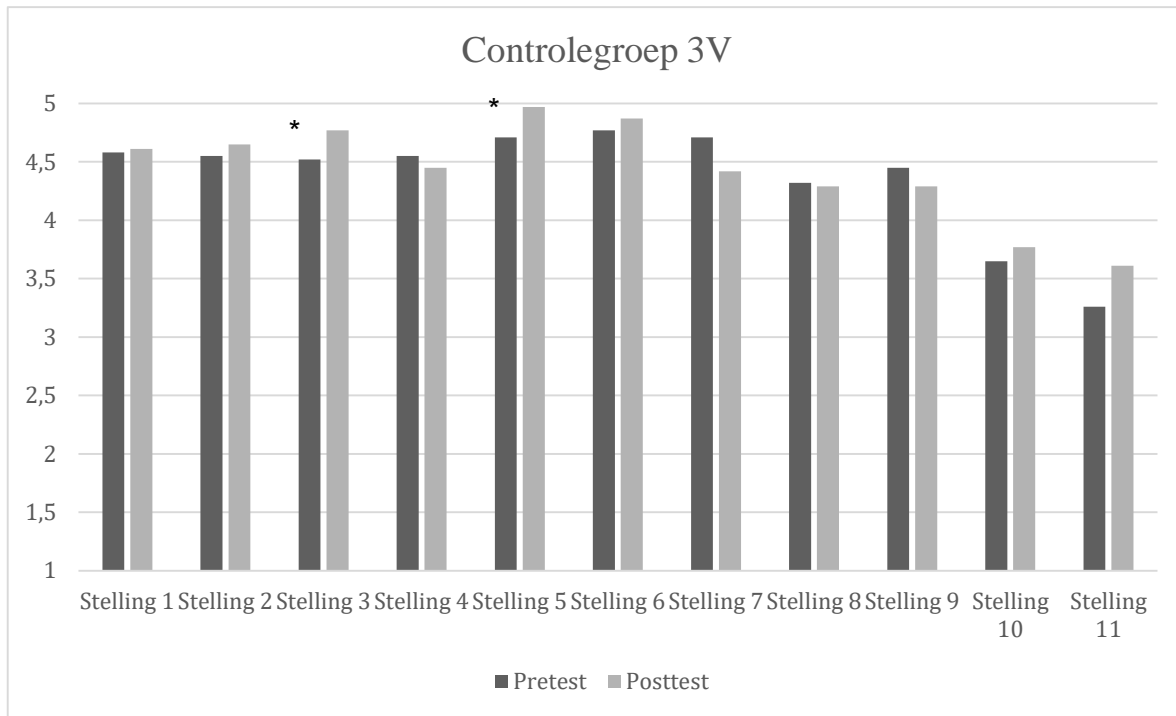
In onderstaande grafieken (5a, 5b, 5c en 5d) zijn de gemiddeldes van de groepen weergegeven. Hierbij zijn de interventie- en controlegroepen gesplitst per jaarlaag. Uit grafiek 5c blijkt dat de vijfde stelling (*), waar een significant verschil bij is gevonden, hoger beoordeeld is in de posttest dan in de pretest. Ook de derde stelling (*), met een marginaal significant verschil, is in de posttest beter beoordeeld dan in de pretest.

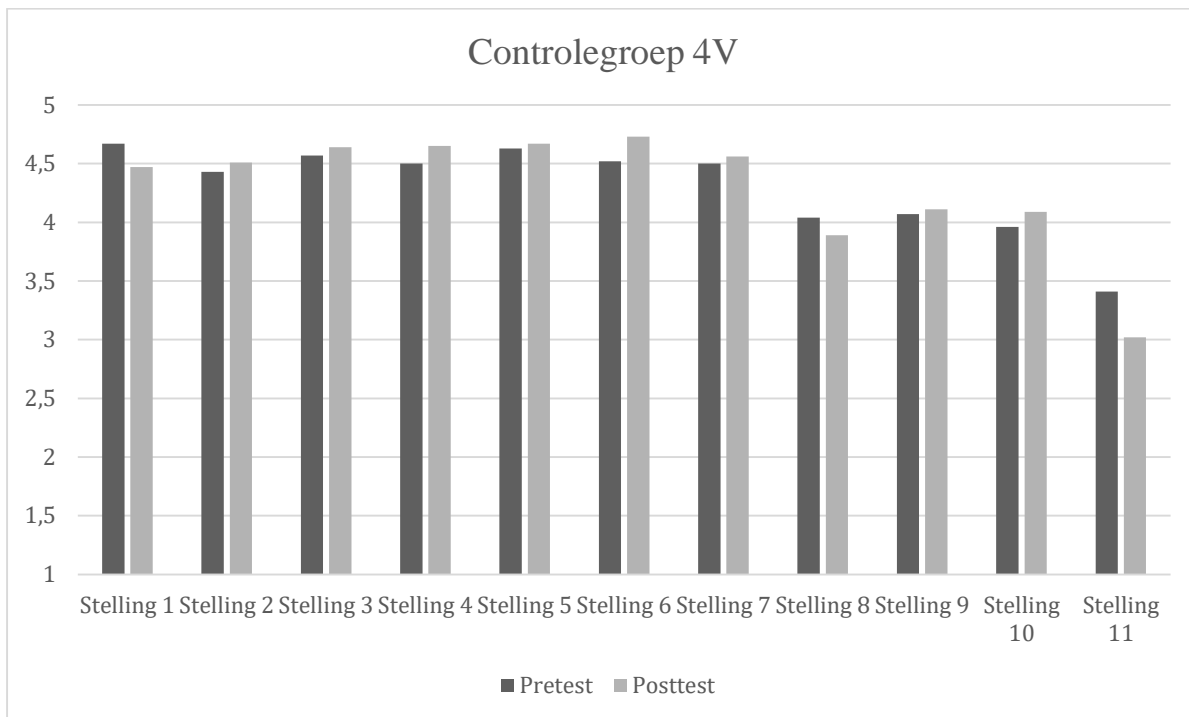
Grafiek 5a: gemiddelde antwoorden interventiegroep 3V pretest en posttest

Grafiek 5b: gemiddelde antwoorden interventiegroep 4V pretest en posttest

Grafiek 5c: gemiddelde antwoorden controlegroep 3V pretest en posttest

Grafiek 5d: gemiddelde antwoorden controlegroep 4V pretest en posttest

4.2.3 Extra vragen posttest interventiegroep

Zoals in paragraaf 3.3 beschreven is, zijn aan de vragenlijst voor de interventiegroep vier vragen toegevoegd. De resultaten op deze vragen zullen in deze paragraaf beschreven worden.

4.2.3.1 Verandering visie homoseksualiteit

In de eerste open vraag werd de leerlingen gevraagd of zij door het lezen van de fragmenten anders over homoseksualiteit zijn gaan denken. Vrijwel alle leerlingen gaven aan dat dit voor hen niet het geval was. Eén leerling twijfelde hier nog over en gaf het volgende antwoord: ‘Ik denk niet heel erg, ik weet nu wel dat het voor die mensen erg lastig is om er voor uit te komen. Maar ik ben er zelf niet anders over gaan denken’. Een andere leerling gaf aan dat zij meer medelijden had gekregen en een andere leerling gaf aan dat ze er iets anders over was gaan denken, doordat haar mening versterkt werd: ‘Nou niet persé, want ik had er sowieso niet echt iets tegen en in die fragmenten werd het juist nog iets duidelijker voor mij dat er ook helemaal niks mis mee is om geen hetero te zijn’. Eén van de andere leerlingen gaf aan meer te begrijpen hoe homoseksuele jongeren zich voelen: ‘Nee dat niet maar ik denk dat ik wel meer weet hoe ze zich voelen als ze gepest worden’. Tot slot gaf een andere leerling aan dat zij het gevoel had dat er meer homoseksuele jongeren zijn dan ze eerst dacht, maar relativeert dit antwoord ook meteen: ‘Nee, het heeft niks veranderd over mijn visie op homoseksualiteit. Het enige is dat ik nu het gevoel heb dat er meer homo/lesbie tieners zijn als dat ik mij voorstelde, maar dat komt omdat ik nu 4 keer achterelkaar [sic] een fragment over homoseksualiteit gelezen heb’.

52 leerlingen hebben dus expliciet aangegeven dat zij niet van mening zijn veranderd. Hiervan hebben 24 leerlingen ook nog aan hun antwoord toegevoegd dat zij vinden dat homoseksualiteit normaal is of dat iedereen mag zijn wie hij wil zijn. Voorbeelden van deze antwoorden zijn: ‘Nee, ik had al geen bezwaar tegen mensen die homo/gay/bi of wat dan ook zijn. Een mens is een mens en op welk geslacht ze vallen [sic] maakt voor mij niks uit’, ‘Nee, ik dacht al van, je moet zijn wie je bent en je moet je zeker niet anders voor doen dan hoe je bent. En het maakt totaal niet uit of je homo/lesbisch/hetero bent’, ‘Nee. Ik vond homoseksualiteit altijd al prima’ en ‘nee, ik had van tevoren al geen problemen met mensen die homo of lesbisch zijn en nu nog steeds niet’.

28 leerlingen hebben hun antwoord niet op zo’n danige manier toegelicht dat duidelijk werd wat hun visie op homoseksualiteit is. Zij hebben of antwoord gegeven met ‘nee’ of iets toegevoegd dat lijkt op: ‘ik heb nog steeds dezelfde mening over homoseksualiteit als voor het lezen van de fragmenten’. Eén leerling gaf aan dat hij de fragmenten ‘raar’ vond en weinig geleerd had: ‘Nee, ik denk er nog precies hetzelfde over als daarvoor. Die fragmenten waren een beetje raar en ik heb er vrij weinig van geleerd’.

Twee leerlingen verwoordden in hun antwoord dat zij vinden dat zij geen problemen met homoseksualiteit hebben, zolang het niet storend is: (1) ‘Nee, want mijn mening is nog steeds hetzelfde [sic]. Iedereen mag doen wat ze willen zolang ze er anderen niet te veel mee storen en ik stoor me niet aan homoseksuele mensen’ en (2) ‘Nee, ik heb er geen problemen mee alleen ze moeten het niet in mijn gezicht drukken dat ze homo zijn’.

De leerlingen konden in de volgende vraag aangeven door welk fragment zij wel of niet van mening veranderd zijn. De leerlingen konden hier meerdere fragmenten selecteren, maar konden ook voor de optie

‘geen van de fragmenten’ kiezen. Van de 60 leerlingen hebben 45 leerlingen voor de laatste optie gekozen. Dit betekent niet automatisch dat de resterende leerlingen antwoordden dat zij door bepaalde fragmenten van gedachten zijn veranderd. Het kan ook zijn dat zij door die fragmenten niet van gedachte zijn veranderd, maar wel konden vertellen door welk fragment dit kwam. Dit komt doordat de vraag zo gesteld is dat de leerlingen ook fragmenten konden aanklikken als ze niet van gedachten veranderd zijn: ‘Welk(e) fragment(en) heeft/hebben hier het meest voor gezorgd?’. Negen leerlingen hebben een fragment aangeklikt, twee leerlingen twee fragmenten, één leerling drie fragmenten en drie leerlingen vier fragmenten. De frequentie van de fragmenten en het antwoord van de leerlingen op de open vraag is weergegeven in tabel 11.

<i>Antwoord leerling open vraag</i>	<i>De dagen van de bluegrassliefde</i>	<i>Gebr.</i>	<i>Warmwatervrees</i>	<i>Zij en haar</i>
<i>Nee dat niet maar ik denk dat ik wel meer weet hoe ze zich voelen als ze gepest worden</i>		X		
<i>Nee, want ik had al nooit problemen als mensen homo/lesbisch zijn. Maar voor die mensen is het wel moeilijk, want veel accepteren het niet</i>				X
<i>Nee, ik denk nog steeds dat mensen gewoon homoseksueel kunnen zijn als ze dat willen</i>				X
<i>Nee, want ik dacht er altijd al hetzelfde over. Het kan altijd gewoon.</i>	X	X	X	X
<i>Nee eigenlijk niet, ik was er al überhaupt niet negatief over</i>				X
<i>Nee, mijn mening is altijd hetzelfde gebleven. Het maakt niks uit</i>	X	X	X	X
<i>Ik denk niet heel erg, ik weet nu wel dat het voor die mensen erg lastig is om er voor uit te komen. Maar ik ben er zelf niet anders over gaan denken</i>		X		
<i>Nee, ik heb altijd zo gedacht over homoseksualiteit</i>		X		
<i>Nee</i>			X	
<i>Neen</i>	X	X	X	X
<i>Nee, want ik denk er nog hetzelfde over</i>	X			
<i>Nee mijn gedachte is hetzelfde gebleven</i>	X	X	X	X
<i>Ik heb meer medelijde gekregen</i>				X
<i>Nou niet persé, want ik had er sowieso niet echt iets tegen en in die fragmenten werd het juist nog iets duidelijker voor mij dat er ook helemaal niks mis mee is om geen hetero te zijn</i>			X	X

<i>Nee</i>			x	x
------------	--	--	---	---

Tabel 11: frequentie genoemde fragmenten

4.2.3.2 Verandering eigen seksuele voorkeur

De leerlingen is ook gevraagd of zij door het lezen van de fragmenten anders over hun eigen seksuele voorkeur zijn gaan denken. 57 leerlingen hebben aangegeven niet anders naar hun seksuele voorkeur te kijken. Eén leerling was van mening dat ze misschien iets anders over haar eigen seksuele voorkeur dacht, maar gaf ook aan dat er niks veranderd was: ‘Nee, misschien een beetje maar er is verder niks veranderd [sic]’.

Van de 57 leerlingen hebben 3 leerlingen aangegeven dat ze nog niet helemaal zeker weten op welk geslacht ze vallen: ‘Nee, ik ben nooit echt verliefd geweest, maar ik ben vrij zeker dat ik hetero ben’, ‘Nee, ik ga ervan uit dat ik op jongens val, maar ik kan misschien ook wel op meiden vallen. Daar heb ik nu nog niet echt een idee van’ en ‘Nee ik weet nog steeds niet waarop ik val’. De leerlingen die de eerste twee antwoorden hebben gegeven, hebben bij de meerkeuzevragen aan het begin van de vragenlijst aangegeven heteroseksueel te zijn. Het laatste antwoord hoort bij een leerling die aangegeven heeft dit nog niet te weten.

Zes leerlingen hebben enigszins aangegeven waarom zij niet van mening zijn veranderd. Eén leerling gaf aan zich niet te herkennen in de fragmenten: ‘Nee, want ik kon me nergens zelf in herkennen’. Twee leerlingen gaven als reden dat de gebeurtenissen niet echt zijn of de personages verzonnen zijn: ‘Nee omdat dit niet is gebeurd’ en ‘Nee, omdat die verhalen over personen gaan die verzonnen zijn’. Volgens één leerling kwam het doordat de teksten gelezen werden als huiswerk: ‘Nee, want ik las die teksten als Nederlands huiswerk’. Eén leerling denkt niet dat ze niet anders over haar seksuele voorkeur is gaan denken. Ze sluit hierbij niet uit dat haar voorkeur ooit anders gaat zijn, maar is van mening dat dit niet door de fragmenten komt: ‘nee, ik dacht van te voren [sic] al dat ik hetero was en nu nog steeds. als dat ooit veranderd dan ligt dat niet aan de fragmenten’. Tot slot gaf één leerling de uitleg dat de fragmenten niks met zijn voorkeur te maken heeft: ‘Nee, dat heeft er niks mee te maken’.

Vervolgens heeft één leerling aangegeven dat zij de gebeurtenissen in de fragmenten wel begreep: ‘ook niet, ik kwam er een tijdje geleden achter en ik twijfelde eerst. De teksten laten wel vreemde situaties zien, maar ik begrijp ze wel’. Aan het begin van de vragenlijst heeft zij aangegeven zowel op meisjes als op jongens te vallen. Een andere leerling gaf aan dat ze zich wel extra realiseert dat het niet uitmaakt op welk geslacht iemand valt: ‘Nee. Maar het is wel een extra besef dat het oprecht niet uitmaakt. Dat merkte ik aan de antwoorden van de medeleerlingen. Zij vonden het ook niet erg op welk geslacht iemand viel’. Zij heeft zelf aangegeven op jongens te vallen.

De leerlingen konden vervolgens aangeven door welke fragmenten zij hetzelfde of anders over hun seksuele voorkeur zijn gaan denken. Twee leerlingen hebben één of meerdere fragmenten aangeklikt. In tabel 12 is het antwoord van de leerlingen en de aangeklikte fragmenten weergegeven.

<i>Antwoord leerling open vraag</i>	<i>De dagen van de bluegrassliefde</i>	<i>Gebr.</i>	<i>Warmwatervrees</i>	<i>Zij en haar</i>
<i>Nee, want ik kon me nergens zelf in herkennen.</i>				x
<i>Nee</i>	x	x	x	

Tabel 12: frequentie genoemde fragmenten

De eerste leerling had bij de voorgaande vraag geen fragmenten aangeklikt. De tweede leerling wel.

5 Conclusie

In dit scriptieonderzoek stond de volgende onderzoeksvraag centraal: In hoeverre kan literatuuronderwijs over adolescentenromans bijdragen aan de acceptatie van homoseksualiteit en het zelfinzicht van adolescenten over hun seksuele voorkeur? Op basis van de resultaten in hoofdstuk 4 worden in dit hoofdstuk conclusies getrokken, waarna de onderzoeksvraag beantwoord wordt.

5.1 Studie 1

Uit de interviews bleek dat de jongeren wel LHBTI-literatuur hadden gelezen, maar dat ze niet konden aangeven of de gelezen literatuur specifiek was geschreven voor adolescenten. De uitspraken van de jongeren zijn dan ook algemener van aard en gaan niet specifiek over adolescentenromans maar over LHBTI-literatuur in het algemeen. Er waren grote verschillen in de hoeveelheid LHBTI-literatuur die leerlingen hadden gelezen. Leerlingen die weinig of geen LHBTI-literatuur gelezen hadden, gaven hier drie redenen voor: (1) geen behoefte aan gehad, (2) weinig aanbod en (3) geen affiniteit met lezen. Het lezen van LHBTI-literatuur heeft de participanten in ieder geval niet geholpen bij het verkrijgen van inzicht in hun seksuele voorkeur of de acceptatie daarvan, aangezien ze de boeken allemaal lazen toen ze al een sterk vermoeden hadden van hun seksuele voorkeur.

De geïnterviewde jongeren denken allemaal dat het lezen van LHBTI-literatuur zou kunnen bijdragen aan het vergroten van de acceptatie van homoseksualiteit. Hier worden twee redenen voor gegeven: (1) door te lezen wat er omgaat in een homoseksueel personage worden homoseksuele jongeren beter begrepen, waardoor homoseksualiteit meer geaccepteerd wordt, en (2) door te lezen wat er omgaat in een homoseksueel personage wordt homoseksualiteit meer genormaliseerd, waardoor het ook meer geaccepteerd wordt. Deze bevinding komt overeen met de literatuur, waarin gesteld wordt dat het lezen van literatuur ook van invloed is op de perceptie van iemand anders (Johnson, 2013, p. 84) en dat het bespreken van LHBTI-literatuur de acceptatie van homoseksualiteit verhoogt (Malo-Juvera, 2016, p. 18).

Verder bleek dat alle participanten verwachten dat het lezen van LHBTI-literatuur helpt bij het verkrijgen van inzicht in de seksuele geaardheid. Zij zijn van mening dat dit voornamelijk komt doordat homoseksuele jongeren zichzelf kunnen herkennen in de homoseksuele personages en de worsteling die zij doormaken. Deze verwachting werd door één biseksuele leerling in studie 2 bevestigd. Zij gaf aan dat zij de situaties in de fragmenten en de gevoelens van de personages begreep, omdat ze zichzelf herkende in het personage. Deze verwachting van de participanten bevestigen de literatuur, waarin gesteld wordt dat zelfinzicht ook kan ontstaan door empathie en het herkennen van jezelf in een ander (Koopman & Hakemulder, 2015, p. 92).

Zoals reeds gesteld gaan de uitspraken van de participanten niet specifiek over adolescentenromans. Het is echter het geval dat de participanten bij het verkrijgen van inzicht de nadruk leggen op het herkennen

van jezelf in het personage. Uit de eerdergenoemde literatuur in hoofdstuk 1 en 2 blijkt dat een adolescent zich zeker in adolescentenromans makkelijk kan identificeren met de protagonist van de roman en de gebeurtenissen (Van Lierop-Debrauwer & Bastiaanse-Harks, 2005, p. 52). Dit zou kunnen betekenen dat de genoemde herkenning in adolescentenromans meer aan de orde is, waardoor juist adolescentenromans een grotere bijdrage zouden hebben bij verkrijgen van zelfinzicht. Dit kan op basis van deze studie echter niet bewezen worden.

Eén van de participanten had een LHBTI-tekst gelezen op school, maar een kleine meerderheid gaf aan dat homoseksualiteit te weinig behandeld wordt op school. Het merendeel vond dat dit meer zou moeten gebeuren. Ze plaatsen hierbij de kanttekening dat het niet te geforceerd moet gebeuren, omdat de nadruk er niet te veel op gelegd moet worden. Zij zijn van mening dat hierdoor de acceptatie afneemt. Dit is door één van de participanten uit de interventiegroep in studie 2 expliciet bevestigd. Hij gaf aan dat hij niet anders over homoseksualiteit is gaan denken, omdat hij de fragmenten uit de adolescentenromans las als huiswerk.

Over de vraag of de literatuur klassikaal besproken zou moeten worden, waren de participanten verdeeld. Sommige participanten zagen vonden het een voordeel dat zo een discussie kan ontstaan. Ook kan een leerling met het klassikaal bespreken van de teksten zien hoe anderen reageren op het onderwerp. Het voornaamste bezwaar dat genoemd werd, was dat het klassikaal bespreken van de teksten erg confronterend en ongemakkelijk kan zijn voor een homoseksuele scholier, zeker als deze nog niet uit de kast is. De meerderheid van de participanten gaven aan zich op een dergelijk moment bekeken te voelen.

De conclusie met betrekking tot het *zelfinzicht* is dat adolescentenromans voor homoseksuele jongeren een bijdrage zou kunnen leveren aan het zelfinzicht over de seksuele voorkeur van een adolescent. De conclusie met betrekking tot de *acceptatie van homoseksualiteit* is dat LHBTI-literatuur een bijdrage zou kunnen leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit door adolescenten. Hierbij moet wederom meegenomen worden dat de participanten geen uitspraken deden over specifiek adolescentenromans, vandaar dat hier gesproken wordt over LHBTI-literatuur en niet over adolescentenromans.

5.2 Studie 2

De resultaten in paragraaf 4.1 laten zien dat de leerlingen in zowel de interventie- als de controlegroep in de pretest op de stellingen 1 t/m 7 hoger dan een 4 gemiddeld scoren. De controlegroep scoort op stelling 8 ook hoger dan een 4 gemiddeld. De resterende gemiddelde scores vallen tussen de 3 en de 4. Over de hele linie genomen scoren de participanten dus hoog op de test voor homotolerantie, al vóór er sprake was van een interventie. Daarmee zijn de participanten in dit onderzoek toleranter dan geschetst wordt in het de literatuur. Zo gaat bijvoorbeeld niet op dat meer dan 10% van de ondervraagde leerlingen geen LHBTI+-jongeren in de vriendengroep wil (stelling 5), wat wel gerapporteerd wordt in Keuzenkamp & Kuyper (2013, p. 24).

Het blijkt dat de scores van de leerlingen uit de interventiegroep op de pretest en de posttest geen significante verschillen vertonen. Ook de resultaten van de interventiegroep en de controlegroep uit de posttest verschillen niet significant van elkaar. Slechts twee stellingen hebben een marginaal verschil, waarbij de significantie bij de twee stellingen in tegenovergestelde richting verloopt. Stelling 3 heeft door de participanten uit de controlegroep, dus de groep die de fragmenten niet gelezen heeft, hoger gescoord dan door de participanten uit de interventiegroep. Bij de elfde stelling is dit andersom. Dit betekent dat de interventie, het lezen en schriftelijk bespreken van de tekstfragmenten, geen statistisch effect heeft gehad op de acceptatie van homoseksualiteit. De conclusies uit dit scriptieonderzoek verschillen daarmee met de resultaten uit het onderzoek van Malo-Juvera (2016), waarin de lessenreeks wel een statistisch significante bijdrage leverde aan de mate van acceptatie. Mogelijke redenen hiervoor worden in hoofdstuk 6 gegeven.

Dit scriptieonderzoek toont wel kleine verschuivingen bij individuele stellingen, zoals stelling 11. In de posttest hebben de leerlingen uit de interventiegroep marginaal hoger gescoord dan de leerlingen uit de controlegroep. Stelling 11 luidde als volgt: ‘Homoseksuele mensen kunnen hetero zijn als ze dat willen’. In de fragmenten werd geregeld de worsteling van de personages met hun seksuele geaardheid beschreven. Op basis van het marginale verschil kan geconcludeerd worden dat de beschreven worsteling de leerlingen uit de interventiegroep meer heeft laten inzien dat homoseksualiteit geen keuze is.

Verder zijn bij andere stellingen ook kleine verschillen gevonden tussen de pre- en de posttest bij de interventiegroep. Deze stellingen zijn stelling 4, 5, 6 en 7. Deze stellingen luiden respectievelijk: ‘Ik zou geen onderdeel willen zijn van een studiegroep waar een homoseksuele/lesbische/ biseksuele klasgenoot in zit’, ‘Als een vriend(in) mij zou vertellen dat hij/ zij homo/ lesbisch/ bi was, zou ik zijn/ haar vriend niet meer zijn’, ‘Homoseksuele/ lesbische/ biseksuele tieners mogen als stel niet naar schoolfeesten gaan’ en ‘Veel homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen die in elkaar geslagen worden, vragen daar om omdat ze zich als een homo gedragen’. De kleine verschuivingen in de resultaten wat betreft stelling 4, 5 en 6 kan verklaard worden aan de hand van de fragmenten, aangezien situaties rondom de drie stellingen specifiek in de fragmenten naar voren komen. Eén van de fragmenten uit *Warmwatervrees* speelt zich bijvoorbeeld af op een schoolfeest, waar de twee meisjes openlijk als stel naar voren treden. In *Zij en haar* vindt de hoofdpersoon het moeilijk om aan haar vriendinnen te vertellen dat ze homoseksueel is en vinden sommige van haar vriendinnen het moeilijk dat ze dat is. Het kan zo zijn dat, doordat de stellingen zo duidelijk naar voren komen in de fragmenten er een kleine verschuiving heeft plaatsgevonden. Voor de kleine verschuiving bij de zevende stelling kan geen verklaring gevonden worden.

De antwoorden van de leerlingen uit de interventiegroep op de open vraag of zij door de fragmenten anders naar homoseksualiteit zijn gaan kijken, bevestigen voor een groot deel de gevonden resultaten in de vragenlijst. Het merendeel van de leerlingen (53 van de 58) geeft expliciet aan niet van mening te zijn veranderd. De resterende vijf leerlingen geven aan of versterkt te zijn in hun mening of er op een iets andere manier naar te kijken. Drastische veranderingen hebben niet plaatsgevonden. Gezien de hoge scores in de

pretest, wordt dit gezien als een positief resultaat, aangezien de leerlingen anders van tolerant naar niet-tolerant waren gegaan.

Dit betekent dat de lessenreeks een effect heeft gehad op 8,6% van de leerlingen uit de interventiegroep, aldus de leerlingen zelf. Een kwart van de leerlingen heeft eveneens boeken benoemd die invloed hebben gehad op hun percepties. Die invloed kan op drie manieren geïnterpreteerd worden: (1) de mening van de leerling is door het fragment bevestigd, (2) de leerling is door het fragment versterkt in zijn of haar mening en (3) de leerling is op een iets andere manier naar homoseksualiteit gaan kijken, maar heeft geen drastische omslag gemaakt. Op basis van deze resultaten kan, ondanks dat de stellingen geen significante verschillen tonen, gesteld worden dat de acht lessen rondom adolescentenliteratuur met als thema homoseksualiteit op een deel van de groep, dus op individueel niveau, wel een resultaat hebben gehad wat betreft de acceptatie van homoseksualiteit.

Op basis van de antwoorden van de leerlingen op de vraag of zij anders naar hun eigen seksuele voorkeur zijn gaan kijken, is geen eenduidige conclusie te trekken of het lezen van adolescentenromans met als thema homoseksualiteit jongeren meer inzicht geeft in hun seksuele voorkeur. Enerzijds lijkt het alsof de leerlingen door het lezen bevestigd werden in het zelfinzicht dat ze al hadden, aangezien vrijwel alle leerlingen, op één na, aangegeven hebben niet anders over hun seksuele geaardheid te denken. Anderzijds kan gesteld worden dat de fragmenten geen effect op het zelfinzicht hadden, omdat een aantal leerlingen aangegeven heeft dat de personages verzonnen zijn en de fragmenten daardoor geen effect hebben gehad.

Het percentage leerlingen dat bij de vraag over hun eigen seksuele voorkeur een fragment genoemd heeft, is lager dan bij de vraag over homoacceptatie, respectievelijk 3,4% en 25%. Daarmee kan gesteld worden dat de lessenreeks met fragmenten uit adolescentenromans met als thema homoseksualiteit nauwelijks effect heeft gehad op het zelfinzicht van de leerlingen over hun seksuele voorkeur. Slechts bij een enkele leerling hebben de fragmenten een bijdrage aan het zelfinzicht geleverd.

5.3 Antwoord op de onderzoeksvraag

Het blijkt dat het lezen van fragmenten uit adolescentenromans met als thema homoseksualiteit geen statistisch significant effect heeft op de acceptatie van homoseksualiteit, maar er zijn wel kleine verschuivingen te signaleren op het niveau van individuele leerlingen en afzonderlijke stellingen. Dit betekent dat het lezen en bespreken van adolescentenromans met als thema homoseksualiteit een bijdrage levert aan het accepteren van homoseksualiteit. Hypothese 1; literatuuronderwijs op basis van adolescentenromans levert een bijdrage aan de acceptatie van homoseksualiteit, is hiermee deels bewezen.

Eveneens kan voor het lezen van adolescentenromans met als thema homoseksualiteit geen statistisch effect gevonden worden op de bijdrage aan het zelfinzicht over de seksuele voorkeur. Wel hebben enkele individuele leerlingen aangegeven dat de fragmenten een bijdrage hebben geleverd. Dit betekent dus dat het

onderzoek laat zien dat het lezen en bespreken van adolescentenromans met als thema homoseksualiteit bij sommige leerlingen een bijdrage levert aan het zelfinzicht over de seksuele voorkeur. Dit maakt dat hypothese twee; literatuuronderwijs op basis van adolescentenromans levert een bijdrage aan de acceptatie van homoseksualiteit, deels bewezen is.

6 Discussie

In dit hoofdstuk worden op basis van de resultaten en conclusies meerdere limitaties van het scriptieonderzoek weergegeven. Vervolgens worden aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan. De limitaties en aanbevelingen zijn uitgesplitst per deelstudie. Tot slot geeft dit hoofdstuk meerdere implicaties voor de onderwijspraktijk.

6.1 Limitaties

6.1.1 Studie 1

Studie 1 kent een viertal limitaties. Ten eerste zijn in verband met de omvang van het onderzoek zeven middelbare schoolleerlingen geïnterviewd. De gebruikte steekproefgrootte in deze studie is te klein om generaliserende uitspraken te doen. Voor vervolgonderzoek wordt aangeraden gebruik te maken van een grotere steekproefgrootte, zodat gegrotere conclusies getrokken kunnen worden.

Ten tweede kunnen er ook geen generaliserende conclusies getrokken worden, omdat de geïnterviewden niet representatief genoeg waren. De scholieren in de studie werden ofwel benaderd door hun docent ofwel door klasgenoten of vrienden. De leerlingen die mee wilden werken aan het onderzoek waren logischerwijs leerlingen die openlijk voor hun gaardheid uitkomen en die hier makkelijk over praten. Dit geldt niet voor alle leerlingen die homoseksueel zijn. Dit betekent dat er geen generaliserende conclusies getrokken kunnen worden over de mate waarin homoseksuele leerlingen tegenwoordig geaccepteerd worden door hun omgeving en in hoeverre homoseksualiteit een rol speelt op middelbare scholen. Dit geldt ook voor de conclusie betreffende de rol van adolescentenromans bij het zelfinzicht van adolescenten over hun seksuele voorkeur. In dit scriptieonderzoek zijn voornamelijk leerlingen gesproken die weinig worsteling met zichzelf ervaren hebben. Daarmee kan dit onderzoek mogelijk een te eenzijdig beeld geven van de bijdrage die adolescentenromans leveren. Tevens deden de leerlingen uitspraken over literatuur die niet enkel betrekking hadden op adolescentenromans, maar meer algemeen gelde voor LHBTI-literatuur en is het lastig hard te maken dat specifiek adolescentenromans een bijdragen leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit en het zelfinzicht over de seksuele voorkeur.

Een andere limitatie met betrekking tot representativiteit betreft de leeftijd van de participanten in studie 1. Enerzijds kan geredeneerd worden dat de leerlingen in studie 1 al één à twee jaar ouder zijn dan de leerlingen in studie 2. De leerlingen uit studie 1 zijn dus ook al één à twee jaar ouder dan de leeftijd waarop de meeste jongeren ontdekken wat hun seksuele voorkeur is (Schreurs, 1990, in: Van der Linden & Schippers, 1998, p. 2; Troiden, 1993, p. 44) waardoor ze beter een mening kunnen vormen. Dit komt doordat ze terugkijken op de periode waarin ze inzicht in hun seksuele voorkeur kregen, in plaats van dat ze er zelf middenin staan. Anderzijds maakt de leeftijd het niet mogelijk uitspraken te doen voor middelbare schoolleerlingen in het algemeen, aangezien de onderzoeksgroep hier niet representatief genoeg voor is. Er is

namelijk geen sprake van een normale leeftijdsverdeling, waardoor scheve conclusies getrokken zouden kunnen worden. Voor volgend onderzoek wordt aangeraden een grotere diversiteit in de onderzoekspopulatie te bewerkstelligen, waardoor het onderzoek tot meer juiste uitspraken kan leiden.

Ten derde blijkt uit de interviewprotocollen dat de onderzoeker herhaaldelijk dubbele vragen stelde, terwijl dit in de literatuur afgeraden wordt (Castillo-Montoya, 2016, p. 813). Hierdoor kan het zijn dat vragen te sturend en te onduidelijk werden. In de interviewprotocollen is ook te lezen dat het voorkwam dat de vraag onduidelijk voor de leerlingen was. In een volgend onderzoek zou meer aandacht moeten zijn voor een heldere eenduidige vraagstelling.

Tot slot zijn de interviews in studie 1 slechts door één onderzoeker gecodeerd. Hier is in verband met de omvang van het onderzoek voor gekozen. Dit heeft als gevolg dat er geen sprake is van interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, wat betekent dat andere onderzoekers mogelijk andere codes aan de tekstendelen toegewezen zouden hebben. Dit zou ertoe kunnen leiden dat de conclusies die op basis van de interviews getrokken zijn, niet betrouwbaar zijn. Voor een vervolgonderzoek wordt aangeraden gebruik te maken van meerdere beoordelaars.

6.1.2 Studie 2

In studie 2 is gebruik gemaakt van twee vragenlijsten. Deze werden voorafgegaan door een introducerende tekst, waardoor de leerlingen een beeld kregen van wat er van hen verwacht werd. In die tekst is de volgende zin gebruikt: ‘In dit onderzoek wordt gekeken naar de acceptatie van homoseksualiteit op middelbare scholen’. Het kan zijn dat deze zin, en met name het woord ‘acceptatie’, sociale wenselijkheid bij de leerlingen heeft bevorderd. Zeker wanneer meegenomen wordt dat introducerende tekst ondertekend was door de onderzoeker, tevens de docent op de school waar het onderzoek plaatsvond. Voor de interventiegroep geldt dat de onderzoeker ook hun docent Nederlands was. Mogelijk verklaart dit waarom de leerlingen in het onderzoek hoger scoorden wat betreft homoacceptatie dan eerdere onderzoeken laten zien. Voor een volgend onderzoek wordt aangeraden het onderzoek niet uit te voeren op de middelbare school van de onderzoeker, om zo sociale wenselijkheid te beperken. Tevens zou het onderzoek niet omschreven moeten worden als een onderzoek waarin gekeken wordt naar de acceptatie van homoseksualiteit. Alleen homoseksualiteit als onderwerp zou volstaan.

Tevens valt als tweede limitatie op te merken dat het onderzoek slechts op één school is uitgevoerd. Gezien de omvang van dit scriptieonderzoek was het niet mogelijk meerdere scholen te benaderen om mee te werken aan het onderzoek, vandaar dat de resultaten en conclusie enigszins beperkt kunnen zijn. Voor vervolgonderzoek wordt aangeraden dezelfde lessenreeks met bijbehorende vragenlijsten op meerdere scholen uit te voeren.

In de vragenlijst voor de interventiegroep van de posttest werd de leerlingen gevraagd ook aan te geven of zij anders over homoseksualiteit en hun eigen seksuele voorkeur zijn gaan denken. Achteraf gezien had de tweede vraag beter anders geformuleerd kunnen worden. Nu werd namelijk het volgende gevraagd: ‘Ben jij

na het lezen van de fragmenten anders over jouw eigen seksuele voorkeur gaan denken? Leg uit'. Met deze vraag is voornamelijk onderzocht of adolescentenromans een verandering in de seksuele voorkeur kunnen bewerkstellings, en niet of adolescentenromans de leerlingen meer zelfinzicht geven. Zelfinzicht kan bijvoorbeeld ook te maken hebben met inzicht in de eigen tolerantie of mate van heteronormativiteit. Het is op basis van de antwoorden namelijk niet te concluderen of de leerlingen bijvoorbeeld bevestigd zijn in het beeld dat ze over hun seksuele voorkeur hadden of niet. Het zou kunnen zijn dat ze door het lezen van de gevoelens van een homoseksueel personage duidelijker weten dat zij al dan niet homoseksueel zijn. Wanneer dit het geval is, geldt dat de leerlingen ook meer inzicht hebben gekregen, maar of het inzicht daadwerkelijk is toegenomen, kan op basis van de antwoorden niet geconcludeerd worden.

Wanneer gekeken wordt naar de lessenreeks kan opgemerkt worden dat de resultaten mogelijk verschillen van Malo-Juvera (2016), doordat de leerlingen in de pretest positiever waren over homoseksualiteit dan de leerlingen in het onderzoek van Malo-Juvera. De hoge mate van acceptatie in de pretest kan er mogelijk voor gezorgd hebben dat de interventie met behulp van de lessenreeks in dit scriptieonderzoek een ander resultaat heeft dan in Malo-Juvera. In Malo-Juvera was er namelijk veel meer ruimte voor een effect van de interventie, aangezien de mate van acceptatie daar veel lager lag en de leerlingen dus tot meer nieuwe inzichten konden komen door de literatuur. In dit scriptieonderzoek werden de leerlingen voornamelijk bevestigd in hun gedachten.

Tevens kan het verschil in resultaat tussen dit scriptieonderzoek en het onderzoek van Malo-Juvera (2016) mogelijk verklaard worden doordat in dit scriptieonderzoek de leerlingen schriftelijk vragen over de tekst hebben beantwoord om vervolgens schriftelijk op elkaars antwoorden te reageren. De reacties van de leerlingen op elkaars antwoorden laten zien dat er op papier nauwelijks een discussie is ontstaan. De leerlingen waren het voornamelijk met elkaar eens. Eveneens waren de antwoorden van de leerlingen op de vragen en de reacties op elkaars antwoorden erg kort. Gezien de schriftelijke vorm was het voor de docent niet mogelijk door te vragen op de antwoorden van de leerlingen, terwijl dit bij een mondelinge discussie in de klas wel het geval was geweest. Hierdoor is een discussie makkelijk op gang te brengen en zouden de leerlingen meer gedwongen worden en mogelijk gemotiveerder zijn om hun eigen mening te formuleren en te onderbouwen. Daarnaast had een mondelinge klassikale discussie ervoor gezorgd dat de leerlingen meerdere meningen en inzichten hadden kunnen horen. Nu hebben ze slechts de visie van vier medeleerlingen gelezen. Vervolgonderzoek, waarin de teksten wel in de klas besproken worden, zou dit moeten uitwijzen.

De antwoorden van de leerlingen op de vragen bij de fragmenten tonen ook dat veel leerlingen de fragmenten niet begrepen hebben. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van meerdere fragmenten, in plaats van één roman, aangezien er geen roman gevonden was waarin zowel homoseksuele jongens, lesbische meisjes en biseksuele jongens en meisjes voor kwamen. Zo moest voorkomen worden dat leerlingen zich op basis van gender niet in de personages konden herkennen. Het is mogelijk dat de keuze voor meerdere fragmenten er ook voor heeft gezorgd dat de leerlingen de fragmenten minder goed begrepen. Ondanks dat de onderzoeker toelichting gegeven had op de fragmenten, waarbij meer context geboden werd en duidelijkheid gegeven werd

over de romans, was het mogelijk voor leerlingen moeilijker de gebeurtenissen te doorgronden, omdat ze niet bekend waren met de ontwikkelingen in de roman die aan de gebeurtenissen voorafgingen. Ook dit kan ervoor gezorgd hebben dat de resultaten verschillen met de resultaten uit Malo-Juvera (2016). Voor een volgend onderzoek zou aangeraden worden toch gebruik te maken van één roman, die in zijn geheel gelezen wordt, om zoveel mogelijk verwarring onder de participanten te voorkomen. Desnoods kan ervoor gekozen worden om een vertaald werk te lezen, wanneer er geen dergelijke Nederlands roman bestaat. Natuurlijk is het mogelijk dat de leerlingen een roman niet begrijpen, maar zeker in combinatie met klassikale discussies wordt verwacht dat leerlingen de gebeurtenissen dan beter kunnen plaatsen en er beter een mening over kunnen vormen.

In het onderzoek is geen onderscheid gemaakt op basis van gender. Hier is gezien de omvang bewust voor gekozen. In vervolgonderzoek zou hier wel rekening mee gehouden kunnen worden, zodat gekeken kan worden of literatuur mogelijk een andere rol speelt voor meisjes en jongens. Tevens zou dan ook rekening gehouden kunnen worden met de literaire competentie van een leerling, zodat onderzocht kan worden of leeservaring een bepalende rol kan spelen. Daarnaast zou het ook zinvol kunnen zijn de leerlingen te vragen naar hun ervaringen met homoseksualiteit. Ook dit zou van belang kunnen zijn voor de attitudevorming van de leerling.

Tot slot kan gesteld worden dat het zinvol zou kunnen zijn om eenzelfde onderzoek uit te voeren voor een ander gevoelig thema. In dit onderzoek is gekozen voor homoseksualiteit, maar de bijdrage aan het verminderen van bijvoorbeeld discriminatie en racisme zou eveneens onderzocht kunnen worden. Dit zou dan volgens een soortgelijke aanpak als in dit scriptieonderzoek gedaan kunnen worden.

6.2 Implicaties voor de onderwijspraktijk

Ondanks dat dit onderzoek niet heeft aangetoond dat het lezen van adolescentenromans met als thema homoseksualiteit een significante bijdrage kan leveren aan de acceptatie van homoseksualiteit of aan het verkrijgen van zelfinzicht betreffende de seksuele voorkeur, wordt wel aanbevolen gebruik te maken van adolescentenromans met als thema homoseksualiteit in het onderwijs. Uit de interviews is gebleken dat de leerlingen het fijn vinden zichzelf te kunnen herkennen in de personages, waardoor ze het gevoel krijgen niet anders of alleen te zijn. Dit zou niet alleen kunnen gelden voor adolescentenromans met als thema homoseksualiteit, maar ook voor romans met onderwerpen zoals discriminatie, racisme en vrouwenemancipatie. Op deze manier wordt de leerlingen de mogelijkheid gegeven na te denken over wat voor individu ze zijn of willen zijn. Hierbij moet wel meegenomen worden dat de leerlingen keuzevrijheid moeten hebben. Uit de interviews en de antwoorden op de vragenlijst blijkt namelijk dat het verplichten van het lezen van adolescentenromans met als thema homoseksualiteit waarschijnlijk niet het gewenste effect zal hebben. Docenten in het middelbaar onderwijs wordt dan ook niet aangeraden om leerlingen verplicht een dergelijke roman te laten lezen. Het wordt docenten wel aanbevolen duidelijk of duidelijker te maken waar leerlingen adolescentenromans met als thema homoseksualiteit kunnen vinden of, wanneer scholen met een

verplichte boekenlijst werken, meerdere adolescentenromans met als thema homoseksualiteit op de leeslijst op te nemen.

Ook is het mogelijk om buiten het onderdeel literatuur onderwerpen zoals LHBTI en discriminatie bespreekbaar te maken. Zo kan bij bijvoorbeeld leesvaardigheid gekozen worden om een tekst over één van die onderwerpen te lezen. Op basis van dit scriptieonderzoek wordt aangeraden de leerlingen een divers aanbod van teksten aan te bieden, zodat meer leerlingen zich herkennen in de teksten en leerlingen tot nieuwe inzichten en ideeën kunnen komen, die ze van huis uit misschien niet meekrijgen. Tevens kan het schoolvak dan een grote(re) rol spelen in de burgerschapsvorming, zelfontwikkeling en volwassenheid van leerlingen, omdat ze met verschillende visies en onderwerpen in aanraking komen.

Het is belangrijk dat de docent zich bij bovenstaande aanbevelingen bewust is van het feit dat het klassikaal bespreken van teksten uit adolescentenromans met als thema homoseksualiteit ook confronterend en ongemakkelijk voor homoseksuele scholieren kan zijn. Dit betekent niet dat het afgeraden wordt, aangezien de leerlingen ook aangeven dat het klassikaal bespreken positieve kanten heeft. Wel moet de docent zich bewust zijn van zijn of haar rol in de discussies. Zo moet er tijdens de discussies een respectvolle sfeer gecreëerd worden en moeten de grenzen van vrijheid van meningsuiting worden bewaakt, zonder dat de leerlingen zich onveilig en ongewenst voelen.

7 Bibliografie

- Aken, M. van & Slot, W. (2005). Inleiding. In: Wit, J. de, Slot, W. & Aken, M. Van (Eds.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (pp. 11-22). Baarn: HBuitgevers.
- Ackermans, L. (2017). Bruggen bouwen. Van Zwigtmans tot Hermans. In: *Levende Talen Magazine*, 104(5), 5-9.
- Crone, E. (2018). *Het puberende brein*. Amsterdam: Prometheus.
- Baldwin, J. M. (1902). *Social and ethical interpretations in mental development*. New York: Macmillan.
- Ballantine, J. H., & Hammack, F. M. (2012). *The sociology of education: A systematic analysis*. Upper Saddle River, N.J: Pearson Education
- Bergen, D. van & Spiegel, T. (2015). De moeite waard? Acceptatie van seksuele diversiteit op school en de zelfwaardering van lesbische, homoseksuele en biseksuele jongeren. In: *Pedagogiek*, 35(2), 167-181.
- Birkett, M., Espelage, D. L., & Koenig, B. (2009). LGB and questioning students in schools: The moderating effects of homophobic bullying and school climate on negative outcomes. In: *Journal of youth and adolescence*, 38(7), 989-1000.
- Blakemore, S.J. & Choudhury, S. (2006). Development of the adolescent brain: implications for executive function and social cognition. In: *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3-4), 296-312.
- Bolt, L. van der (2000). Ontroerend Goed: Een onderzoek naar affectieve leeservaringen van leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs, geraadpleegd via: https://pure.uva.nl/ws/files/3193691/13379_Bolt_2000.pdf.
- Bos, H. M., Sandfort, T. G., De Bruyn, E. H., & Hakvoort, E. M. (2008). Same-sex attraction, social relationships, psychosocial functioning, and school performance in early adolescence. In: *Developmental psychology*, 44(1), 59-68.
- Bosma, H. (2005). Identiteitsontwikkeling. In: Wit, J. de, Slot, W. & Aken, M. Van (Eds.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (pp. 11-22). Baarn: HBuitgevers.
- Bork, G.J. van, Struik, H., Verkruijsse, P.J. & Vis, G.J. (2002). *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. Geraadpleegd via: <https://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=bork001lett01>.
- Bucx, F. & Sman, F. van (2014). *Anders in de Klas. Evaluatie van de pilot Sociale Veiligheid LHBT-Jongeren op School*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Castillo-Montoya, M. (2016). Preparing for Interview Research: The Interview Protocol Refinement Framework. *The Qualitative Report*, 21(5), 811-831. Geraadpleegd via: <https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol21/iss5/2>.

- Damon, W. & Hart, D. (1982). The Development of Self-Understanding from Infancy Through Adolescence. In: *Child Development*, 53(4), 841-864.
- Dera, J. (2019). *De praktijk van de leeslijst. Een onderzoek naar de inhoud en waardering van literatuurlijsten voor het schoolvak Nederlands op havo en vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Dera, J. (2018). 'De lezende leraar. Literatuuronderwijs in Nederland(s) als onderzoeksobject.' In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (TNTL)*, 134(2), 146-170.
- Dera, J. & Lommerde, N. (2020). 'Persoonlijke voorkeuren, canonieke werken en leesadviezen: Literatuur volgens leraren Nederlands in opleiding.' In: *Levende Talen Tijdschrift*, 21(1), 2-13.
- Diekman, M. (1972, 14 oktober). 'Tussen het schip en de wal. Het mag ook wel eens in de krant'. In: *Haagse Courant*.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. In: *Child Development*, 38, 1025-1034.
- Erikson, E. H. (1969). *Identity: youth and crisis*. New York: Norton.
- Giedd, JN (2004). Structural magnetic resonance imaging of the adolescent brain. In: *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), 77-85.
- Graaf, H. de (2005). Psychoseksuele ontwikkeling. In: Wit, J. de, Slot, W. & Aken, M. Van (Eds.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (11-22). Baarn: HBUitgevers.
- Heussen, N.E. (2016). *De meest ideale likertschaal op basis van onzekerheid* (Master's thesis).
Geraadpleegd van: <https://scripties.uba.uva.nl/download?fid=645260>.
- Hoven, P. van der & Lierop-Debrauwer, H. van (2014). Zoektocht zonder wegwijzers. Adolescentenromans. In: R. Ghesquière, V. Joosen & H. van Lierop-Debrauwer (Eds.), *Een land van waan en wijs. Geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur* (374-404). Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas Contact.
- James, W. (1961). *Psychology: the briefer course*. New York: Harper & Bros. (Origineel gepubliceerd 1892.)
- Johnson, D. R. (2013). Transportation into literary fiction reduces prejudice against and increases empathy for Arab-Muslims. In: *Scientific Study of Literature*, 3(1), 77-92.
- Keuzenkamp, S., & Kuyper, L. (2013). *Acceptatie van homoseksuelen, bi- seksuelen en transgenders in Nederland 2013*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Koopman, E.M. & Hakemulder, F. (2015). Effects of Literature on Empathy and Self- Reflection: A Theoretical-Empirical Framework. In: *JLT*, 9(1), 79-111.
- Kuyper, L. (2015). *Jongeren en hun seksuele oriëntatie*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Kuyper, L., Roos, S. de, & Iedema, J. (2014). 'Ik vind het vies als twee jongens met elkaar zoenen.' Houding ten opzichte van lesbische, homoseksuele en biseksuele jongeren onder Nederlandse scholieren. In: *Nederlands Tijdschrift voor Seksuologie*, 38(2), 58-67
- Laufer, M. & Laufer, M. E. (1984). *Adolescence and Developmental Breakdown*. New Haven CT: Yale University Press.
- Lierop-Debrauwer, H. van & Bastiaanse-Harks, N. (2005) *Over grenzen. De adolescentenroman in het literatuuronderwijs*. Stichting Lezen/ Eburon reeks.
- Linden, C.S. van der & Schippers, J. (1998). Homoseksualiteit bij jongeren. In: Linden, C.S. van der & Schippers, J., *Handboek Kinderen & Adolescenten*, 853-860. Geraadpleegd van: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-90-313-8644-4_103.
- Livesley, W. J., & Bromley, D. B. (1973). *Person perception in childhood and adolescence*. New York: Wiley.
- Malo-Juvera, V. (2014). Speak: The Effect of Literary Instruction on Adolescents' Rape Myth Acceptance. In: *Research in the Teaching of English*, 48(4), 407-427.
- Malo-Juvera, V. (2016). The Effect of an LGBTQ Themed Literary Instructional Unit on Adolescents' Homophobia. In: *Study and Scrutiny: Research in Young Adult Literature*, 2(1), 1-34.
- Markus, H. & Nurius, P. (1986). Possible selves. In: *American Psychologist*, 41(9), 954-969.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. In: *Psychological bulletin*, 129(5), 674-697.
- Mullener, N. & Laird, J.D. (1971). Some developmental changes in the organization of self-evaluations. In: *Developmental Psychology*, 5, 233-236.
- Neubauer, J. (1992). *The Fin-De-Siècle Culture of Adolescence*. New Haven/Londen: Yale University Press.
- Olthof, T. (2005). Emotionele en morele ontwikkeling. In: In: Wit, J. de, Slot, W. & Aken, M. Van (Eds.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (pp. 63-74). Baarn: HBUitgevers.
- Rosenblatt, L.M. (1995). *Literature as exploration*. New York: Modern Language Association of America.
- Saldana, J. (2008). An Introduction to Codes and Coding. In: J. Saldana, *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Californië: SAGE Publications.
- Secord, P. & Peevers B. (1974). The development and attribution of person concepts. In: T. Mischel (Eds.), *Understanding other persons*. Oxford: Blackwell.
- Schrijvers, M., Janssen, T. & Rijlaarsdam, G. (2016). Hoe een boek kan veranderen hoe je naar de wereld kijkt. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 17(1), 3-13.
- Seymour, T. (2017). *What does the corpus callosum do?* Geraadpleegd van: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/318065#Symptoms-and-diagnosis>.

- Sikkema, M. (2013). De opmars van adolescentenromans. Onderzoek naar de adolescentenromans in het literatuuronderwijs in Nederland. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 14, 37-47.
- Staatsblad (2012). Besluit van 21 november 2012, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van het Besluit van 21 september 2012 tot wijziging van het Besluit vernieuwde kerndoelen wpo, het Besluit kerndoelen onderbouw vo, het Besluit kerndoelen wec, het Besluit kerndoelen wpo bes en het Besluit kerndoelen onderbouw vo bes in verband met aanpassing van jongeren en seksuele oriëntatie de kerndoelen op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit (Stb. 2012, 470). In: Staatsblad, nr. 594. Den Haag: Sdu.
- Stortelder, F. & Ploegmakers-Burg, M. (2008). De adolescentie als reorganisatiefase. Een integratie van neurobiologische, psychoanalytische en ontwikkelingspsychopathologische perspectieven. In: *Tijdschrift voor psychotherapie*, 34(3), 169-185.
- Taylor, S. & Fiske, S. (1975). Point of view and perceptions of causality. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 439-445.
- Troiden, R.R. (1993). The formation of homosexual identities. In: Garnets & Kimmel (Eds.), *Psychological perspectives on lesbian and gay male experiences*, 191-217. New York: Columbia University Press.
- Verhulst, F.C. (2000). Inleiding en epidemiologie. In F.C. Verhulst & F. Verhey (Eds.): *Adolescentenpsychiatrie*. Assen: Van Gorcum, 1-21.
- With, J. de (2005). *Overgangsliteratuur voor bovenbouwers? Een onderzoek naar het functioneren van de literaire adolescentenroman*. Amsterdam: Stichting Lezen.

8 Bijlagen

8.1 Bijlage 1: interviewprotocol studie 1

Onderzoeksvraag: in hoeverre kan literatuuronderwijs op basis van adolescentenromans bijdragen aan de acceptatie van homoseksualiteit en het zelfinzicht van adolescenten over hun seksuele voorkeur?	achtergrond-informatie	literatuur-onderwijs	adolescenten-romans	zelfinzicht van adolescenten betreffende hun geaardheid	acceptatie van homoseksualiteit
--	-------------------------------	-----------------------------	----------------------------	--	--

Opening

Bedanken voor deelname					
------------------------	--	--	--	--	--

Benadrukken dat de toestemmingsverklaring getekend was					
--	--	--	--	--	--

Had je verder nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van de toestemmingsverklaring?					
--	--	--	--	--	--

Vraagcategorie 1: informatie over de participant

Wat is je leeftijd?	X				
---------------------	---	--	--	--	--

In welke jaarlaag zit je?	X				
---------------------------	---	--	--	--	--

Vraagcategorie 2: hoe was het voor jou om jouw geaardheid te ontdekken?

Hoe oud was je toen je erachter kwam dat je (ook) op hetzelfde geslacht viel?	X			X	
---	---	--	--	---	--

Hoe kwam je erachter dat je (ook) op hetzelfde geslacht viel?	X			X	
---	---	--	--	---	--

Hoe lang duurde deze periode?	X			X	
Heb je tijdens deze periode hulp gehad van iemand of iets?	X		X		
Vraagcategorie 3: hoe was het voor jou om te 'accepteren' dat je op hetzelfde geslacht valt?					
Hoe vond je het om te ontdekken dat je (ook) op hetzelfde geslacht valt?	X			X	X
Was dit proces een worsteling of ging het meer vanzelf?	X			X	X
Was je gedurende deze tijd bang voor de reacties van anderen?	X				X
Was er in enige mate sprake van schaamte over jouw geaardheid?	X			X	X
Heb je tijdens deze periode hulp gehad van iemand of iets?	X		X		
Vraagcategorie 4: hoe verliep het 'uit de kast komen' voor jou?					
Wie weten van jouw geaardheid?	X				
Was er bij jou sprake van uit de kast komen?	X				X
Hoe ben je uit de kast gekomen?	X				X
Hoe verliep dit uit de kast komen voor jou?	X				X
Zag je op tegen uit de kast komen?	X				X
Was je bang voor de reactie van anderen?	X				X

Heb je tijdens deze periode hulp gehad van iemand of iets?	X		X		
Vraagcategorie 5: hoe reageerde jouw omgeving?					
Hoe reageerde jouw omgeving?	X				X
Heb je misschien vrienden verloren sinds dat je uit de kast bent gekomen of juist vrienden erbij gekregen?	X				X
Hoe waren de reacties op school?	X				X
Wat hebben al deze reacties met jou gedaan?	X				X
Vraagcategorie 6: heeft jouw school een rol gespeeld?					
Heeft jouw school een LHBTI-beleid?	X	X			
Wordt er tijdens de lessen of tijdens andere activiteiten op school aandacht besteedt aan LHBTI?	X	X			
Vind je dit genoeg of zou jouw school meer aandacht moeten besteden aan LHBTI?	X	X			
Hoe tolerant vind je jouw school?	X				
Denk je dat school een rol speelt bij het zelfinzicht van adolescenten over hun geaardheid?	X			X	
Denk je dat school een rol speelt bij de acceptatie van homoseksualiteit?	X				X

Vraagcategorie 7: heeft literatuur een rol gespeeld?					
Is er iets geweest dat jou echt geholpen heeft met het inzicht over jouw geaardheid? Film, literatuur, e.d.			X	X	
Heb je wel eens LHBTI-literatuur gelezen? Specifiek adolescentenromans?			X		
Is deze literatuur behandeld tijdens de lessen?		X	X		
Heeft literatuur jou geholpen met jouw zelfinzicht betreffende je geaardheid?			X	X	
Heeft literatuur jou geholpen met jouw acceptatie van je geaardheid?			X	X	
Denk je dat literatuur zou kunnen helpen bij zelfinzicht?			X	X	
Denk je dat literatuuronderwijs zou kunnen helpen bij zelfinzicht?		X	X	X	
Denk je dat literatuur zou kunnen helpen bij de acceptatie van homoseksualiteit?			X		X
Denk je dat literatuuronderwijs zou kunnen helpen bij zelfinzicht?		X	X		X

Zouden er tijdens de lessen Nederlands meer LHBTI-literatuur behandeld moeten worden?		X	X		
Afsluiting					
Herhalen wat besproken is.					
Bedanken voor de deelname.					
Heb jij verder nog vragen of opmerkingen?					
Heb jij verder nog zaken waar ik aan moet denken bij het uitvoeren van de lessenreeks?					

8.2 Bijlage 2: toestemmingsverklaring studie 1

Radboud Universiteit

INFORMATIE OVER HET ONDERZOEK

Naam onderzoek: Adolescentenromans en acceptatie en zelfinzicht rondom homoseksualiteit

Verantwoordelijke onderzoeker: Marieke Korsten

Inleiding

Ik vragen u om mee te doen aan een wetenschappelijk onderzoek. Meedoen is vrijwillig. Om mee te doen is uw schriftelijke toestemming nodig. Voordat u beslist of u wilt meedoen aan dit onderzoek, krijgt u uitleg over wat het onderzoek inhoudt. Lees deze informatie rustig door en vraag de onderzoeker uitleg als u vragen heeft.

Beschrijving en doel van het onderzoek

In dit onderzoek willen ik kijken of het behandelen van adolescentenromans in de lessen Nederlands op de middelbare school een bijdrage kan leveren aan zowel het zelfinzicht van adolescenten betreffende hun geaardheid en aan de acceptatie van homoseksualiteit.

Wat wordt er van u verwacht?

In dit onderzoek gaat u in gesprek met de onderzoeker over het onderwerp. Dit zal plaatsvinden in een open interview via Zoom. Dit betekent dat u een aantal vragen gesteld wordt, waar u alleen antwoord op hoeft te geven als u dit wilt doen.

Vrijwilligheid

U doet vrijwillig mee aan dit onderzoek. Daarom kunt u op elk moment tijdens het onderzoek uw deelname stopzetten en uw toestemming intrekken. U hoeft niet aan te geven waarom u stopt. U kunt tot twee weken na deelname ook uw onderzoeksgegevens en persoonsgegevens laten verwijderen. Dit kunt u doen door een mail te sturen naar marieke.korsten@hetnet.nl.

Wat gebeurt er met mijn gegevens?

De onderzoeksgegevens die we in dit onderzoek verzamelen, zullen door wetenschappers gebruikt worden voor datasets, artikelen en presentaties. De anoniem gemaakte onderzoeksgegevens zijn tenminste 10 jaar beschikbaar voor andere wetenschappers. Als we gegevens met andere onderzoekers delen, kunnen deze dus niet tot u herleid worden.

In dit onderzoek wordt een geluidsopname gemaakt. Deze opname wordt getranscribeerd en geanonimiseerd. Na het verwerken zal de opname verwijderd worden. Het gaat hier enkel om een geluidsopname, u bent dus niet herkenbaar in beeld. De opname wordt met niemand gedeeld.

U krijgt van ons een formulier waarop u toestemming voor het maken en gebruiken van deze opnames kunt aangeven.

Voor de interne administratie van dit onderzoek zijn ook persoonsgegevens nodig, zoals leeftijd, geslacht en geaardheid. Deze gegevens zijn alleen toegankelijk voor de onderzoeker en de gegevensbeheerder.

We bewaren alle onderzoeks- en persoonsgegevens op beveiligde wijze volgens de richtlijnen van de Radboud Universiteit.

Heeft u vragen over het onderzoek?

Als u meer informatie over het onderzoek wilt hebben, kunt u contact opnemen met Marieke Korsten, 0613110271, marieke.korsten@hetnet.nl.

Toestemmingsverklaring

Als u aan dit onderzoek mee wilt doen, vragen we u een toestemmingsverklaring te ondertekenen. Door uw schriftelijke toestemming geeft u aan dat u de informatie heeft begrepen en instemt met deelname aan het onderzoek.

TOESTEMMINGSVERKLARING

Naam onderzoek: Adolescentenromans en acceptatie en zelfinzicht rondom homoseksualiteit

Verantwoordelijke onderzoeker: Marieke Korsten

Verklaring deelnemer

Ik heb uitleg gekregen over het doel van het onderzoek. Ik heb vragen mogen stellen over het onderzoek. Ik neem vrijwillig aan het onderzoek deel. Ik begrijp dat ik op elk moment tijdens het onderzoek mag stoppen als ik dat wil. Ik begrijp hoe de gegevens van het onderzoek bewaard zullen worden en waarvoor ze gebruikt zullen worden. Ik stem in met deelname aan het onderzoek zoals beschreven in het informatiedocument.

Naam: .....

Geboortedatum: .....

Handtekening: .....

Datum: .....

Toestemming audio-opnamen

Ik geef toestemming om (s.v.p. aankruisen wat van toepassing is):

Marieke Korsten

Ja Nee

- audio-opnamen van mij te maken voor dit onderzoek en deze opnames op te slaan volgens de geldende regels van de Radboud Universiteit
- de geluidsopnamen uit te schrijven (transcriptie)
- de anoniem gemaakte transcripten te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek

overige opmerkingen:

.....

Verklaring uitvoerend onderzoeker

Ik verklaar dat ik de hierboven genoemde persoon juist heb geïnformeerd over het onderzoek en dat ik mij houd aan de richtlijnen voor onderzoekers zoals verwoord in het protocol van de Ethische Toetsingscommissie Geesteswetenschappen.

Naam: Marieke Korsten

Handtekening:

A handwritten signature in black ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke extending to the right.

Datum: 15-04-2020

8.3 Bijlage 3: Checklist for Close Reading of Interview Protocol

Aspecten van een interviewprotocol	Ja	Nee	Feedback voor verbeteringen
Structuur interviewprotocol			
Beginnende vragen zijn feitelijk van aard			
Sleutelvragen zijn de meeste vragen en worden geplaatst tussen begin- en eindvragen			
Vragen aan het einde van het interviewprotocol zijn reflectief en bieden de deelnemer de mogelijkheid om afsluitende opmerkingen te delen			
Een kort script gedurende het hele interviewprotocol zorgt voor soepele overgangen tussen onderwerpgebieden			
De interviewer sluit af met uitdrukkelijke dankbaarheid en alle intenties om contact te houden of op te volgen			
Over het algemeen wordt een interview georganiseerd om de gespreksstroom te bevorderen			
Schrijven van interviewvragen en verklaringen			
Vragen/ verklaringen zijn vrij van spelfout (en)			
Er wordt slechts één vraag tegelijk gesteld			
De meeste vragen bevragen de deelnemers over hun ervaringen en gevoelens			
Vragen zijn meestal open			
Vragen worden op een niet-veroordelende manier geschreven			
Lengte van het interviewprotocol			
Alle vragen zijn nodig			
Vragen/ stellingen zijn beknopt			
Begrip			
Vragen/ verklaringen hebben geen academische taal			
Vragen/ stellingen zijn gemakkelijk te begrijpen			

Tabel 2: checklist interviewprotocol, vertaald uit Castillo-Montoya (2016)

8.4 Bijlage 4: transcripten studie 1

8.4.1 Interview 1

Datum	15-04-2020
Duur	29:05 min

Spreker 1: Eerst moet ik even weten: hoe oud bent, in welke klas je zit en ja, waar je op valt.

Spreker 2: Ik ben achttien jaar, ik val op meisjes en ik zit in vwo.

Spreker 1: Ik heb een aantal vraagcategorieën en ik zou eigenlijk met de eerste willen beginnen en die gaat vooral over hoe het voor jou was om jouw geaardheid te ontdekken. En was dat iets voor jou dat voor altijd al duidelijk was of had je dat op een gegeven moment door of hoe werkte dat bij jou? Kun je daar wat over vertellen.

Spreker 2: Ik dacht eigenlijk altijd dat iedereen bi was, zo ben ik een beetje opgevoed. Zo heel like liberaal eigenlijk. Dus op een gegeven moment, ik denk dat ik 12 was, begon ik mij te realiseren dat ik misschien toch iets meer voorkeur had en dat niet iedereen op alles valt. Daarvoor was het ook altijd, ja, meestal was dat man-vrouw, dat die combi vaak voorkwam, maar dan nog was ik zo van het zal wel meevallen, maar op een gegeven moment ben je toch van, ja misschien toch niet you know.

Spreker 1: Op zich best een mooie gedachte, toch?

Spreker 2: Ja, precies ik was zo van chocola, vanille, je weet nooit welk ijsje je lekker vindt. Ja, dat was altijd mijn gedachtegang. Oké, ja, en dan word je 12 en dan misschien toch niet.

Spreker 1: Want dat speelde voor jou echt toen je 12 was?

Spreker 2: Ja dat is de leeftijd die ik onthouden heb eigenlijk, dat ik toen allemaal op internet ging en toen kwamen de tests you know, the gay-bi-straight-tests die je gaat zoeken, van dat je zelf twijfelt. En de meeste test zeggen dan van ja als je twijfelt en je maakt deze test, dan weet je het eigenlijk al. Dus ja.

Spreker 1: Oké, en hoe kwam je dan eigenlijk bij die test uit? Was dat dat je dat je bepaalde gevoelens had of was het gewoon toevallig een keer tegengekomen?

Spreker 2: Nee, het was gewoon dat ik merkte waar ik eerder naar keek en dat waren toch wel like meiden en vrouwen en toen was ik zo van hmm misschien toch ff. Ja, zou je mij kussen, ja, en als je dat dan aan andere meisjes zou vragen zouden ze nee zeggen. Dus toen was ik zo van o, ja misschien dan toch ff. Dan begin je toch wel te twijfelen aan jezelf, en alles, en te denken, misschien ben ik toch wat gayer dan gedacht.

Spreker 1: Ja, op zich wel wel te begrijpen. En vond je dat toen lastig, die periode?

Spreker 2: Ja, ja, want zelfs al dacht ik altijd wel dat iedereen bi was, als je dan toch moet gaan zeggen, misschien ben je wel gayer dan je denkt, dat dat toch moeilijke stap is, gewoon omdat je hebt toch op een manier er weinig over weet, ondanks dat je er wel van weet. Dat is meer het verschil, denk ik.

Spreker 1: En, want je weet ervan ja, iedereen weet er wel van, denk ik wel.

Spreker 2: En ja, ja, tenzij heel erg geshelterd opgegroeid dan.

Spreker 1: En uhhm was het ook iets waarvan je dacht ehm, want je zegt: oké, ja, ik wist er wel van, maar ik wist niet precies wat het nou was en hoe ook ging je daarachter komen? Was dat dus dat opzoeken op internet?

Spreker 2: Ja, die tests op internet en verder rest toch wel ja, dat er was, er is niet veel, je moet op gegeven moment gewoon op internet gaan zoeken. En toen kwam ik wel tests tegen en die heb ik wel gedaan en dan. Ja, dat was eigenlijk wel, want je kwam wel heel af en toe iets tegen in een serie ofzo, maar ja, op die leeftijd was dat ook niet echt, dat ik dacht joh. Ja, er was weinig informatie te vinden, buiten dat ik wist dat het bestond, dat je op vrouwen kunt vallen. En bij ons dat dat thuis wel oké is. Dat is alles ongeveer wat ik wist.

Spreker 1: Want dat dat thuis is, is voor jou nooit een issue geweest?

Spreker 2: Nee, niet echt nee.

Spreker 1: Want hadden jouw ouders het door?

Spreker 2: Ik heb het ze eigenlijk nooit echt verteld, want ik was ja. Nee, ik denk het niet, ik heb ze nooit echt gezegd, ja dit en dit, maar gewoon omdat ik wist dat stel ik zou nu een girlfriend krijgen en ik zou daar mee thuis komen en ik ging ervan uit dat dat oké zou zijn, gewoon omdat ze dat nooit echt iets van slecht over gezegd hebben. En ik heb het later daarna wel gezegd van ja, hoe stempel je jezelf. Nou precies. Ja sure, dan geef je jezelf wel een label dat je jezelf gegeven hebt. Voor de rest, ja nee niet echt.

Spreker 1: En anderen, was je was je bang voor reacties van anderen, buiten je familie?

Spreker 2: Ik heb het eigenlijk nooit direct aan vrienden gezegd.

Spreker 1: Oké.

Spreker 2: Het is meer dat de afgelopen twee jaar ofzo, sinds ja, sinds 12 dat mensen daar eigenlijk achter zijn gekomen, doordat ik meer opmerkingen maak. Als ze direct vragen wel antwoord geef, maar voor die tijd, dan was het liegen en dat ze daar achter komen. Ik was vooral bang voor de reactie van leeftijdsgenoten.

Spreker 1: Waarom?

Spreker 2: Ja, ehm, toch denk ik, een acceptatie stukje. Ik heb altijd een beetje gehad dat ik in de onderbouw hele hoge cijfers had, dus ik wilde dan normaal zijn. Ik wil niet tweetalig onderwijs doen, want ik wilde normaal zijn, dus toch die fascinatie met erbij horen. En dat is dan toch dat je merkt wel dat je daar toch aan gaat aanpassen. Ja, kijk, nu heb ik daar spijt van dat specifiek met mensen die ik nog herinner bij wie ik toch dacht van als ik dat toen toch gezegd, waarom niet? Wat was het ergste dat had kunnen gebeuren, denk ik.

Spreker 1: Want als ik het ff herhaal je was toen heel erg bang voor anders zijn, is dat het?

Spreker 2: Ja, toch wel je wil bij de norm horen eigenlijk, ik denk dat dat je dan toch gaat aanpassen, je wil niet de slimste zijn. Ik wilde niet tweetalig doen als ik gewoon bij normaal vwo kon doen.

Spreker 1: Ja, en zorgde dat ook voor een worsteling met jezelf, of was het vooral die ander?

Spreker 2: Toch wel denk ik dat ik toch wel dat ik ondanks alles, wel een beetje een struggle met mezelf heb gehad en daar kwam nog bij dat het thuis rond die tijd en daarna ook nog niet alles geweldig ging, dat heeft ook niet geholpen. Dus toen heb, ik was altijd al vrij op mijzelf op die manier, dus nu dan die afgelopen twee jaar ben ik wat meer naar buiten gericht: meer contacten met vrienden, ja, met nieuwe mensen dus. Dan gaat het nu makkelijker. Ja en wie mij niet mag, ja dat is dan jammer dan. Ja dat is makkelijk nu.

Spreker 1: Maar wel fijn. Ja, en die periode dat je zei, het was best lastig, was het een eenzame periode, had je graag meer hulp willen hebben? Of zeg je nou ja, dit past wel bij mij en hoe dit is gegaan?

Spreker 2: Ja, eenzaamheid was toch wel een van mijn moeilijkste dingen. Gewoon als thema überhaupt. Dus ja, ik weet niet of iemand mij echt had kunnen helpen, omdat ik mij eenzaam voelde en mij ook nog verder afsloot, maar dat.

Spreker 1: Ja, begrijpelijk, denk ik, kan ik me heel goed voorstellen. Ja en je zegt: ik heb het nooit echt zo verteld. Ik heb nooit dat uit-de-kast-komen stukje was voor mij nooit echt heel erg aan de orde. Het was gewoon

meer dat op een gegeven moment ik wat meer anders ging antwoord op vragen en misschien dat een stukje minder ging liegen. Wat maakte dan dat je op een gegeven moment dat liegen losliet, als het ware?

Spreker 2: Er was een hoop gekraak, maar ik gok dat je iets zei over uit-de-kast-komen en dat ik dat nooit heb gehad, de wif kan het echt niet handelen o mijn god. Ja, ergens had het misschien anders gekund, maar hoe ik het nu gedaan heb, is prima.

Spreker 1: Mooi, ik denk fijn om daar zo op terug te kunnen kijken. En als je nu om je heen kijkt, weet iedereen dat jij op vrouwen valt of zijn, of is dat nog steeds maar een stukje van jouw omgeving

Spreker 2: Ik denk niet dat iedereen het weet, qua klasgenoten, denk ik niet dat iedereen weet, ik bedoel Koen, die mij dan naar jou heeft verwezen, die weet het omdat ik daar een gesprek over heb gehad dus toen was ik zag wel ja joh, ik snap wel dat je zo reageerde, dus toen hebben we gewoon een gesprek gehad. Ja, jawel, mijn vrienden, die weten het nu wel, maar de rest van de klas? Nee, ik denk niet dat die een idee hebben.

Spreker 1: En voelt dat voor jou fijn of vind je dat lastig?

Spreker 2: Soms wel soms niet, ik weet gewoon niet van hoe ze zal reageren, dus ik kan niet zeggen dat het goed iets goeds of iets slechts, maar op andere momenten als ze dan vragen, ja soms, dan krijg je toch vaak heb je een vriendje, ja, nou zou kunnen, maar bij voorkeur toch niet. You know.

Spreker 1: Ja.

Spreker 2: Op die manier, ook op werk en dan krijg je die vraag toch wel en op een gegeven moment, ja wat is je type en dan krijg je zo'n reactie zo van o o, ja dat had ik niet verwacht. En dan ik zo, ja dat hoef je ook niet te verwachten, het is mijn leven, ja.

Spreker 1: Duidelijk, en is het ook zo dat je het gevoel hebt dat je er vrienden door bij hebt gekregen of je vrienden door hebt verloren dat je anders met mensen om bent gegaan, of zij met jou?

Spreker 2: Ik merk wel dat het wel waar is wat ze zeggen met gay stick together. Ik heb nu, als ik nu naar mijn vriendengroep kijk, dan is het toch echt wel heel duidelijk dat tachtig procent op het LGBTI-spectrum valt, terwijl van die mensen daarvoor ook al in mijn leven waren. Dus dat je het nu pas door gaat hebben dat de mensen waar je altijd al vrienden mee was. Ook nog eens allemaal op hetzelfde boontje blijken te zitten, dat is echt erg. Ook wel leuk om te zien.

Spreker 1: Interessant om dat nu zo te merken, eigenlijk.

Spreker 2: Ja, als ik nu ga tellen, joh. Dan is echt een meerderheid is gewoon ja, gay of iets op het spectrum.

Spreker 1: Ja, grappig, dat had ik nog nooit zo gerealiseerd, maar ik vind ik vind het wel een leuke constatering.

Spreker 2: Ja nee maar dat is echt iets typisch, als je ook gaat kijken. Echt, dat zal als je meer mensen spreekt, dat dat bij de meesten wel zo zou zijn.

Spreker 1: En is het ook zo dat je denkt oké, ik heb er misschien juist vrienden door verloren? Mensen zijn zich anders naar mijn gaan gedragen. Of heb jij dat helemaal niet gemerkt?

Spreker 2: Gelukkig heb ik dat helemaal niet gemerkt, eigenlijk.

Spreker 1: Fijn mooi dat, je hoort het ook vaak genoeg andersom dus vandaar dat de vraag er ook in zit.

Spreker 2: Ik ben blij dat ik deze school gekozen en dat ik deze mensen gevonden heb.

Spreker 1: Want dan heb je ook het gevoel dat school heel tolerant daarin is of daarmee bezig is?

Spreker 2: Ja, uhm onze school heeft toen een lerares gehad, een tijd geleden, die was lesbische die heeft geholpen met het opzetten van een GSA. Dat hebben we dus al en voor de rest zijn de mensen toch wel heel eigenlijk chill op de Hulster eigenlijk. Ja, ik vind dat als je kijkt naar hoe het op andere scholen gaat dat je

denkt toch wel dat we het goed hebben, niet zo stads beetje dorps, maar niet zo boerendorps dat iedereen er ook tegen is. Nee.

Spreker 1: Oké en hebben jullie, want je zegt: we hebben zo'n 'GSA, dus hebben jullie dan ook een paarse vrijdag? Dat ken ik toevallig van mijn school.

Spreker 2: Nee, dat doen we dan ook.

Spreker 1: En zijn er meerdere meiden of jongens, ja openlijk voor hun geaardheid uitgekomen? Of ben jij daar wat meer alleen?

Spreker 2: De meesten zijn net zo openlijk d'r over als ik, dus dat ze specifieke vrienden vertellen van dit en dit, binnen een vriendengroep is het dan bekend dat iemand gay is of niet, en dan vertel je het gewoon niet aan anderen buiten die groep. Want dat zou privacy van die persoon weet te niet stellen, want meestal hebben zij dan problemen met de ouders, wat ik juist niet had.

Spreker 1: Helder, en denk je dat school een belangrijkere rol zou kunnen spelen, misschien dan wel niet jouw school, maar school algemeen in de acceptatie van homoseksualiteit?

Spreker 2: Zeker, want als ik nu ga kijken naar de informatie die je in je hele schoolcarrière erover krijgt, als ik terugkijk, dan is het eigenlijk bijna niet bestaat. Het is dat we biologielerares hebben op tweetalig en die lesbienne is. En die ook heerlijk kan vertellen bij seksuele voorlichting over alles en nog wat als ze dat wil, om mensen te irriteren. Maar verderrest is het eigenlijk niet.

Spreker 1: Dus ondanks dat er zo'n GSA is, ondanks dat er een paarse vrijdag is, wordt er niet echt op ingegaan?

Spreker 2: Ja, dat is pas de afgelopen jaar was dat zo. Dus voor mij. Mijn schooltijd, nu geholpen is, maar de rest. Ja.

Spreker 1: Ja, duidelijk en stel, dat school een grote rol zou moeten spelen hè. Hoe zou dat er dan naar jouw idee uitzien?

Spreker 2: Er was een optie voor een pakket, wat gratis door de overheid gefinancierd zou worden van een bepaalde dingen waar je naar de informatiebijeenkomst bent geweest als afgevoerde van de GSA. Alleen dat hebben ze er niet aangenomen omdat ze niet wisten waar ze het dan in curriculum zouden moeten zetten. Daar ben ik nog steeds erg geïrriteerd over, maar zet het dan in de mentorles het is niet alsof we daar iets doen of voeg toe aan een gedeelte van maatschappijleer of aan biologie. Dan heb je ook al iets wat daarbij past, al doe je maar één stukje van hoe dat werkt en dat het ja, al gooi je d'r onderzoeken bij van dat het niet iets raars is. Dan heb je toch al iets met biologie dat je meer informatie krijgt.

Spreker 1: Ja, dat is eigenlijk dat je zegt, een vak als biologie. Daar zou niet alleen dat mannetje vrouwtje relatie besproken moeten worden, maar ook de man-man of een vrouw-vrouw en je zegt bij de mentorles zouden we meer op in moeten worden gegaan. En als je zegt.

Spreker 2: Dat zou kunnen, dat zijn de momenten waar het kan kan, maatschappijleer zou het ook een rol spelen, want het gaat er over de maatschappij.

Spreker 1: Ja, oké, helder en als je bijvoorbeeld kijkt naar Nederlands, mijn vakgebied zeg maar.

Spreker 2: Ehm voor de literatuurlijst heb ik queerboeken, die site die toen opgericht is het afgelopen jaar. Daar heb ik gekeken van. Als ik ga lezen, dan moet ik ook iets hebben waar ik iets aan heb. Dus ik ben die site van gegaan, maar die waren dus niet standaard goed gekeurd volgens onze Nederlands docent. Dus ik heb al die boeken individueel naar die leraar gegaan. Van hé dit boek, gaat ie dat goedkeuren, want het staat niet officieel op de lijst, dus ik ben ik gewoon heel veel boeken naar hem gegooid, en hij heeft ze gelukkig ook allemaal goedgekeurd, dus ook voor de mijn medeklasgenoten van wie is dat dat ook wel zouden willen lezen

en mijn zusje, die een jaar jonger zit, was ik zo van hé, dit is goedgekeurd, dit kun jij nu ook lezen. Maar verderrest wat het niet standaard goedgekeurd, dan moet je toch wel weten van de site. Wil je iets anders. Staat het niet op de reguliere lijst.

Spreker 1: Nee, en dat zijn dan boeken, wat heb je zo al gelezen?

Spreker 2: De liefde niet van Margriet van der Linden, De groene bloem van iemand, Twee vrouwen van Harry Mulisch, Thuiswacht van Holla... Mijn vals verleden van Alex Bakker. Toen heb ik toch wel een leuke gaylijst samengesteld eigenlijk.

Spreker 1: Ja jazeker, maar het is natuurlijk wel lastig daarin misschien dat je altijd eerst die toestemming moet vragen en dat dat bij andere boeken gewoon makkelijker is?

Spreker 2: Ja, dat en je moet, de leraar heeft waarschijnlijk iets te lezen, dus dat helpt ook niet door, dan dan weet je eigenlijk al welke boeken hij gaat vragen, en dat zijn niet de boeken die jij het interessants vindt, dat is dan jammer, daar kun je dan weinig.

Spreker 1: Vind je dat dat soort? Ik zei categoriseren nou even als dat soort boeken veel meer gebruikt zouden moeten worden gedurende de lessen bij Nederlands.

Spreker 2: Het zou leuk zijn als ze überhaupt genoemd worden, of dat nou voor op de lijst staan of de officiële lijst, dat ze in elk geval vindbaar zijn, want nu moet je toch wel, die site is wel vindbaar. Maar verderrest de informatie. Ik bedoel, er staan ook bijna geen uittreksels ergens te vinden. Dat maakt het allemaal moeilijk als je zou willen lezen. Dus op die manier. Ja, dat zou zeker verbetering kunnen zijn. En laten we eerlijk zijn, de meeste boeken zijn ook niet de meest happy boeken, als je gaat kijken naar literatuur. Ik bedoel twee vrouwen heeft niet echt het geweldigste einde. Thuiswacht heeft niet het geweldigste einde. De liefde niet, mijn vals verleden en Aldus Sybren die hadden eigenlijk beste eindes, omdat daar eigen met zichzelf uiteindelijk tevreden waren. Dat waren dus de boeken waarvan ik dacht, dat was nou een leuk boek, dat was niet dood verderf, misschien was de schrijver toch niet zo pro LGBT als ik gedroomd had.

Spreker 1: Ja, want nu, nu moet het meer vanuit jezelf komen, dat je zelf dat soort boeken wil lezen en waar ik natuurlijk naar op zoek ben, is of het lezen van dat soort werk juist een bijdrage kan leveren aan het herkennen van jezelf erin, was dat voor jou het geval? Heb jij tijdens de periode dat je rond je veertiende misschien een beetje een worstelde, heb je toen dat soort boeken gelezen en zo niet denk je dat het je had kunnen helpen?

Spreker 2: Ja, ik heb altijd echt extreem gelezen, dus ik heb echt een boekenkast vol. Dan voornamelijk Engels, omdat Nederlandse boeken me gewoon niet boeien, maar dan merk ik wel dat ik bijvoorbeeld nadat de film Love Simon uitkwam, toen was ik zestien of veertien. Dat was wel die periode. Toen heb ik dat boek ook meteen gekocht en ben ik dat gaan lezen, gewoon vanuit interesse van herken ik mezelf hierin. En dan zie je toch wel van hoe er in dat boek gereageerd werd, dat je eigenlijk niet echt, je ziet wel de worsteling van die persoon en enigszins heb je wel herkenning. Maar tegelijkertijd is het ook dat in de meeste boeken die ik gelezen heb, heel veel dat je merkt dat er heel veel onbegrip is of weerstand tegen of dat dat het karakter merkt dat dat ze tegen hem zijn. Het is nooit echt lekker positieve wereld waarin het is gewoon geaccepteerd is. Wat gewoon naar de ideale situatie zou zijn, dus ik vind eigenlijk dat er weinig beschikbaar is in die categorie. Mij heeft het geholpen omdat ik zelf gewoon wist, het is niet slecht, het is gewoon een mogelijkheid. Dus als je dan gaat zoeken, dan vind je misschien wel dingen in die verhalen, waar je op hoopt, de wat vriendelijkere happiere dingen. Je kan er tegen als het slecht wordt genoemd, omdat je van jezelf weet, het is oké. Maar ja echt.

Spreker 1: Dus zeg je eigenlijk, als het ja, als het ons of als het leerlingen, mensen zou willen helpen, dan zouden de boeken er zelf wat positiever tegenover moeten staan en niet alleen een moeilijke kant moeten laten zien, maar ook de mooie kant?

Spreker 2: Ja, en ook dat je dat je het daarvoor ook wel tegen bent gekomen, dus dat je iets hebt als reflectiekader dat het dat het kan. Kijk, één voor mij was makkelijker omdat ik, ja, zo opgevoed ben, maar ik kan me ook voorstellen als jij iets minder over weet en je gaat dan op zoek, succes, ik bedoel het is verbeterd afgelopen jaren, maar het is niet dat ik zeg joh, al is er stempeldetail, gewoon iets kleins. Dat is ook al dat je denkt. Meestal is het een stereotyperingen in de boeken die je leest, als er al een gaykarakter, we voegen hem toe voor de diversiteit en als het dan een hoofdpersoon is, dan dan is het meestal over zijn of haar eigen struggle met dingen. Het wordt niet gewoon als als normaal gezien gewoon als het hoeft niet benoemd te worden. Het karakter eindigt gewoon met een vrouw, of eindigt gewoon met een man, dat is heel zeldzaam. Ze zijn er wel als je weet waar je moet zoeken en dan meestal alleen in de fantasy boeken, dus niet eens in een realistische wereld.

Spreker 1: Oké, en denk jij dat die worsteling misschien juist ook wel kan helpen? Als jij zelf in zo'n worsteling zit.

Spreker 2: Zeker, het zien van de struggle die je zelf doormaakt, die herkenning is zeker belangrijk. Het is meer dat de setting eromheen van hoe de maatschappij erop reageert dat dat misschien niet altijd is waar je op hoopt of wat je wil. Kijk je zal het misschien tegenkome dus je herkent het. Maar het is misschien niet altijd wat je zou willen lezen om jezelf gerust te stellen over het komt goed.

Spreker 1: Oké, en als je dan naar het andere stukje kijkt, dus de acceptatie van homoseksualiteit, denk je dat literatuur daarbij een bijdrage kan daaraan een bijdrage kan leveren?

Spreker 2: Ik denk van wel, ik bedoel als van jongs af aan alle dingen tegenkomt al is het in kinderboekjes zo van dat er gewoon zo'n kindje twee moeders heeft of twee vaders heeft. Ja, als je dat gewoon ondertussen al ziet en dat hoeft niet eens benoemd te worden, dat je het gewoon ziet en dat je later daarin herkent dat waren twee moeders of dat waren inderdaad twee vaders, het is gewoon zo'n kleine details, gewoon met zien van dat het in zo'n ding geaccepteerd wordt, dat zou ik denk ik wel heel veel helpen dat het gewoon genoemd wordt, al is het iets kleins zonder de nadruk erop te leggen of juist door er nadruk op te leggen

Spreker 1: Oké, helder ehm, eigenlijk was dat vooral het stukje wat ik wilde weten. Dus hoe heeft het jou heeft het jou geholpen literatuur, denk je dat het andere kan helpen, denk je dat een bijdrage kan leveren aan de acceptatie. Nou ja, daar, daar heb je eigenlijk heel uitgebreid antwoord op gegeven en natuurlijk al een stuk is d'r aan voorafgegaan. Dus super fijn. Heb jij nog iets dat je wil toevoegen dat je denkt of? Neem dit mee of denk hieraan, of dit zou ook nog het geval kunnen zijn.

Spreker 2: Ja, ik weet niet, ik denk dat, al is het Engels of Nederlands dat er eigenlijk wel misschien, ik bedoel die queerboekensite, dat daar een uitbreiding op zou kunnen komen ofzo dat leraren gewoon aangeven die het benoemen op een positieve manier of juist met een struggle dat er eigenlijk zichtbaar wordt waar je welke literatuur kan vinden en dat het vindbaar is gewoon dat je aangeeft van joh jongeren steeds site bestaat, kijk ernaar ook al geven we niet meer dan dat. Dan weet je in elk geval, dat het bestaat, mocht je interesse hebben. Ik denk ik dat dat wel iets is en ook voor Engelse literatuur, want er zijn ook gewoon de Engelse literatuur heeft gewoon meer voor young adults, op dit moment, waar dit thema in voorkomt. Dus ja vergeet die boeken niet, want die zijn ook goed.

Spreker 1: Ja, oké, helder ehm. Eigenlijk waren dat de vragen die ik zou willen stellen.

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Dus ja, ik heb in ieder geval een heleboel info, waar ik weer mee verder kan die ik kan gaan uitwerken. Uiteindelijk ga ik een lessenreeks maken en die ga ik met mijn vier en drie vwo klas doen, zeg maar, daarin gaan we een aantal teksten behandelen. Uit adolescentenromans bespreken en uiteindelijk ga ik kijken of hun visie op homoseksualiteit verandert en ik ga jouw adviezen en zaken meenemen. Dus ja, ik wil

je gewoon super bedanken als jij verder niks meer hebt dan ja heel erg bedankt super. Mocht je toch nog iets te binnenschieten mail me dan vooral.

8.4.2 Interview 2

Datum	15-04-2020
Duur	24:37 min

Spreker 1: Ik zou eerst even van je willen weten hoe oud je bent, in welke klas je zit en op welk geslacht je valt?

Spreker 2: Ik ben 16 en ik zit in vijf havo. Ik val op meisjes en jongens.

Spreker 1: Oké, dankje. Het eerste waar ik het met je over zou willen hebben eigenlijk, is hoe het voor jou was om te ontdekken dat je op zowel jongens als meisjes viel. Hoe oud was je toen? Hoe ging dat? Zou je daar wat over kunnen vertellen?

Spreker 2: Ik ben wel opgevoed met ja, iedereen is gelijk enzo. En ik dacht altijd dat ik gewoon op jongens viel enzo. Toen ja, toen ik ouder werd, kwam ik erachter dat ik panseksueel was. Toen ik 16 was, heb ik dat uitgevogeld en dat kwam ook vooral door internet, want dan word je er toch meer aan blootgesteld.

Spreker 1: Mmm.

Spreker 2: En lees je toch nieuwe informatie erover. Ja, dat is, want ik lees heel graag, ik las al super veel boeken toen ik klein was, maar ja de representaties is niet heel heel super, oké. Toen ik klein was tenminste, toen heb ik geen boeken gelezen over met mensen zoals ik, ja.

Spreker 1: Begrijpelijk en vond je dat een een lastige periode?

Spreker 2: Ja, ja, het was heel erg eh ik, ik ben ook chronisch ziek en ik heb ook allemaal andere ziektes en zo dus van ja, ik ben al anders en ik ben al heel vaak niet op school. Als ik dan ja, dan was ik wel anders. Dus ik heb het ook heel lang niet willen erkennen. Ja want dan denk je, dan verschil ik nog meer van de rest, terwijl dat eigenlijk gewoon wel heel erg meevalt, ja. Heel anders ben je dan niet, maar ja.

Spreker 1: Ja, oké, nee, ja, inderdaad anders ben je niet, maar ergens misschien wel een voor te voor te stellen gevoel, zeg maar. Uhhm en heb je in die periode hulp gehad of heb je dingen? Je zei al, ik las wel heel erg veel boeken, heb je iets aan boeken gehad? Heb je iets aan internet gehad? Hoe heb je dat aangepakt? Heb je hulp gezocht?

Spreker 2: Ja, ik heb vooral gewoon op internet en dan gewoon naar na verschillende seksualiteiten te bedenken en gekeken wat het beste bij mij paste. En toen had ik zoiets van oh ja, dit beschrijft precies hoe ik me voel. Dat was ook wel fijn. Ik weet dat sommige mensen niet speelt dan labels houden, maar voor mij is het fijn dat duidelijk te hebben. Dus.

Spreker 1: Ja, oké.

Spreker 2: Zoals ik al zei, ja, toen ik klein was, heb ik geen boeken gelezen met homoseksuele karakters, of andere karakters dan heteroseksuele karakters.

Spreker 1: Ja.

Spreker 2: Dat vind ik wel jammer.

Spreker 1: Ja, ja, die komen helaas nog het meest in de boeken voor, eigenlijk op die manier. Ja, ja, en hoe was het voor jou om om om die door zo'n periode heen te gaan? Om te ontdekken dat je panseksueel was, vond je dat juist fijn? Vond je dat moeilijk? Had je last van schaamte of een worsteling met jezelf?

Spreker 2: Uhhm nou, de eerste periode was het wel uhh wat lastiger. Ook omdat het niet zeker was dat mensen me zouden accepteren of niet. Het is toch altijd wel ff spannend, maar toen ik eenmaal uit de kast was gekomen en iedereen accepteerde me. Toen voelde ik gewoon een last van mijn schouders afvallen. Van o mensen weten nu hoe ik me echt voel, weten een stuk beter wie ik ben. Voor mij was dat wel heel fijn.

Spreker 1: En was er voor jou echt een soort uit de kast komen? Was er echt zo dat je een, het bijvoorbeeld aan je ouders echt ging vertellen of als het meer dat het op een gegeven moment zo was en mensen het wisten.

Spreker 2: Nah, bij mijn vrienden op een gegeven moment heb ik een vriendin gehad en toen heb ik dat gewoon gezegd en ja toen kwam dat zo d'r uit. Tegen mijn ouders heb ik wel echt, ja gezegd. Van he ik ben panseksueel. Ja bij de rest is het gewoon heel spontaan naar boven gekomen.

Spreker 1: En dat met je ouders was dat, ging dat goed was, dat moeilijk, zag je er tegenop?

Spreker 2: Ik zag er wel tegenop. Wat ja, achterafgezien helemaal niet nodig was, want mijn moeder het zo erg dat ik het gevoel had dat ik dit niet bij hun kwijt kon enzo. Dus ze waren heel acceptierend enzo, dus dat vond ik wel ook echt fijn.

Spreker 1: Ja, heel fijn. Super fijn. Ja, nee zeker. En bij bij je vrienden of zag je dat zij het lastig vonden? Of zij er moeite mee hadden of helemaal niet?

Spreker 2: Nee helemaal niet, mijn vrienden zijn daar heel uhh open over geweest, vooral. Mijn beste vriendin die zegt soms, ik snap het nog steeds niet helemaal, maar als jij iemand leuk vindt, dan is dat jouw zaak en niet die van mij.

Spreker 1: Mooi, denk ik.

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: En hoe voelt dat voor jou? Dat zij het nog niet helemaal snapt

Spreker 2: Ehm, ik snap het wel, soms is het ook, ja dan probeer ik uit te leggen wat het verschil is tussen van panseksueel en biseksueel, een hee klein verschil, eigenlijk.

Spreker 1: Mmm.

Spreker 2: Dus ja, als je niet in die wereld zit, dan is het moeilijk om te begrijpen en dat snap ik wel.

Spreker 1: Ja, oké en buiten vrienden, weten meer mensen hebt of alleen je familie en vrienden?

Spreker 2: Nee, ik denk mijn klas enzo die weten het, maar ook gewoon, ja via via, denk ik.

Spreker 1: Ja, en hoe voelt dat voor jou? Of merk je dat zij op een bepaalde manier reageren?

Spreker 2: Nee, er zijn wel wat grapjes over geweest, maar niet niet gemeen ofzo. Het was gewoon een algemene grap, die toevallig over panseksuele mensen ging.

Spreker 1: En dat vind jij niet vervelend of?

Spreker 2: Nee, en ik heb ook zoiets van, ja, ook al zouden het gemene opmerkingen of grapjes zijn, hoeft ik, ik hoeft niet vrienden met iedereen zijn. Dus zoiets tegen iemand anders zijn dan vind ik dat wel erg, maar ik kan dat zelf, trek me daar niet zo heel veel van aan.

Spreker 1: Oké en ehm is het zo dat je gedurende deze periode dus dat je dat tegen je ouders vertelde dat je daarmee in, meer tegen je vrienden, ook met meer met vrienden over had. Heb je daar hulp gehad? Of heb je dat eigenlijk vrijwel helemaal alleen gedaan

Spreker 2: Nou dat uit de kast bij mijn ouders, dat heb ik, daar heb ik de hulp van mijn vrienden bij gehad. Ik ik was toen, ja ik weet niet of ik het wel moet zeggen, omdat ik, ik heb ook sinds het idee van ja, ik vind eigenlijk dat ik niet zo'n big deal moet zijn, weet je wel. Je moet die dingen gewoon spontaan kunnen zeggen van hé, btw ik ben panseksueel. Maar ik weet ook dat mijn ouders, misschien een iets dieper steviger gesprek nodig hadden. Die hebben, ja die willen dan vaak duidelijkheid hebben, weet je, dat ze snappen wat ik bedoel. Ja, dat kan niet zo spontaan, dus ik zag er een beetje tegenop omdat het echt een diep gesprek zou worden. En toen zeiden vrienden van je dat je gewoon doen, want het zijn wel je ouders. Ja dan hoeft je niet echt meer te liegen, maar niet meer dingen te verbergen.

Spreker 1: Fijn dat je vrienden daar zo jou bij hebben geholpen.

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Ja zeker en is het ook zo dat je, want dat hoor ik best wel vaak, nog terug. Dat mensen er ook een heleboel nieuwe vrienden door krijgen, dat doordat ze bijvoorbeeld in die scene komen. Is dat bij jou ook zo of zeg je van ja, nou ik ben daar helemaal niet mee bezig?

Spreker 2: Ehm ik heb wel ook nieuwe vrienden gekregen doordat ik bij de GSA op school ben gegaan.

Spreker 1: Mmm.

Spreker 2: Waar ze eigenlijk. Ik kan niet zeggen dat ik echt super veel nieuwe vrienden heb gekregen, want ik had gewoon leuke accepterende vrienden en die bleken stukje bij beetje ook toch niet hetero te zijn. Dus ja, nee ik heb niet een hele nieuwe vriendengroep ontwikkeld, nadat ik uit de kast ben gekomen. Maar ik heb wel wat nieuwe vrienden erbij gekregen.

Spreker 1: Oké, en je zegt: ik ben bij de GSA op school gegaan. Wat doen jullie zoal op school? Rondom dit thema.

Spreker 2: Uhh, nou we doen vooral. Nou, we hebben nu een vragenbus op school staan.

Spreker 1: Mmm.

Spreker 2: Met dus als je vragen hebt over iets wat met die lhbt-omgeving te maken heeft. Dan kun je daar vragen instoppen en dan worden ze beantwoord op onze instagram, dacht ik.

Spreker 1: Oké.

Spreker 2: Ja, en dan we doen heel veel met paarse vrijdag. Dan hebben we echt de hele GSA daar staan, met regenboog en paars, en uhhm dan kun je je nagels laten lakken en sminken enzo.

Spreker 1: Uhhh nou leuk!

Spreker 2: Ja, nee dat is echt kei gezellig.

Spreker 1: En in die in in die dozen hè, krijgen jullie veel vragen?

Spreker 2: Uhh volgens mij niet. Maar ja, ik denk dat dat ook een beetje aan de plaats komt. Die staat midden in de aula.

Spreker 1: Oh ja.

Spreker 2: Of in ieder geval waar de hele aula je kan zien, dus dan kan ik me voorstellen dat als je een vraag hebt dat je dan niet meteen naar die bus gaat lopen om je vraag erin te doen.

Spreker 1: Kan ik me voorstellen en krijg je ook wel eens rare rare dingen daarin of negatieve dingen of helemaal niet?

Spreker 2: Ikzelf beantwoord die vragen, maar ik heb dan nog een woord gehoord qua negatieve dingen.

Spreker 1: Oké en ehm jullie school hé, zou je die omschrijven als een tolerante school?

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: En waar merk je dat aan?

Spreker 2: Ja, sowieso dat onze GSA zoveel mag doen, want leerlingen van de GSA krijgen dus ook vrij voor die paarse uren, voor bepaalde uren. Dat is heel fijn en het wordt allemaal omgeroepen. En we hebben toestemming gekregen om iets met de wc's te gaan doen. Om ze iets genderneutraler te maken. We kunnen ze niet opbouwen, daar is geen geld voor, dus we hebben bij de tekenlokalen om als experiment, hebben we de bordjes veranderd. Dus in plaats van mannen en vrouwen is het wc en wc.

Spreker 1: Hmm.

Spreker 2: En daar heb ik ook nog geen negatieve dingen over gehoord. Dus dat is ook super fijn en dat is ook fijn dat dat van school mocht. Ja, dat we ook reis zijn geweest naar het buitenland en toen gingen we in een hostel zitten. En toen was er een transjongen die nog niet uit was tegen mensen op die reis, behalve tegen mij. Dus toen mochten wij op een aparte kamer, merk je dat die niet bij andere meisjes hoefde te.

Spreker 1: Hmm, netjes.

Spreker 2: Dat hij niet bij andere meisjes hoefde te. Ja.

Spreker 1: O heel netjes. En?

Spreker 2: Ja dat was..

Spreker 1: Sorry wat zei je?

Spreker 2: Ja, dat was heel fijn.

Spreker 1: Ja, ja zeker, en ook qua qua leerlingen heb je wel eens. Heb je het gevoel dat dat je daar mag zijn wie je bent, dat je geaccepteerd wordt?

Spreker 2: Ja, ik merk ook dat met die paarse vrijdag, heel veel leerlingen die komen, want wij delen ook van die armbandjes uit. Er zijn heel veel leerlingen die komen die armbandjes halen, er zijn super veel mensen,

waarvan je het niet zou verwachten, die de nagels komen lakken enzo. Dus het is echt, paars dragen doen ze minder. Maar ik denk dat dat ook gewoon is omdat ze het niet hebben.

Spreker 1: Ja, het is wel inderdaad een kleur die je niet snel in je kast hebt hangen. In ieder geval, hoor ik veel, nee.

Spreker 2: Ikzelf heb nooit echt ervaring, slechte ervaringen gehad. Ja, sommige mensen gebruiken homo als scheldwoord, maar ik denk dat ze dat niet per se, niet zo gebruiken, maar gewoon omdat dat vroeger toch wel iets sterker was.

Spreker 1: Oké.

Spreker 2: Ik zeg vroeger alsof ik super oud ben

Spreker 1: Ik snap wel wat je bedoelt, ja. Hé en in in lessen op school wordt er wel eens gesproken over lhbt of wordt er wel eens aandacht aan besteed?

Spreker 2: Nee, niet dat ik merk, en dat is wel echt iets dat ik miste, vooral bij de seksuele voorlichting.

Spreker 1: Oké.

Spreker 2: Dan ging het alleen over ja, heterorelaties enzo. En dan had ik zoiets van, dat snap ik wel, want dat staat ook in het boek enzo maar ja, je zou ook effe een stukje mee kunnen pakken van hoe het nou zit als je op hetzelfde valt, ofzo.

Spreker 1: Ja, oké, en als je dan specifiek kijkt naar Nederlandse, mijn vakgebied. Wordt, worden er wel eens gewoon heel algemeen, lezen jullie wel eens samen teksten in de les.

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Er zitten daar ook wel eens teksten bij die gaan over dit onderwerp?

Spreker 2: Nou hebben we er laatst volgens mij eentje geleden gelezen, maar das ook de enige. Maar ja, ik weet niet dat ook echt een maatstaaf is, want we hebben ook teksten over broccoli gelezen.

Spreker 1: Haha, ja, oké, en maar zou je vinden dat dit soort teksten meer behandeld moeten worden in een leesles?

Spreker 2: Ja, ik denk ook omdat dat dat misschien interessante discussies op kan leveren, en dat hoort eigenlijk ook bij het vak Nederlands, en ik vind dat het gewoon normaal moet worden, dat dat soort dingen besproken worden. Zeker op school.

Spreker 1: Oké, en waarom, waarom zou dat normale moeten zijn? Waar waar? Waarom denk je dat dat zinvol is

Spreker 2: Uhhm zodat kinderen die aan het zoeken zijn, naar wie ze zijn en hoe ze zich voelen. En wat dat betekent, die lezen dan zo'n tekst en die denken o, dat past eigenlijk heel goed bij me, of dat past totaal niet bij wat ik me voel. En ik dat ja, dus ook toch anders, dan het gewoon op het internet uhh op te zoeken. En ik denk ook dat als een tekst gelezen wordt en er komen geen negatieve reacties dat dat ook heel prettig kan zijn voor mensen.

Spreker 1: Was dat ook? Was dat voor jou ook het geval? Heeft het jou geholpen of heb je, heb je boeken gelezen rondom dit thema?

Spreker 2: Ja, ik heb dus, boeken, series, films. Ik neig daar nu echt naartoe, omdat ik het gewoon, is toch wel weet je wel mensen zoals ik, dat vind ik leuk.

Spreker 1: Ja, ja, dat begrijp ik.

Spreker 2: Het heeft me zeker geholpen, omdat en ik eerder van, ik had niet per se het gevoel dat fout was, maar wel dat andere mensen misschien dat dachten. En toen ben ik dus langzaamaan zo'n dingen gaan lezen en kijken. En er kwamen eigenlijk helemaal geen negatieve reacties in voor. Of er kwamen geen negatieve reacties op. Dus ik had zoiets van o, het valt reuze mee. Hoe erg mensen het vinden. Zeker in Nederland.

Spreker 1: Want uhhm denk je ook dat, als je dit dus meer in de les zou gaan toepassen dat het dan voor middelbare scholieren, adolescenten, makkelijker wordt om uit de kast te komen?

Spreker 2: Ja, het zou voor sommigen misschien moeilijker worden als er negatieve reacties op komen, maar ik denk in het algemeen zijn mensen er heel accepterend over en ik kan me voorstellen dat als ik in de eerste zo'n tekst had. Toen was ik daar ook een mee aan het worstelen, als ik dan een tekst had gelezen of we hadden

het er met een vak over gehad, dat ik dan iets had zo van o, dat klinkt heel erg als mij en ik kan me ook voorstellen dat dat ik dan naar de leraar was gegaan om verder te vragen. Dat is toch wel een stap in de richting van acceptatie en dan uiteindelijk uit de kast komen.

Spreker 1: Ja, oké, en denk je ook dat het zou helpen bij de acceptatie van homoseksualiteit in het algemeen. Dus als je niet homoseksueel bent of biseksueel, of panseksueel of, dan zou het dan een bijdrage kunnen helpen aan dat medeleerlingen elkaar meer gaan accepteren?

Spreker 2: Ja, ik denk als we het normaliseren en laten zien dat het niet anders is dan heteroseksualiteit dat dan zeker helpt ja, met de acceptatie.

Spreker 1: Oké, ja dus, eigenlijk zeg je ja, dit soort literatuur zou meer behandeld moeten worden op school, er zou meer over gesproken moeten worden, want dat helpt bij het zelfinzicht en bij de acceptatie van homoseksualiteit, in het algemeen. Oké, top. Mmm en want die tekst die jullie hadden besproken, jullie hebben één tekst besproken zei jij. Hoe werd daarop gereageerd vanuit de klas?

Spreker 2: Wij hebben best wel, uhh ik zou niet zeggen hechte klas, maar onze klas praat heel open over van alles en nog wat en we hebben ook zoiets op twee leden van de GSA in de klas zitten.

Spreker 1: Oké.

Spreker 2: En eh nog andere mensen waarvan ik weet dat ze niet heteroseksueel zijn. En nee, we zijn gewoon heel open en voor zover ik weet vindt iedereen in een klas het prima, wie je leuk vindt. Dus dat is wel zo fijn.

Spreker 1: En stel nou dat er in zo'n les leerlingen zijn die zo'n fragment niet willen lezen of zo, helaas zijn die er nog steeds. Wat vind jij dan dat je daar als docent? Hoe jij als docent daar mee om moet gaan?

Spreker 2: Ik vind dat als je met de klas dit gaat lezen en leerlingen willen het niet lezen, omdat het toevallig over een onderwerp gaat waar zij het niet meer eens zijn, uhhm, nog niet eens kijkend naar het onderwerp, vind ik dan dat je de leerling moet toespreken van hé, ik ben leraar hier. Ik zeg dat je dit moet doen, dit hebt hoort bij de les. Ja, zeker als het dan over zo'n onderwerp gaat, vind ik dat de leraar zoiets moet hebben van, misschien doorvragen van: waarom wil je het niet lezen? En waarom denk je d'r zo over, zodat een leerling misschien beseft van hé dat is eigenlijk onzin dat ik het niet wil lezen.

Spreker 1: Oké, dus veel meer bespreekbaar maken wat je zegt

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Ja, oké, helder. Uhhm dit waren eigenlijk de dingen die ik graag met je wilde bespreken, of die van je wilde weten of die je wilde vragen. Heb jij nog dingen waarvan je zegt: hé, dit moet je meenemen. Hier moet je aan denken, of dit was bij mij het geval.

Spreker 2: Nee, ik denk dat je alles wel goed behandeld hebt.

8.4.3 Interview 3

Datum	20-04-2020
Duur	19:51 min

Spreker 1: En eerst moet ik heel even voor de zekerheid jouw leeftijd weten.

Spreker 2: Ik ben 18.

Spreker 1: Oké, en val je op jongens, meisjes allebei?

Spreker 2: Jongens, alleen.

Spreker 1: Jongens, en welke klas zit je op? Of welke jaarlaag meer?

Spreker 2: Uhh, ik zit in vwo 6. Of ja, zat soort van hè

Spreker 1: Waar ik het eigenlijk eerst met je over wil hebben is hoe het voor jou was om te ontdekken dat je op jongens viel, hoe oud je was? Hoe dat een beetje ging. Zou je daar wat over kunnen vertellen?

Spreker 2: Eens even kijken, ik denk dat ik ongeveer 14 was toen ik een beetje ja misschien wel eerder al zelfs, een beetje achter kwam. Op de basisschool werd ik gepest, ja gepest is een groot woord. Maar er werden wel

bepaalde termen naar mijn hoofd geslingerd, ja homo dit en toen dacht ik van ja, dat zal wel niet zo zijn en zo en dan begin je daar op een gegeven moment toch over na te denken. En toen was ik ongeveer 14, denk ik, en toen kreeg ik een beetje contact met verschillende verschillende jongens ook, die dan binnen mijn kring zaten en die ook homoseksueel waren en toen begon ik toch een beetje na te denken. En op mijn vijftiende kreeg ik toen een relatie met die jongen. En dat was eigenlijk ook de reden dat ik toen uit de kast komen aan m'n ouders en zo, maar eigenlijk heb ik er zelf niet super veel moeite mee gehad. In het begin was dat natuurlijk wel effe lastig om te zeggen van oké. Is het nou echt zo, want eerst werd je allemaal op werk uitgescholden, en dacht ik ach dat zal wel niet zo zijn. En dan is het toch wel effe moet je wel effe een knop omzetten te denken van oké, het is dus wel echt zo. Maar op zich mijn omgeving ging er wel heel goed mee om wat voor mij eigenlijk ook wel makkelijker maakt om het zelf te accepteren, denk ik ja, wat kan ik verder eigenlijk nog vertellen? Dat was het een beetje. Ik weet niet of je nog vragen dat verder.

Spreker 1: Ja, die knop omzetten hè, hoe deed je dat? Was dat gewoon gewoon één op de andere dag, of ging daar wat overheen?

Spreker 2: Het heeft wel ff geduurd, maar ik denk ook anderen, de steun die ik zeg maar van mijn omgeving kreeg, dus ik had het eerst dan tegen mijn vriendinnen verteld die wel dichterbij mij stonden en denk ik ook wel een beetje een idee hadden. De meesten waren in ieder geval niet verbaasd, in eerste instantie. En die hebben mij eigenlijk wel heel erg ook geholpen met het accepteren. En ook omdat zij er ook best wel open in waren en zo. Was het voor mij ook wel makkelijk om het zelf voor mezelf te accepteren.

Spreker 1: Mooi en want je zegt: je hebt er eerst met je vriendinnen over gehad, vond je het lastig om het met ze daar over te gaan hebben, of was dat vrij makkelijk?

Spreker 2: Het ging eigenlijk best wel makkelijk, denk ik, maar dat was vooral om wat ik net zei, ze zagen het denk ik wel een beetje aankomen en we hadden het er wel al een keertje over gehad. Een vriendin van mij was ook biseksueel op dat moment, of ja is, en daardoor werd het voor mij ook wel makkelijker om. Ik had een beetje een mindset zo van oké, maar zij is biseksueel. Ze zullen mij sowieso wel accepteren voor die ik ben, dus dat maakt het mij ook wel makkelijker om uit te komen en te zeggen van joh, ik val op jongens en ja, zo zit ik gewoon in elkaar.

Spreker 1: En toen heb je het ook bij je familie verteld?

Spreker 2: Ja, want ik kreeg dus, ik denk volgens mij zomervakantie, 2017 kreeg ik contact met die jongeren via Instagram. Je weet hoe dat soort dingen gaan allemaal en ook echt eigenlijk wel heel gezellig. En toen dacht ik diezelfde zomervakantie toen we naar Italië, ja laat ik het best maar ook gewoon tegen m'n ouders vertellen. M'n zus wist het onderhand wel al, die had ik het al eerder verteld, omdat ik daar wel een hele goeie band mee had. En ik dacht ja, kan ik wel vertrouwen en die kan mij dan misschien ook gaan helpen om het tegen mijn ouders te gaan vertellen. En toen heb ik het in die zomervakantie heb ik toen tegen m'n ouders verteld, eerst tegen m'n moeder, omdat ik het toch wel anders spannend vond om het alsnog tegen mijn vader te vertellen. Ja, je bent ook altijd, ja je denkt toch altijd in je hoofd, ja die heeft bepaalde verwachtingen. Van die komt later thuis met een meisje en die krijgt later kinderen dit en dat. Maar ja, uiteindelijk het viel reuze mee, m'n moeder zag het aankomen. Mijn vader, iets minder, maar we hebben daar op vakantie door gewoon hele goeie gesprekken gehad. En ja, dat is gewoon erg fijn.

Spreker 1: Bij mooi, ehm en verder he, weten veel mensen het of is dat iets wat je in bepaalde kringen alleen hebt verteld.

Spreker 2: Uhh ja, nee, iedereen weet het wel eigenlijk. Ik ben er best wel open over vooral omdat, ja, heel veel mensen die accepteren dat wel. Ik zou niet willen zeggen dat ik per se populair ben ofzo maar bij mij op school lig ik wel opzich, wel goed in de groep en bij de meeste mensen, dus eigenlijk heeft bijna niemand er moeite mee en dat maakt het voor mij ook makkelijk om gewoon tegen iedereen gewoon ook open over te zijn. Dus het is niet dat ik het van de daken schreeuw, maar ik ga het ook niet verbergen, zeg maar

Spreker 1: Oke fijn dat dat gewoon zo mogelijk is. Je hoort toch vaak genoeg wat anders, zeg maar, ja.

Spreker 2: Ja, zeker, ik ben wel blij dat het zo mij gaat. Inderdaad, ik heb genoeg verhalen van mensen, ja die dat geluk eigenlijk niet hebben, zeg maar.

Spreker 1: Nee, en gedurende die periode dat je erachter kwam dat je inderdaad verliefd werd op een jongen en dat je deze mensen niet vertellen, heb je toen naast contact met anderen ook op een andere manier hulp gezocht? Bijvoorbeeld dingen op internet opgezocht, boeken gelezen, films gekeken?

Spreker 2: Uhm, ik denk dat ik toen op internet, via social media dan met verschillende jongens dan over heb gehad, die dan al eerder geweest, bijvoorbeeld ook een jongen met die toen contact had. Die was al eerder uit de kast gekomen en daar heb ik toen best wel veel steun eigenlijk wel denk ik, want die hebben het proces natuurlijk allemaal al helemaal gehad.

Spreker 1: Ja.

Spreker 2: Dat maakt het voor mij ook makkelijker om dan te denken van oké, dus jij hebt dit gedaan, misschien moet ik ook iets in die richting gaan doen, of dat hij over zijn gevoelens kon praten en dat ik dacht van ja, oké, maar ik zit eigenlijk precies hetzelfde schuitje, dus het is wel fijn dat toen in ieder geval met die mensen kon praten die er eigenlijk precies hetzelfde inzaten als ik op dat moment inzat.

Spreker 1: Ja, heel fijn.

Spreker 2: Ja, absoluut.

Spreker 1: Ja, super dat die mogelijkheid er is, zeg maar tegenwoordig.

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Als je kijkt naar, wat ik ook heel vaak hoor, is dat mensen er juist vrienden door hebben verloren of juist vrienden door hebben bijgekregen nadat ze uit de kast zijn gekomen.

Spreker 2: Uhm ja, ik heb natuurlijk in die periode wel wat vrienden verloren, maar ik weet niet of dat zozeer komt door het feit doordat ik uit de kast was komen toen. Als ik moet gaan vergelijken of ik eerder meer vrienden heb verloren of juist meer vrienden heb gemaakt, denk ik wel dat ik meer vrienden heb gemaakt, maar dat komt dan ook vooral doordat het hele instawereldje zeg maar, die is ook aan gaycommunity, ik haat het woord zelf echt. Maar daar zitten wel gewoon heel veel mensen bij die echt heel erg leuk zijn. En daar krijg je wel gewoon een nieuwe contacten mee, zeg maar, maar dat zijn ze wel vooral online. De meesten, sommige, heb ik dan ook in het echt wel gesproken en gezien maar waarmee ik echt een goede klik had. Maar het is niet dat ik door mijn homoseksualiteit in m'n eigen dorp, bijvoorbeeld, ook wat meer vrienden kreeg.

Spreker 1: Oké.

Spreker 2: Dus dan wil ik gewoon een beetje hetzelfde steady een beetje hetzelfde.

Spreker 1: En hoe is dat bij jullie op school? Want je zegt ja eigenlijk, iedereen weet het wel, krijg je nog van die nare reacties die op de basisschool wel had gekregen?

Spreker 2: Nou, omdat ik dus best wel goed in de groep lag, niet echt maar van verschillende jaarlagen van het vwo en je hebt dan de havo die zit in hetzelfde gebouw bijvoorbeeld en bijvoorbeeld vorig jaar of twee jaar geleden had ik nog wel een beetje een aparte kledingstijl, ik had dan bijvoorbeeld van die wijde broeken enzo. En dan zie je toch wel een paar mensen kijken of een paar mensen die dan als je voorbijloopt met elkaar gaan praten, een beetje gaan lachen. Want ik ben niet zo super veel van aan of ik denk. Ja, ik vind dat meestal een beetje triest eigenlijk en ik sta op zich wel gewoon sterk in m'n schoenen. Dus, ja, het doet me niet zo heel veel

Spreker 1: Ja, dat zou inderdaad mijn volgende vraag zijn: hoe was dat voor jou, om die reacties te krijgen? Ook op de basisschool.

Spreker 2: Ja, op de basisschool was het wel vervelend, maar dat was ook meer omdat ik zelf er niet echt achter was, of ik het al wist of niet. Dus toen dacht ik, waarom zou je zoiets roepen? Als je, als ik het niet eens ben, dus toen vond ik dat best wel moeilijk en toen heb ik ook een avond, hier thuis, volgens mij was ik elf toen, heb ik hier huilend met mijn ouders erover gepraat en ik zo ja, al die mensen die ik roepen allemaal dingen naar mij. Ik ben dat helemaal niet, dus toen heb ik daar best wel een emotioneel gesprek over gehad alsnog. Maar hier ja op middelbare school, ik denk vooral omdat ik mijzelf meer ben gaan accepteren, is het voor mij ook makkelijker om die dingen een beetje ja te negeren, eigenlijk.

Spreker 1: Ja, oké, helder en je zei: ik heb een vriendin die biseksueel is op de middelbare school. Zijn er meer leerlingen bij jullie op middelbare school die homoseksueel biseksueel zijn en hoe ervaren zij dat op dezelfde manier, die reacties of is dat voor hen lastiger?

Spreker 2: Lastig ja, ik weet maar van een paar mensen, ik denk een stuk of vier of vijf dat ze homoseksueel biseksueel zijn. Er zijn er wel volgens mij twee van die vijf, die een beetje onzeker zijn, iets minder sterk in de schoenen staan waarvan ik wel verwacht eigenlijk dat ze het lastiger hebben gehad dan ik. Die vriendin van mij die ja, die zat eigenlijk in dezelfde groep als ik die heeft eigenlijk ook altijd wel sterk in d'r schoenen gestaan en ik verwacht niet dat zij heel erg veel problemen heeft gehad met het feit dat zij biseksueel is. Dus ik zou van die andere drie eigenlijk niet weten of ze er heel veel moeite mee hebben gehad, maar ik verwacht wel iets meer dan kan ik toentertijd heb gehad.

Spreker 1: En uhhm even verder denken. Jullie school hè hebben zij een soort lhbti-beleid of op een bepaalde manier, een paarse vrijdag, organisaties, dat soort dingen.

Spreker 2: Ja, dat was me eigenlijk nooit echt opgevallen, behalve vorig jaar. Toen hadden wij voor het eerst, volgens mij, echt uitgebreid zo'n paarse vrijdag dag en daarom droegen alle leraren dan zo'n paars bandje en sommige leerlingen die ook zo'n paars bandje wilde dragen, mochten die dan ook dragen. Maar we hebben niet per se een LHBTIQ+, hoe je het ook wil noemen, beleid of op dat er extra aandacht aan wordt besteed eigenlijk. Dat hebben wij op onze school eigenlijk niet.

Spreker 1: Zou je vinden dat dat moet?

Spreker 2: Ik vind het lastig, want ik weet niet wat je dan precies zou moeten zien, onder LGBT-beleid als het ware. Want ik weet niet waar je aan zit te denken dat bijvoorbeeld informatie die ook gegeven wordt of dat soort dingen?

Spreker 1: Ja, bijvoorbeeld of d'r zijn ook scholen die een bepaalde instagrampagina daarvoor aanmaken, dat mensen daar vragen kunnen stellen of dat ze het COC uitnodigen om voorlichting te komen geven.

Spreker 2: Ja, ik zou het geen gek idee vinden als er bijvoorbeeld een vragenpagina komt, al is het zeg maar anoniem. Ik denk juist ook anoniem moet dan om vragen te stellen, maar ik zou ook niet per se klassikaal dat soort dingen allemaal gaan behandelen eigenlijk. Ik denk niet dat dat de juiste oplossing is.

Spreker 1: En waarom niet?

Spreker 2: Omdat ik kijk, als we het ook over literatuur bijvoorbeeld gaan hebben als je bijvoorbeeld kinderen dan gaat verplichten om een LHBTIQ+-boek te gaan lezen en bijvoorbeeld dat gaat over een jongen die dan homoseksueel is en daarachter komt en zo. Als je dat gaat verplichten bij de meeste. Ik denk dat de helft het dan niet gaat lezen, wat meestal toch wel gaat gebeuren als niet binnen hun interessegebied valt.

Spreker 1: Ja.

Spreker 2: En ik denk: als je dat soort dingen gaat verplichten dat dat het dan niet echt over komt ofzo. Het er dan niet het juiste resultaat geeft, wat je in eerste instantie zou verwachten of wat je zou houden met zo'n LGBT-boek, die zeg maar, maar wij bijvoorbeeld bij ons op school, wel, de mogelijkheid literatuurlijst om LHBTQ+-plus boeken te lezen, zeg maar, en ik denk dat wel een goede oplossing is, want degene die de wel je interesse in hebben en het ook daadwerkelijk willen weten, zoals ikzelf of omdat een vriend of vriendin, bijvoorbeeld, in die situatie zit, dan hebben zij wel de mogelijkheid om wel zo'n boek te lezen en nog wel meer te weten. Maar ik denk dat verplichten daarin niet echt de juiste oplossing is.

Spreker 1: En stel dat je het klassikaal gaat bespreken, dus dat je fragmenten pakt en dat gezamenlijk met de klas gaat lezen. Hoe zie je dat voor je? Denk je dat dat wel werkt?

Spreker 2: Ja, lastig, want ik denk als iemand dan bijvoorbeeld daarover na aan het te denken is, dat hij ook eventueel homoseksueel zou kunnen zijn of biseksueel mmm, dan zit je daar toch een beetje ongemakkelijk in de klas. Als ik uit eigen ervaring spreek, dan zou kunnen zeggen, als bijvoorbeeld in een klas of in een les het woord homoseksueel wordt genoemd, of er bijvoorbeeld over als ik altijd een beetje ongemakkelijk zo een beetje in mijn schrift staar, beetje voor mij uit te kijken omdat ik wel gewoon voel als het ware dat er mensen zitten te kijken. En misschien kijken ze niet daadwerkelijk, maar zo'n gevoel heb je dan en ik denk als je dan net een beetje jezelf aan te ontdekken bent en jezelf probeert te accepteren, dan is die confrontatie van die

brandende ogen, die je voelt, dan denk ik wel lastig ofzo. Dus ik denk als je dan klassikaal gaat bespreken, dat je dan wel. Kijk ergens is het natuurlijk fijn, want het helpt wel met die bewustwording van de rest bijvoorbeeld, maar ik denk dat het voor mensen die dan zichzelf willen accepteren best wel confronterend kan zijn, omdat ze wel het gevoel hebben dat ze bijvoorbeeld bekeken worden ofzo, want je hebt altijd wel een beetje het idee van oké, misschien zou die persoon eventueel homoseksueel kunnen zijn.

Spreker 1: Ja, goeie goed om dit zo te horen, denk je wel dat het kan helpen, gewoon het individueel lezen van die van literatuur over lhbt, nou ja plus, bij het ontdekken van je geartheid.

Spreker 2: Ja dat denk ik wel, want kijk, ik heb dan natuurlijk via social media die extra verhalen gehoord van anderen, maar natuurlijk zou dat ook kunnen in de literatuur of inderdaad wat jij noemde al films. Ik denk, als je het verhaal leest van iemand die in hetzelfde schuitje heeft gezeten, wel echt heel erg kan helpen. Dus laatst dat boek van Splinter Chabot uitgekomen Confettiregen. Ja, die heb ik dus laatste gelezen en ik denk wel als je dan in die fase zit dat je van jezelf gaat denken van ben ik eventueel homoseksueel dat boek wel heel erg helpt om of jezelf te accepteren of in ieder geval een beetje duidelijkheid te kijken, en ook te weten van oké dus, het is wel normaal dat je zo gaat denken als je in zo'n situatie zit. Ik denk dat dat helpt bij die mensen die erover nadenken om bijvoorbeeld andere verhalen te horen bijvoorbeeld in literatuur of films.

Spreker 1: En zou het ook help kunnen helpen bij de acceptatie van homoseksualiteit? Dus als je zelf niet homoseksueel bent of biseksueel dat je na het lezen van zo'n boek wel meer dat begrijpt en daardoor dat de acceptatie vergroot wordt?

Spreker 2: Ja, ik denk het wel, ik zal dan dat weer vergelijken met confettiregen, want hij beschrijft wel echt op een hele mooie manier waardoor je denk ik als een heteroseksueel wel denkt van oké, maar zo zit iemand dus echt in strijd met zichzelf, want ik denk dat ze niet. Sommigen zullen wel hebben, dat het wel echt heel moeilijk is en dat ze echt aan het strijden zijn in hun eigen hoofd. Maar ik denk wel dat als je echt zo'n verhaal daadwerkelijk leest, dat je dan wel meer doorhebt van oké, het is wel echt lastig geweest voor die persoon en dat je dan wel, ik denk soort van respect of bewustwording ofzo creëert bij jezelf dat je wel denkt van oké, ik moet misschien wel iets aardiger zijn. Ja, ik weet niet niet per se dat, maar dat je wel wat meer snapt hoe die persoon dan denkt of zo. Dus opzich ik denk wel dat het zou kunnen helpen, maar dan opnieuw, ik zou het niet verplichten, denk ik.

Spreker 1: Nee oké, je zei wel bij jullie op school heb je de ruimte om queerboeken, wordt het ook wel genoemd, te lezen op je eindlijst. Werd er ook jullie duidelijk gemaakt waar je die kunt vinden of?

Spreker 2: Ja, wij hebben dan zo'n website lezenvoordelijst en daar staat dan, staan dan alle boeken in die je dan kan lezen, en die kun je dan ook op onderwerp zoeken. En dan één kopje is volgens mij dan queerboeken inderdaad en daar staan volgens mij een stuk of zes boeken erbij die je dan kan kiezen.

Spreker 1: Ja, maar het werd niet actief gestimuleerd door je docent om dat soort boeken te lezen?

Spreker 2: Nee, nee, nee.

Spreker 1: Nee, oké, even denken hoor kijken of ik alles gevraagd heb wat ik wilde vragen eigenlijk, en volgens mij is dat voornamelijk wel het geval, uhhm eigenlijk wel. Heb jij nog iets wat je wilt toevoegen of waarvan je denkt, ja, dit moet je meenemen, hier moet je aan denken?

Spreker 2: Even denken, tja, niet dat ik weet eigenlijk. Volgens mij heb ik eigenlijk alles wel genoemd ook weer wat ik had willen zeggen.

8.4.4 Interview 4

Datum	20-04-2020
Duur	27:3min

Spreker 1: En nou super bedankt dat je me wilt helpen, laat dat vooropgesteld worden, heel erg veel dank en eigenlijk wat we gaan doen, dus ik ga je wat dingen vragen, of ik wil het eigenlijk met een paar onderwerpen met je over hebben en als je het er niet over wil hebben, geef dat dan gewoon aan, praten we niet over, zeg gewoon wat je wil zeggen en zeg het niet wat je niet wil zeggen. Dat is voornamelijk wat ik wel even duidelijk wil hebben en allereerst wil ik eigenlijk even je leeftijd weten, waar je op valt en in welke klas je zit.

Spreker 2: Ik ben achttien, ga ik het ook in die volgorde doen, ik val op zowel mannen als vrouwen. En ik zit in klas, ja vwo 6, gymnasium 6, laat ik zeggen op het Udens College en ik wacht op dit moment op mijn diploma.

Spreker 1: Ja, ben je al geslaagd?

Spreker 2: Ja, dat wel.

Spreker 1: Gefeliciteerd.

Spreker 2: Dank je wel.

Spreker 1: Gek, denk ik, zo op deze manier.

Spreker 2: Ja, ik vind het allemaal prima joh, al die examenstress, daar had ook helemaal geen zin in.

Spreker 1: Nou top, nou dan laat ik zeggen: laten we gewoon beginnen en het eerste waar ik het eigenlijk met je over wil hebben. Ik weet niet of je mij nog hoort, want je blijft hangen even kijken.

Spreker 2: En je bent wel weggevallen, ja

Spreker 1: Ja, oké, ik wou zeggen, jij bleef even hangen dus ik stopte ook maar met praten. Maar het eerste waar ik het met je over wilde hebben was eigenlijk hoe het voor jou was om je om te ontdekken dat je zowel op jongens als op meisjes viel, hoe oud je was, hoe dat een beetje ging, of dat dat een lang proces was. Zou je daar iets over willen vertellen?

Spreker 2: Ja, ja natuurlijk. Ik wil ook wel openhartig zijn. Ik heb verder, ik heb er totaal geen moeite mee om erover te praten. Het is ook nooit moeilijk geweest of zo ehm ja hoe is dat begonnen? Ik ben sowieso opgegroeid in een in gezin waarin alles gewoon echt besproken werd, gevoelens ook, dus ook over seksuele gevoelens is dat anders dan heteroseksueel. Wat toch gangbare verwachting is van veel mensen. Tot je twaalfde ben je daar niet echt mee bezig, tenminste ik niet, en gaandeweg ik naar de middelbare school ging. Werd het allemaal wel interessanter natuurlijk, ging ik kijken, ging je eigenlijk nadenken over ja, hoe zit het bij mij? Ik durfde daar ook zelf over na te denken. Ik voelde absoluut niet voor mij als een verplichting om of dat het beter zou zijn om heteroseksueel te zijn en ehm. Ik denk dat ik rond de derde klas, ging ik op een gegeven moment, heel goed opschieten met een goede vriend van heb, maar voor een derde klasser een jongen, was hij heel fijn om mee te praten. Over gevoelens, seksualiteit, en zo waardoor ik heel met hem op ging trekken. Op een gegeven moment ontaarde dat zich ook meer in intiemere intieme gesprekken. Uiteindelijk ging het ook om, gingen we, ja van het een kwam eigenlijk het ander en gingen we seksuele ontwikkelingen hebben. Zo in de derde klas, en dat was voor mij een bevestiging. Ook al had ik al, begon ik steeds meer het vermoeden te krijgen, ik heb een beetje last van hooikoorts, begon ik eigenlijk ondertussen ook omdat ik er overna ging denken, eigenlijk vond ik jongens ook wel interessant, meisje eigenlijk ook wel, en ook vooral door die ontmoetingen met hem, en die gebeurtenissen met hem was het mij wel een bevestiging van oké, ik vind niet alleen meisjes interessant en ik was daar gewoon oké mee. Het voelde absoluut niet als als iets slechts of als iets wat ik per se mensen moest vertellen, in vertrouwen, geheimhouden. Het was voor mij eigenlijk hartstikke, oké, gewoon. Ik begon er mee tegen enkele vrienden te vertellen gewoon dat dat gebeurd was. Niet zozeer ook dat ik dan ook de jongens zou vallen. Meer dan, ik denk ook omdat ik altijd wel de houding had: ik vind het niet nodig om andere mensen echt per se te vertellen waar ik op val, omdat ik zelf als ideaal eigenlijk ook heb, het maakt niks uit, het zou geen fluit uit moeten maken. Dus ik heb hetzelfde, ook niet alles aan de grote klok hangen. Als mensen het interessant vinden en dan kunnen ze het altijd aan mij vragen, natuurlijk. En dan zou ik eigenlijk ook gewoon eerlijk zijn geweest. Maar gewoon aan vrienden vertel ik wel, dit is er gebeurd en ik vind hem ook wel gewoon een leuke jongen. Nou en op een gegeven moment, heb ik het ook aan mijn ouders verteld. En die waren er ook volkomen chill mee. En nou ja, toen kwamen er ook meer jongens die ik interessant vond, waarmee ik seksuele ontmoetingen heb gehad. En zo verspreidde zich dat, zowel de

informatie die ik aan vrienden had verteld, je gaat het tegen andere mensen vertellen, natuurlijk lekt er zo af en toe wat uit, zeg maar. Wat ik ook totaal niet erg vond. Ja, nou ja, dat kwam uit, dat op school, iedereen het wel weet, ook al, maakt niemand het zich, vindt niemand het erg, vindt niemand het interessant. Het is als het ware als een soort van langzame olievlek gaan verspreiden, gaandeweg de laatste drie jaar van mijn middelbare school.

Spreker 1: Ja, en hoe is, is er door je omgeving op gereageerd en hoe is erop gereageerd?

Spreker 2: Nou ja, ik zit in een redelijke plattelandsomgeving, waarbij je natuurlijk de conservatieve opvoeding redelijk aanwezig is, dus ja joh je hoort wel eens af en toe van mensen die ‘homo’ schreeuwen, of het als scheldwoord willen gebruiken. In die omgeving dat dat soort van omgeving, dus niet mensen die echt persoonlijk ken, maar wel die ik tegenkom. Die schreeuwden dat en daar heb ik nooit eigenlijk ook nooit echt moeite mee want ik kon het gewoon van me afzetten en me troosten met het feit dat zij onwetend zijn en ik niet. En ja mijn omgeving zelf die reageerden er eigenlijk wel gewoon chill op, die waren gewoon geïnteresseerd van zijn er nog leuke dingen gebeurd of niet. En ik heb het ook nooit echt tegen mijn ouders, bijvoorbeeld, verteld dat ik ook op jongens zou vallen. Ik noem het maar gewoon even biseksueel, maar ze weten ze weten donders goed gewoon ja, ze zijn er gewoon een gewend geraakt en meestal vertel ik dan, ik heb iets met een jongen gedaan, of ik vind deze jongen hartstikke knap, enzovoorts. Dat gebeurde evenwel met meisjes. Ik heb een relatie gehad van een jaar met een meisje vorig jaar, met een jongen is er nog niet echt een relatie geweest. Zou natuurlijk best wel kunnen. Maar ja, ze zijn er zo eigenlijk aan gewend aan geraakt, en omdat ze er zelf ook zo oké mee zijn, is dat nooit echt een punt geweest. Hartstikke fijn natuurlijk

Spreker 1: Ik wou zeggen, vooral heel erg fijn, ja, zeker. En wat ik wel wel eens hoor, is dat mensen er, dat mensen er enerzijds wat vrienden door zijn verloren, maar ook wel vrienden door hebben bijgekregen. Geldt dat voor jou ook?

Spreker 2: Mijn vrienden verloren eigenlijk niet nee, maar ik ben natuurlijk wel, gaandeweg, je wordt natuurlijk ouder, je begint te beseffen met welke mensen je het best op kan trekken, met welke niet. Dat is natuurlijk hoe het hoort, zo verlies je vrienden op de middelbare school, dan maak je anderen. Maar ik heb nooit het idee dat het daardoor zou komen, door de de seksuele voorkeur. Aan de andere kant is het natuurlijk wel zo dat je, je ontmoet daardoor ook wel andere mensen, je gaat, je kunt met andere met bepaalde mensen gesprekken voeren die je met heteroseksuele moeilijker kunt hebben. Zij kunnen het minder goed voorstellen of zij die zijn ook op anderen, op hetzelfde geslacht, zij kunnen het vaak wel goed voorstellen. Hoe die dingen geweest, als mensen wel heftige ervaring mee hebben, kunnen ze ook, hebben ze waarschijnlijk het gevoel bijvoorbeeld dat ze bij mij terecht kunnen. Het heeft wel tot hele mooie gesprekken, echt open-minded gesprekken bij vrienden, die bij mij ja oké, ik zie jij dat er zo chill mee bent en zo oké mee bent dat, dat ze bij mij ook dingen durfden te vertellen, zeg maar dus het heeft zeker wel een hele mooie dingen teweeggebracht. Bij mijn vrienden ook.

Spreker 1: Mooi, hoe was het voor jou, om die rol te hebben, dat je eigenlijk anderen, daarbij hielp?

Spreker 2: Ja, eigenlijk hartstikke fijn. Ik ben zelf omdat ik er zelfs zo goed mee om meegegaan, maar ook door door mijn omdat mijn omgeving eigenlijk mij hartstikke goed en de situatie hartstikke goed lag, kon ik die rol gaan willen en ik was eigenlijk hartstikke blij dat ik dat kon doen omdat ik zag dat ja, want ik zag dat ik andere mensen echter beter kon helpen omdat ik zag, wie daarmee stoeiden. En ik heb niet echt mensen uit de brand geholpen, niet echt heftige situatie enzo. Maar als ze ermee zaten, als ze twijfelden, bijvoorbeeld. Dat ik het wel gerust kon stellen bij mensen dat, dat is gewoon heel fijn om te doen om omdat je ziet natuurlijk dat de lhbt+-beweging toch nog in een net wat ander daglicht staat dan heteroseksuelen bij veel mensen onbewust ook.

Spreker 1: Ja, en jij zelf zei tijdens mijn periode eigenlijk daar had ik een vriend voor had je nog meer, heb je nog meer hulp gezocht? Ben je dingen gaan opzoeken of boeken gelezen, films gekeken?

Spreker 2: Nee, nee eigenlijk niet. Ik heb wel gewoon gesprekken, veel gesprekken gehad die toevallig eigenlijk toevallig plaatsvonden. Ehm ja als ik met mensen op een gegeven moment ook ging praten, dan kon het ook heel mooi en breed zijn. Ik heb er eigenlijk zelf nooit, ik heb eigenlijk nooit echt iets actief opgezocht

om er mee te leren omgaan. Als ik ergens mee worstelde, ja, dan ging ik natuurlijk wel naar naar mijn ouders of naar mijn vrienden, maar dat was nooit echt iets groots, zeg maar.

Spreker 1: Oké, en als je kijkt naar jullie school hè, zou jullie school omschrijven als een tolerante school?

Spreker 2: Ja, dan moet je, dan zou ik moeten kijken naar andere scholen. En als ik ooit op het nieuws zie, of filmpjes voorbij zie komen hoe het er op sommige andere scholen, vooral ook in de Randstad dat bijvoorbeeld dat dat veel gebeurt, maar ook bij echt in de biblebelt, hoe hoe daar echt nog onderscheid wordt gemaakt. Dus bij kinderen tussen heteroseksuele en andere, ik denk dat valt bij onze school eigenlijk wel mee en dat zijn, dat zijn er ook een flink aantal die openlijk durven te vertellen dat zij niet heteroseksueel zijn, en daar heb ik eigenlijk nooit echt hele vervelende ervaringen bij gezien ook. Bij anderen wel af en toe eens gehoord. Ehm ja, dan is het niet heel tolerant als het gebeurt, maar ik denk als ik ooit hoor hoe het bij andere scholen is of hoe het zou kunnen zijn, dan denk ik echt dat wel eigenlijk wel een hele tolerante school zijn, gewoon heel oké zijn met hoe iedereen is.

Spreker 1: Oké, en heeft jouw school iets van een LHBTIQ+-plus beleid of soort ja soort groepen paarse vrijdag? Doen jullie daaraan

Spreker 2: Ehm ja, we hebben wel een paarse vrijdag, volgens mij hebben wij geen lhbt-groep, maar dat zou ik eigenlijk niet met zekerheid zeggen. We hebben wel een paarse vrijdag, ik moet zeggen dat ik er zelf eigenlijk nooit aan meedoen, omdat ik omdat ik zelf altijd merk. Ja, dan ga ik weer hartstikke veel onderscheid maken tussen leerlingen en ik, ik hoef niet, ik loop er niet mee te koop of zo. Ik vind het gewoon hartstikke prima het te zijn, even goed als andere mensen heteroseksueel zijn. En ik ben me hartstikke bewust, zeg maar, van acceptatie die nog nodig is, maar meestal met zo'n paarse vrijdag, bijvoorbeeld, dan ben ik vaak ook wel wat terughoudend en dan doe ik dezelfde kleren aan als die ik normaal aan zou doen, omdat ik een beetje gewoon die commotie die vaak ontstaat die die vind ik vaak ongepast, dat er zoiets groots van wordt gemaakt vaak. Aan andere kant, natuurlijk zou het kunnen zijn dat helpt bij de acceptatie en dan zou ik ook kunnen overwegen om het te doen. Maar vaak ben ik zelf wel redelijk terughoudend in zoiets.

Spreker 1: Oké, denk je dat jouw school of school in het algemeen een grotere rol zou kunnen spelen bij de acceptatie van homoseksualiteit?

Spreker 2: Pfoe, ja, en dan kom je meteen eigenlijk bij de vragen uit welke rol scholen zouden kunnen spelen. En uhhm nee, je ziet natuurlijk vaak bij de scholen dat inderdaad zo'n clubs hebben als lhbt-club, of zo'n anti-pestclub, met zulke dingen. Ik heb eigenlijk altijd al mijn vraagtekens gezet, hoe nobel het idee ook is en hoe mooi het idee ook is, dat je de acceptatie ook kunt bevorderen of dat zoiets of dat zoiets zich ook uitbetaald zeg in een duidelijke betere de acceptatie. Ik denk zelf dat uiteindelijk wel meevalt. Dat is ja, ik denk dat het toch ook vaak heeft te maken in de omgeving waarin mensen ook zijn opgegroeid en hoe thuis die acceptatie zit. Ik bedoel ik ben ik thuis zo opgegroeid ben en vrienden om mij heen heb gehad die er ook zo open naar kijken, heb ik er nooit problemen mee gehad en eigenlijk mijn hele school, als ik naar school kan spreken en niet, maar als je in een cultuur zit waar dat echt heel anders gezien wordt in zo'n biblebelt of echt bij een streng islamitisch school, bijvoorbeeld mmm. Ja, dan is dat ook wel hartstikke lastig, denk ik om als school daar ook een rol in proberen te spelen. Ja, je hebt ook zulke lespakketten of lesmiddagen bijvoorbeeld, waarin ook les wordt gegeven ehm, waar ik eerder op zou willen focussen, als ik het voor het zeggen zou hebben, is vooral sommige lessen niet aanbieden op zo'n islamitische scholen, dat heb je denk ik wel gehoord vorig jaar dat, dat er dus die boekjes waren waarin echt minder waren, werd gesproken over zij die niet heteroseksueel zijn. Nou ja, zulke dingen, ik weet niet, ik weet niet precies hoe zit of dat onder vrijheid van onderwijs valt of niet? Maar ja, dat is natuurlijk de grootst mogelijke onzin om zoiets te doceren op een school in Nederland. En daar zou ik in ieder geval de meeste focus op leggen. Ja, ik denk zelf dat het niet heel veel veranderingen zou teweegbrengen bij ons op school in ieder geval als er echt echt specifieke aandacht aan wordt besteed. Het is, ik denk dat het toch meer een zaak is van tijd, cultuur, opvoeding. En ja, hoe graag ik het zelf ook zou willen, is het heel moeilijk om dat te veranderen en dat kost, denk ik, gewoon jaren

Spreker 1: Oké, en uhm daarbij een beetje op aansluiten, maar ook je al eerder heb gezegd van ja, je hebt zelf bijvoorbeeld geen films of boeken of literatuur gelezen, maar denk je dat het lezen van ehm van queerboeken, worden ze wel genoemd, zou kunnen helpen bij die acceptatie?

Spreker 2: Ja, ik denk ik denk het wel. Ik geloof sowieso heel erg in het feit dat literatuur en andere vormen van kunst mensen helpen om de wereld te begrijpen, wereld te gaan vatten en om nieuwe ideeën te ontwikkelen. En wat je vooral, waar je de oorsprong is van mensen die minderwaardig kijken naar niet heteroseksuele is omdat zij eigenlijk hartstikke vastgeroest zijn in dat denken en het moeilijk vinden om zich los te trekken van die opvoeding en wat hen altijd aangeleerd is. En ja, dat is daar staat natuurlijk literatuur, staat hiermee centraal tegenover omdat literatuur juist helpt om die ideeën wel te gaan vatten en wel los te gaan trekken van het gangbare. En in dat opzicht denk ik zeker dat boeken goed zou goed zou kunnen helpen, je hebt bijvoorbeeld, ze zeggen: nou lees in de onderbouw bijvoorbeeld verplicht het boek, en dan wordt daar ook over homoseksuele personages bijvoorbeeld op een bepaalde manier beschreven die bevorderend hebben kunnen werken om om van het idee af te zien dat het dat zij minderwaardig zijn, bijvoorbeeld.

Spreker 1: En hoezo uhm denk je dat dat wel helpt? En het aanbieden van lespakketten of lessen over homoseksualiteit of niet heteroseksueel zijn minder goed?

Spreker 2: Dat komt misschien ook een beetje van mijn smaak direct, maar ik ben zelf, ik vind zelf zulke dingen elke kunst als bijvoorbeeld literatuur, daar hecht ik enorm veel waarde aan. Dat vind ik omdat, ik ben ervan overtuigd dat dat leerlingen ontzettend veel kunnen leren van zo'n boek zelf ontdekken. Ja, dat het zoiets moois is, zoiets groots is, zeg maar wat zoveel teweeg kan brengen bij een leerling, en ik denk dat een les van 50 goede ideeën en je zit dan met een klas en je wilt grappig doen. Ik denk dat eigenlijk alle ehm magie, of alle, hoe ga ik dat zeggen, alle alle ideeën waarmee je uhm, hoe ga ik het zeggen. Ik denk dat een boek veel meer kan confronteren met de gedachte die spelen in mensen in in het hoofd van veel mensen die moeite hebben met homoseksuelen, bijvoorbeeld. Ik denk dat het boek daar veel dieper op in kan gaan en in een in zo'n hoofd van zo'n tiener zou kruipen. Ik denk dat als iemand al zo lang is aangeleerd van homoseksuelen zijn bijvoorbeeld minderwaardig, zou zo'n les van 50 minuten of zo'n lesdag. Ja, die gaat daar geen verandering in brengen daar komt er zo veel meer bij kijken. Ik denk dat er weinig informatie binnenkomt en als dat binnenkomt dat het ook nog eens een hele taak zal worden omdat omdat dat ook nog aan te nemen voor zo'n leerling.

Spreker 1: Oké, helder en als je kijkt naar de bijdrage van het lezen van literatuur op het zelfinzicht van je van je geaardheid, zou literatuur daar ook een bijdrage aan kunnen leveren? Zoals je zegt bij bij acceptatie of vind je dat een ander verhaal?

Spreker 2: Ik denk ik denk dat dat zeker ook wel een rol kan spelen natuurlijk, omdat je eigenlijk zitten wij met z'n allen in een wereld waarbij wij ontzettend veel labeltjes hebben en zo'n boek. Stel het gaat, denk ik, tenminste als je echt een goed boek te pakken hebt, zou het ik denk niet zo snel gaan over al die labeltjes. In zo'n les bijvoorbeeld zien als snel dat iemand al die labeltjes gaat definiëren. En wat kunnen we op deze school doen om dat tegen te gaan? En ik moet zeggen dat ik dat zelf vrij suf vind overkomen als ik zelf in zo'n klas zit, komt het bij mij ook niet binnen, dan denk ik mag ik alsjeblieft pauze gaan houden. Maar zo'n boek, die gaat veel over het idee bijvoorbeeld dat mensen gelijkwaardig zijn, over het hele idee dat je als mens kan groeien in die acceptatie, bijvoorbeeld en ehm. Ik ben ervan overtuigd dat boek zoveel moois is, zoveel zo veel fijne goede ideeën kan brengen bij leerlingen. Dat het ook inderdaad, dat zelfinzicht helpt dat je wat gaat maken van die labeltjes, zeg maar dat je zelf ook ontdekt van wie je als persoon zelf bent en wat je nou echt zelf wil en vindt en ja, hoe je zou willen dragen, verhouden tot jezelf. En door herkenning ook wel ontdekken dat je misschien ook homoseksueel bent ofzo.

Spreker 1: Oké, en zeg je dan ook eigenlijk: zouden er tijdens de Nederlandse lessen in ieder geval tijdens de middelbare schoolcarrière van elke leerling lhbt-literatuur behandeld moeten worden.

Spreker 2: Ja, ik denk, nou ja ik denk dat het in ieder geval wel, dat het als het gelezen zou worden het een bevorderlijker zou zijn voor acceptatie dan zo'n les. Of zo'n boek dan ook weer net heeft, ja veel leerlingen hebben toch al een grote hekel als iets verplicht wordt op school en ook echt nog met zo'n creatieve geest

tegenover gaan staan is natuurlijk nog maar de vraag. Het beste zijn, als ze zo'n boek zelf zouden pakken, dat ze toevallig zien dat het bijvoorbeeld een queerboek is. Ze er zelf gaandeweg achter komen, maar ja ik zie zelf ook wel in, dat niet heel veel leerlingen vrijwillig een boek pakken op de middelbare school. Dus ja, ik denk dat dat zeker wel een goede oplossing zou kunnen zijn als, mits ze natuurlijk ook echt lezen zonder een norske houding van shit, ik moet weer een boek lezen, ik ga achteraf maar een weer een samenvatting zoeken.

Spreker 1: Ja, had het jou geholpen als je op school dit soort teksten of boeken meer had gelezen?

Spreker 2: Mmm, nee ik heb zelf eigenlijk nooit echt het gevoel dat er bij mij iets ontbreekt qua inzicht bijvoorbeeld of en dat ik me onderdrukt voelde op bepaalde ideeën of gedachten van andere mensen. Dus. Ik denk bij mijzelf uhh ja, dan denk ik een mooie inzichten kunnen bieden, maar ik denk dat de gesprekken die ik gehad en hoe ik er zelf over na ben gaan denken dat dat ook wel genoeg eigenlijk teweeg heeft gebracht. Ik denk dat het bij mijzelf, wel mee zou vallen.

Spreker 1: Oké, helder.

Spreker 2: Maar ik zie ook wel in dat dat echt niet in lang niet geldt voor iedereen die zich als niet heteroseksueel identificeren. Want veel bij veel leerlingen wel anders is.

Spreker 1: Je geeft een helder beeld van hoe het of het voor jou had geholpen of het überhaupt zou helpen, hoe jij daarin staat, en eigenlijk waren dit ook wel de de categorieën waar ik het graag met je over wilde hebben. Ehm. Heb jij nog dingen die je wilt toevoegen van je wil zeggen: denk hieraan: als je verder onderzoek gaat doen, of neem dit mee?

Spreker 2: Mmm even denken. Nee, ik denk dat je inderdaad ja, dat je de kern goed te pakken hebt en ik denk ik. Ja, ik zou zelf niet een twee drie iets weten Ik bedoel.

8.4.5 Interview 5

Datum	29-04-2020
Duur	21:05 min

Spreker 1: Uhhm eerst zou ik trouwens ff van je willen weten hoe oud je bent, in welke klas je zit en op welk geslacht je valt, om het zomaar te verwoorden.

Spreker 2: Ik ben 18, ik zit het zesde jaar van het vwo, dus ga volgend jaar studeren, dus. En ik val op jongens.

Spreker 1: Ja oké. Nou helemaal top, dan heb ik die basisgegevens ff. Noem het maar even basisgegevens. Uhhm het eerste waar ik het met je over zou willen hebben eigenlijk, is hoe het voor jou was om te ontdekken dat je op jongens viel, hoe oud je was, hoe dat een beetje ging, uhh of dat een lang proces was, of dat je dat eigenlijk heel snel doorhad, of je daar hulp bij gehad hebt, zou je daar wat over kunnen vertellen?

Spreker 2: Ja, nou, ik weet niet. Het heeft altijd wel gespeeld in mijn gedachten. Uhhm van ja als iemand vraagt aan je, hoe wist je nou zeker dat je niet op jongens viel? Ja, dat gaf je gewoon een antwoord van. Ja, nee, ik weet het gewoon. Ik val niet op jongens ik ben zo'n heteroseksueel. Dat het gewoon de basis is, daar ga je gewoon vanuit en dat eigenlijk uiteindelijk toen ik meer mensen leerde kennen, uhhm ja van de lhbt-community, ik probeer het in het Nederlands te zeggen. Ja toen begon ik me er steeds meer mee te identificeren en eerst kwam ik dan, ik denk anderhalf jaar geleden, in november, toen kwam ik, denk ik, bij de eerste mensen kwam ik uit als bi. En toen een half jaar later als homoseksueel.

Spreker 1: Oké, en bij wie kwam je? Wie vertelde je het als eerst?

Spreker 2: Uhhm ik denk als eerste mijn zus.

Spreker 1: Oké.

Spreker 2: Ja, toen een beetje opbouwen. Ouders, vrienden.

Spreker 1: Ja, en hoe was dat dat ja uit de kast komen voor jou?

Spreker 2: Het is natuurlijk gewoon wel een hele rare tijd, want er gaat een hoop om in je hoofd ehm, want je weet wel zeker dat het zo is, maar de acceptatie van jezelf, die is nog niet helemaal. Dus uit je nog niet helemaal op de echte manier hoe je bent van jezelf. Dat is mijn ervaring tenminste. Maar het gaat stapje voor stapje. Eerst was het nog een beetje een geheim toen ik zeg maar een homoseksuele vriend van mij op school had verteld, toen was het ineens gefluister alle gesprekken, maar uiteindelijk kon ik het gewoon hardop gaan doen, had ik zelfs een vriendje, en daarmee is werd het gewoon steeds openlijker. Steeds meer mezelf en dat was wel fijn eigenlijk.

Spreker 1: Ja, jazer, maar je zei dus, ja in het begin is het ook een stukje acceptatie van jezelf. Vond je dat moeilijk? Te accepteren dat je homoseksueel was, bent.

Spreker 2: Je hebt toch wel lange tijd op m'n kamer gehad waarbij ik ehm een beetje tegen mijzelf probeerde te zeggen, ja, ik ben ik dit, ik, ja. Het is heel moeilijk om te vatten dat je toch niet bent als de meeste mensen en ook proberen te accepteren van jezelf. Dus dat was best wel een proces waar wat tijd overheen ging.

Spreker 1: Ja, en was je daarin ook bang voor de reactie van anderen of een stukje schaamte, of was je daar in die tijd helemaal nog niet mee bezig?

Spreker 2: Ja, deels. Ik uhm, zeker bij mijn ouders heb ik er een hele tijd over zitten twijfelen, omdat ik dan een vriendin zat ik de hele tijd te appen van, ja, ik wil het wel zeggen, maar ik weet niet hoe, het moment is nooit perfect en dan blijf je d'r maar mee zitten en m'n zus die wist het al en die vond het heel vervelend dat zij het geheim moest houden voor mijn ouders. Uhm, dus ja, ik ben helemaal weer de vraag vergeten.

Spreker 1: Nee, dat maakt niet uit. De vraag was of je daarin in die tijd dat je een beetje struggelde met de acceptatie van jezelf, ook heel erg bang was voor de reactie van anderen?

Spreker 2: Ja, dus in dat opzicht was ik wel een beetje bang, maar het is meer dat ik bang was om het te vertellen dan dat ik daadwerkelijk dacht dat ze het niet zouden accepteren, want vanaf dat ik jong ben, wist ik al mijn ouders gewoon accepterend en en lief en zorgzaam daarvoor waren. En vrienden, die zijn gewoon hartstikke lief dus dat wist ik ook wel, en ja natuurlijk bang voor de omgeving, maar dat werd ook gewoon steeds makkelijker en beter en ja ik ik ben gewoon steeds minder gaan geven om de vervelende meningen van andere mensen, gewoon een beetje aan de kant zetten. Ja, ja, en dan dan gaat het wel steeds beter.

Spreker 1: Oké, en heb je in die periode dat je wat worstelde met jezelf en dat je ook tegen mensen ging vertellen dat je op jongens viel, hulp gehad? Je zei: ik heb het al aan m'n zus verteld, heeft zij kunnen helpen of andere mensen, of misschien heb je dingen op internet opgezocht?

Spreker 2: Ja, nou, d'r is een site wikipediastyle en daar staat gewoon heel veel informatie, meer een beetje een algemene site van hoe je dingen moet doen. Daar heb ik zo zitten zoeken van hoe kom je uit, uhm uit de kast en ik heb gewoon, ja mijn beste vriendin die woont in Almere, die heb ik eigenlijk de hele tijd zitten appen van ja, hoe moet ik dat nou doen? Help. Dus in die zin heb ik er wel hulp bij gekregen.

Spreker 1: Oké, en nu weet weet ja, iedereen is groot woord, maar weten mensen in jouw omgeving dat jij op jongens valt?

Spreker 2: Ja, praktisch iedereen wel, volgens mij.

Spreker 1: En hoe waren de reacties daarop?

Spreker 2: Ik heb niet al te veel negatieve reacties gekregen, denk ik. Uhm ja, nou ik. Soms dan hoor je dan dingen in de achtergrond op school. Maar, ja, daar geef ik dan weer niet zo heel veel om, ik wil mezelf zijn en dan maakt het niet uit hoe anderen reageren, want het gaat om mij, niet om jullie.

Spreker 1: Oké, uhh mooi fijn. Bedoel ik hoor ook wel eens wat anders, dus alleen maar fijn dat dat heel goed voelt. Ehm en ehm. Wat je ook wel eens hoort, is dat mensen juist er ook vrienden door verliezen, maar ook vrienden bij krijgen. Je noemde al een beetje de scene, zeg maar. Hoe zit dat voor jou?

Spreker 2: Ja, nou ik heb gewoon. Twee heteroseksuele vrienden en verder zijn het allemaal hele lieve meiden, eigenlijk. Op school tenminste. En verder heb ik gewoon. Het is redelijk constant gebleven, sommige mensen ben ik ietsjes hechter mee geworden en sommige minder, maar er is geen groot verschil geweest. Mensen die me niet accepteerden of iets dergelijks.

Spreker 1: Oke fijn ook wederom, en als ze iets meer inzoomen op school, hè, je zei al ja, je hoort daar wel eens wat, maar over het algemeen. Voelt het voor jou prima om daarover te praten, op school of of juist niet?

Spreker 2: Ja, nou, dat is het meest stapsgewijs gegaan en eerst was het vooral dat ik alleen met bepaalde mensen praatte en in hoekje fluisterend, maar later ben ik gewoon hardop gaan praten. Over dat soort dingen, uhhm ben ik gewoon kleding gaan dragen die ik wilde. Dat was ook een hele stap. Ik had een shirt gekregen van m'n zus met proud en een regenboog erop, dat was wel heel lief. Dus toen ben ik die gewoon gaan dragen naar school. En ja, dus het is eigenlijk best fijn geweest, gewoon steeds meer open te kunnen zijn. En ja, ik heb geen grote tegenzin gehad, daartegen.

Spreker 1: Oké, en zijn er op jouw school meerdere mensen uit de kast of biseksueel of?

Spreker 2: Een paar, mijn klas is toevallig, zeg maar 6 vwo, ook echt een veel groter gemiddelde lhbt dan Nederland, volgens mij. Ik denk dat in mijn klas, uhhm ja, vijf homoseksuele mensen, waaronder één meisje, van de vijftig. Dus volgens mij is dat wel hoger dan gemiddeld. Ehm die dan uit zijn en verder niet heel veel op school, maar.

Spreker 1: Nee, en hoe, hoe is dat voor hen. Ervaren negatieve reacties of staan ze daar hetzelfde als jij?

Spreker 2: Ik weet dat één van die mensen een keer in elkaar is geslagen op het toilet, dus in die zin is het niet altijd positief geweest voor iedereen. Daar heb ik zelf geen last van gehad. Maar ja, het uiterste, een stuk zwaarder gehad dan denk ik.

Spreker 1: En en toen je daarachter kwam, had dat ook een effect op jou? Toen je dat hoorde, zeg maar.

Spreker 2: Ik weet niet het was best wel een tijd voordat ik zelf uit was, wist ik dat dat gebeurd was en toen gaven we hem natuurlijk wel steun en supporte hem. Maar ik ben me niet anders door gaan gedragen.

Spreker 1: En zei je nou dat het voor of na jou uit de kast komen was?

Spreker 2: Voor.

Spreker 1: Voor. Heeft dat dan ook nog meegespeeld bij jou met toen je uit de klas kwam en het accepteren van jezelf?

Spreker 2: Nee, niet echt.

Spreker 1: Oké, en verder hè: over jouw school is er een soort lhbt-beleid, zijn er groepen? Wordt er aan paarse vrijdag gedaan? Wordt er voorlichting gegeven?

Spreker 2: Ja nou, wij hebben een GSA die was eerst alleen maar die ene jongen en een docent. Toen ben ik er zelf bij gegaan met een vriendin van me, dus was het uiteindelijk wel groter. Maar al die mensen in 6 vwo, dus volgend jaar is alleen nog maar die docent.

Spreker 1: Ja.

Spreker 2: En er is heel veel tegen, er wordt heel veel tegengehouden door school, waardoor wij weinig geld krijgen voor dingen regelen. We kunnen weinig dingen organiseren en we hadden wel een paarse vrijdag. Maar

het stelde niet heel veel meer voor dan dat we een paar slingers hadden en die pakketten kregen van ja, de GSA Nederland.

Spreker 1: En weet je waarom de school dat tegenhoudt?

Spreker 2: Ik weet niet d'r zijn verschillende, docenten die ja, ik denk, ik weet dat eigenlijk niet. Ik wil geen aannames erover maken. Maar ja, ja, dat is gewoon altijd die ene Engelse docent, die wilde zoveel mogelijk regelen, zoveel mogelijk versieringen door de school, dingen regelen. Maar elke keer was het nee, dat willen we niet. Het geld moet gaan naar de nieuwe kantine, dit moeten we helemaal niet gaan regelen.

Spreker 1: Oké, ja. En zou je jouw school een tolerante school noemen?

Spreker 2: Ja, ja, ik denk het wel. Je hebt natuurlijk bepaalde mensen die, die hebben, die vallen er niet onder. We hebben wel, we hadden slingers hangen in de school, er hingen flyers door school met: zou je mij als docent nog steeds accepteren als ik homo zou zijn? Dat soort dingen waren d'r. De hele school hingen d'r een paar keer van die posters hangen. En er is geen grote tegenzin van al dat dat.

Spreker 1: Oké, en denk je dat dat, uhm dat een school algemeen een belangrijke rol zou kunnen spelen bij de acceptatie van homoseksualiteit? Zie je daar een rol voor school weggelegd, zeg maar?

Spreker 2: Best wel. Uhm, maar daar heeft mijn school niet per se bij geholpen, want ik zou veel liever uhm in de brugklas, tweede klas, zou er veel meer moeten behandeld worden. Uhm bij biologie, hebben we misschien een halve paragraaf, een miniparagraaf is er over geweest. En is het gewoon nooit meer besproken en dan hebben we in de bovenbouw wel een paar docenten die rond paarse vrijdag heen dan even wat bespreken. Maar het wordt niet per se aan bod gebracht en ik denk dat als het meer genormaliseerd wordt, dat mensen zoals ik zich zeker eerder zou gaan accepteren en weet wat er nou in zichzelf omspeelt.

Spreker 1: Ja, en je noemde al biologie, is daar een plek voor, zijn er volgens jou nog meer vakken of plekken binnen school die daar mee bezig zouden kunnen zijn of die daar een rol in kunnen spelen.

Spreker 2: Maatschappijleer, misschien. Nederlands hebben we totaal niks met misschien een paar boeken die erover gaan. Zouden fijn zijn dat die op de lijst worden gezet of iets dergelijks dat zijn, denk ik, de voornaamste vakken.

Spreker 1: Ja, want bij jullie op school, bij Nederlandse werken jullie met een vaste lijst waar je boeken uit kunt kiezen? Of of mag je zelf boeken aandragen? Hoe werkt dat bij jullie?

Spreker 2: In de brugklas, nou ja in de onderbouw en volgens mij een aantal verplichte boeken, maar bovenbouw, moeten wij gewoon acht eigen keuzeboeken lezen en drie uit de geschiedenis en één poëziebundel, dus dat was gewoon vrije keuze.

Spreker 1: Oké, en ehm je zei al: ja, het zou daarbij kunnen helpen als daar wat boeken besproken worden, waar homoseksualiteit een belangrijke rol in speelt, heb jij boeken gelezen daarover?

Spreker 2: Niet Nederlandstalig, maar ik had wel een deel gelezen van het boek *The Velvet Rage*. Had ik wat over gelezen online, dus leek me wel interessant.

Spreker 1: En heb je een deel gelezen omdat je niet van lezen houdt of omdat het boek je niet bracht wat je wilde dat het of hoopte dat het zou doen?

Spreker 2: En ik had er te weinig tijd voor te weinig tijd voor gemaakt om echt te gaan lezen, en het was niet intrigerend voor mij genoeg om het echt in één stuk door te lezen. Ja, vooral dat. Het was niet echt een doorleesboek. Het viel een beetje stil.

Spreker 1: En je zei al van oké, ik denk wel dat dat het behandelen van literatuur daarbij of het lezen van literatuur daarbij Nederlands bijvoorbeeld een rol bij zou kunnen spelen bij wat je zei bij het accepteren

van jezelf en het herkennen van jezelf zou je dan ook zeggen van eigenlijk vind ik dat dat bij een schoolvak als Nederlands dat soort boeken aan de orde moeten komen?

Spreker 2: Ja, absoluut. Als, het zorgt gewoon voor algemene acceptatie. Dat dat blijkbaar d'r is, dat het niet meer een taboe is. Als je het meer bespreekt, dan wordt het meer genormaliseerd. Dus dan voelen mensen zich normaal. En snappen ze eerder wat er nou aan de hand is.

Spreker 1: Ja, en werkt het dan ook zo bij de acceptatie van een ander die homoseksueel is?

Spreker 2: Ik denk het wel, want als je in een boek, kan je lezen uit het perspectief van een lhbt-persoon dus, dan sta je makkelijker in de schoenen van die persoon. Weet je eerder wat er speelt. Ja, en dat zou kunnen helpen.

Spreker 1: Oké, en zie je dat dan gebeuren in leerlingen die zelf zo'n boek kiezen en die gaan lezen voor de lijst, of zeg je van nou, ik vind eigenlijk wel dat daar in de klas over gesproken moet worden en ruimte moet zijn voor een discussie?

Spreker 2: Ja, dat zou eerder bij maatschappijleer, denk ik spelen of bij een studieuur. Bij Nederlands bespreken we sowieso niet echt boeken. En dus dat zou dan, misschien als je het verplicht boek maakt in de onderbouw, dat het dan besproken zou kunnen worden.

Spreker 1: En waarom in de onderbouw?

Spreker 2: Omdat we in de bovenbouw dus geen echt verplichte boeken hebben.

Spreker 1: Ja, en hoe zou jij dat gevonden hebben, bijvoorbeeld in de periode dat jij bezig was met je geaardheid en het uit de kast komen als zo'n broek, boek, klassikaal besproken zou worden? Hoe had jij dat gevonden, denk je? In zo'n periode.

Spreker 2: Vooral denk ik ongemakkelijk, omdat je dan een beetje bekeken wordt als iemand het al weet. Maar ja, tegelijkertijd kun je wel makkelijker opgaan in de discussie, omdat je daadwerkelijk weet wat er speelt.

Spreker 1: Ja, en je zegt van oké dat dat ongemakkelijke had ik wel voor lief genomen als ik weet dat het mezelf helpt en anderen kan helpen? Of zeg je nou eigenlijk als ik er nou eens over nadenk, had ik dat helemaal niet gewild?

Spreker 2: Ja, ik denk toch wel dat ja fijn was geweest, wel.

Spreker 1: Oké, top. Eigenlijk is dit wat ik je, met je wilde bespreken, wat ik al zei: het duurt 20 minuten tot een halfuurtje, meestal niet super lang. Maar ik wilde eigenlijk een beetje bespreken hoe het voor jou was. En of jij denkt dat literatuur daar een bijdrage aan kan leveren en of dat voor jou heeft gedaan en eigenlijk zeg je, ja, het kan denk ik wel. Het heeft bij mij niet zozeer gedaan, maar over het algemeen denk ik dat het je wel kan helpen. Dus dat is super, daar kan ik weer mee aan de slag en daar kan ik me mee vooruit. Heb jij nog dingen waarvan je zegt: oh, dat wil ik nog even kwijt of denk hieraan, neem dit mee.

Spreker 2: Nee, niet, oké. Ik was blij dat ik kon helpen, maar dat ofzo.

8.4.6 Interview 6

Datum	02-05-2020
Duur	20:50 min

Spreker 1: Eerst moet ik even weten: hoe oud je bent, in welke klas je zit en waar je op valt.

Spreker 2: Ik ben nu zeventien jaar. Ik zit in havo ik val op meisjes.

Spreker 1: Nou, waar we het dus over gaan hebben, er zijn gewoon een aantal dingen waar ik het graag met je onderwerpen waar ik het met jou over zou willen hebben. Maar je moet vooral vertellen wat je wil vertellen vooral niet vertellen wat je niet wil vertellen. Er is geen verplichting, zeg maar, het is heel open. Een open gesprek, dus stel ook vooral vragen terug als je die hebt. Nou ja, ik heb al je naam, je leeftijd, waar je op valt en in welke klas je zit, dus dat is super fijn. Waar ik het eerste met je over zou willen hebben, was hoe het voor jou was om te ontdekken dat je op meisjes viel, dus wat jouw geaardheid was. Hoe oud je was hoe dat ging of dat een lange periode was, of dat je dat altijd al heb geweten? Zou je daar iets over kunnen vertellen?

Spreker 2: Zeker ehm, het was volgens mij in de tweede, twee havo, dat ik bedacht van misschien of nee toen vond ik alles rondom homoseksualiteit heel interessant. Dat was het en toen dacht ik nou ja het zal wel, weet ik veel en toen in de derde viel het kwartje van. O wacht misschien komt dat omdat ik zelf op vrouwen val en in de vierde werd toen het masker dat ik op had gezet zo zwaar dat ik toen maar ja mensen bij hen gaan vertellen. Uiteindelijk heeft het wel een jaar ofzo geduurd voordat ik het echt mensen durfde of kon vertellen. Maar ja.

Spreker 1: Oké en ehm was dat voor jou moeilijk die periode?

Spreker 2: Mmm, nah deels wel, maar dat was vooral omdat ik nadacht over wat de buitenwereld zou vinden, dus niet zozeer van mezelf of ik daar moeite mee had. Ik dacht ja het zal, als het zo is, dan is het zo ja, je weet gewoon nooit hoe die buitenwereld reageert, dus dat vond ik wel lastig.

Spreker 1: En waarom was je?

Spreker 2: Ook al verwacht je dat het wel mee zou vallen en. Ja?

Spreker 1: Ja, want waarom was je juist bezig met die buitenwereld?

Spreker 2: Omdat ja alles zo heteronormatief is ingedeeld eigenlijk, zeg maar, het wordt van je verwacht. Dus dan als je dan ineens buiten dat gebaande pad begeeft, dan kost dat gewoon net wat meer moeite en aanpassingsvermogen.

Spreker 1: En tijdens die periode hè, heb je hulp gehad bij het ontdekken van je geaardheid? Heb je dingen opgezocht, dingen gelezen, films gekeken?

Spreker 2: Uhm, ja ik heb boeken gelezen, inderdaad, ook wel films, gekeken. Ook al kan dat ook wel iets later toen ik zeg maar, ook wel weer meer mensen het verteld had en ik had Jong&Out, zo'n soort [onverstaanbaar], maar dan beter afgeschermd voor lhbt-mensen, waar ik inderdaad met mensen kon praten. Op die manier, een beetje in contact raakte met mensen. En daar was één meisje met wie die toevallig bleek zij toen ook uit Venlo te komen met wie ik toen echt heel veel contact heb gehad, ook via de app op een gegeven moment en dat we een keer hebben afgesproken. Dus dat was wel heel fijn.

Spreker 1: Ja, en want we hebben je zei al van oké. In de tweede vond ik dat allemaal heel interessant en toen in de derde dacht ik o misschien vind ik dat wel interessant omdat ik zelf ook op meisjes viel. Hoe kwam dat besef eigenlijk?

Spreker 2: Oeh dat is ook een goeie vraag, geen idee eigenlijk? Ik denk dat dat gewoon een beetje, ja dat zijn dat groeit een beetje ofzo denk ik. Ik weet het niet zo goed.

Spreker 1: Nou, dat kan ik bedoel, dat hoeft je ook niet te weten, maar ik dacht misschien heb je daar een heel duidelijk antwoord op en je zei: ja, ik vond het zelf niet zo moeilijk om om om dat te accepteren, want het is zo of het is zo zo niet, maar je was wel bezig met de reactie van anderen omdat je zegt: ja, het is allemaal zo

vanuit dat heteroperspectief is de samenleving gemaakt. Maar was je dan ook echt niet bang voor reacties van anderen?

Spreker 2: Nee, niet echt bang. Maar ja, het is blijft natuurlijk altijd wel spannend, want je moet toch iets heel erg in teams over jezelf gaan vertellen en het is toch niet iedereen hoeft te vertellen, dus dat maakt het toch wel spannend. Maar ik was niet uiteindelijk verwachtte ik wel vooral positieve reacties alleen ondanks dat je dat verwacht is die stap toch wel groot om te zetten, want je hebt altijd nog zeg maar voor 99 procent wist ik zeker, het zal wel meevallen, maar die ene procent maakt het dan toch weer zo groot, dat je toch niet durft of dat het heel lang duurt voordat je het durft.

Spreker 1: En waar is die die ene procent op gebaseerd dan dat gevoel? Waar komt dat vandaan?

Spreker 2: Nou ja, toch wat je af en toe hoort of ziet in het nieuws en op tv en ik weet dat ik toen met mijn moeder, dat programma van Arie Boomsma Uit de kast heette dat, geloof ik, dat keek ik altijd met mijn moeder, volgens mij was dat in de tweede ofzo, en toen was ik er dus nog helemaal niet zo bewust mee bezig, maar ja, dan zag je gewoon af en toe dat ouders negatief reageren als ouders het vertelde, dus zeg maar dat soort dingen dat dat zit dan wel in je hoofd.

Spreker 1: Ja, dat kan ik me voorstellen en was er ook sprake van bepaalde schaamte? Want dat hoor je ook nog wel eens.

Spreker 2: Nee, daar geen last van.

Spreker 1: En wie heb je het als eerst vertelt?

Spreker 2: Mijn mentor.

Spreker 1: Oké en waarom die?

Spreker 2: Dat was de meest veilige optie omdat ik dacht mijn ouders, ja, stel dat ze wel negatief reageerden en ze gooien me op straat. Dat was natuurlijk het ergste scenario. Maar goed, daar ging ik niet helemaal vanuit, maar toch je houdt het wel in je achterhoofd. Ik dacht ja, het is fijn om iemand het te vertellen die wel dichtbij staat, maar net niet te dichtbij of zo.

Spreker 1: Mmm.

Spreker 2: Dus ik vond haar gewoon het meest veilig en ik voelde me ook vertrouwd bij haar, want ik had gewoon een goede klik met d'r, want ik heb ook ik heb, zeg maar het was, zij, mijn ouders of vriendinnen en vriendinnen dat vond ik ook een beetje gevaarlijk. Ja, dan moet je elke dag naar school, terwijl die vriendinnen, die wat eerst jouw vriendinnen waren, die accepteren het dan niet meer ofzo dus dat dat vond ik ook lastig, dus ik dacht ik kan beter eerst de mentor doen en dan weer verder gaan.

Spreker 1: Heb je dat ook mee gemaakt? Dat vriendinnen dan geen vriendinnen meer wilden zijn.

Spreker 2: Nee, gelukkig niet.

Spreker 1: Dus hoe algemeen, hoe reageerde jouw omgeving?

Spreker 2: Ja heel positief. Mijn vriendinnen hadden het eigenlijk al wel zien aankomen of ze hebben het zelf soort van geraden. Dus ja, mijn ouders waren wel even moeilijk of ja meer van het zal wel een fase zijn enzo, maar dat was de eerste ontkenning. En naarmate de tijd verstreek, hadden zij het ook gewoon geaccepteerd, is nooit echt meer een issue geweest. Het was niet dat ze echt super negatief reageerden alleen. Ze reageerde ook niet super hartelijk.

Spreker 1: Maar hoe was dat voor jou?

Spreker 2: Nou ja, op dat moment gewoon kut, maar daarna, ik heb het daarna ook gewoon even laten rusten. Ik dacht, ik snapte ook wel op mijn ouders tijd nodig hadden om daaraan te wennen. Dus die tijd heb ik ze gewoon gegeven.

Spreker 1: En is dat later nooit meer een issue geweest?

Spreker 2: Nee, ja, ik ben er dus wel ooit een keer dit jaar nog een keer mijn of ja zeg maar in de vijfde, dus toen had ik een verhaal geschreven en toen heb ik dat aan m'n ouders laten of aan m'n moeder laten lezen zonder dat ze wist waar het over ging, maar dat ging over een meisje dat ontdekt dat ze op vrouwen valt en toen vroeg ze aan mij ben jij de hoofdpersoon? En toen zei ik ja, en toen was het eigenlijk wel goed en toen bleek dat ze het al oma had verteld en dat soort dingen dus toen bleek eigenlijk dat ze, in dat afgelopen jaar daarna dat toch wel mee bezig is geweest. En dat nu dat boek of dat verhaal dat dan een beetje de bevestiging is geweest.

Spreker 1: Oke fijn dat dat daarna nooit meer heeft gespeeld. Toch hè en en op school weten, weet iedereen, of weten alleen je vrienden of?

Spreker 2: Nou ja, voor zover ik weet. Ik heb het alleen maar vriendinnen verteld, maar kan best zijn dat het een beetje rond uitgesproken is door mij andere mensen [onverstaanbaar].

Spreker 1: Oké, je haakte ergens af of ja het internet haakte ergens af toen je zei: het kan zijn dat mensen het wel rondverteld hebben, maar dat en toen hoorde ik niks meer.

Spreker 2: Oké, ja, ik hoorde ineens een rare zoom in mijn oor. Dat ik dat ik er niet zo mee bezig bent. Is dat als mensen het weten dan weten ze het door anderen.

Spreker 1: Oké, ehm op school hè, hoor je wel eens negatieve reacties, of wordt homo wel eens gebruikt als scheldwoord of speelt dat bij jullie op school totaal niet?

Spreker 2: Jawel, want er is ook een jongen bij ons en hij is wel door andere mensen werd hij af en toe wel een beetje een gepest en geplaagd. Ja het is natuurlijk pesten dus bij hem was dat wel meer ding dan bij mij.

Spreker 1: Oké, en hoe is dat voor jou? Om dat te zien.

Spreker 2: Ja, ik, ik vind dat natuurlijk vervelend voor hem, maar verder. Ik kan daar niet zo veel mee, zeg maar ik denk ook altijd van ja, je moet het ook weer niet. Natuurlijk als iemand echt zo is, als iemand echt homo is en er wordt met homo geroepen, dan is het heel vervelend, maar ik ben niet zo dat ik me daardoor echt uit het veld laat slaan ofzo dus voor mij, maakt het allemaal niet zo heel veel uit. Ik denk ja, dat is het enige wat je van me weet, dus als dat het enige is dat je van me weet, dan weet je nog lang niet voldoende om zulke dingen te roepen.

Spreker 1: En jouw school hè, heeft dat een lhbt-beleid ofzo of doen jullie aan paarse vrijdag? Of komt er wel eens het COC wel eens voorlichting geven?

Spreker 2: Ik heb in de derde heb ik voorlichting gehad van het COC, maar verder was er geen GSA of paarse vrijdag werd ook niet echt. We hebben niet echt iets mee gedaan.

Spreker 1: Vind je dat? Wat vind je daarvan?

Spreker 2: Ik zou het wel fijn vinden ofzo dat je gewoon iets beter beeld krijgt van hoe iedereen in de school erover in het algemeen. Want dat maakt het voor iedereen toch net iets makkelijker om uit de kast te komen als het zover is, of zo dat je een beetje weet van hoe gaat de school? Hoe is het op school om lesbisch of homo of wat dan ook te zijn? Ja, dat is wel belangrijk.

Spreker 1: Waarom is dat belangrijk?

Spreker 2: Ja, omdat om dan toch die ene procent waar ik het net over had om die nog meer te verkleinen ofzo. Dat dat de drempel om het durven zeggen nog iets lager wordt, dat je weet van nou, het is geaccepteerd.

Spreker 1: En dat kan volgens jou door het oprichten van een GSA, het meedoen met paars vrijdag, voorlichting van COC.

Spreker 2: Ja, zeker.

Spreker 1: Kan dat ook nog op andere manieren, kan de rol kan school ook nog op een andere manier een rol spelen bij de acceptatie van homoseksualiteit, bijvoorbeeld?

Spreker 2: Nou ja, in lessen en dergelijke kan natuurlijk ook wel op ingespeeld worden. Zo vertelde ze toen bij het COC dat je, weet ik veel, bij rekensommen ofzo dat je het dan over Truus en en Annie hebt en in plaats van over Truus en Peter. Weet je wel. Dat je het op die manier, ja niet super super duidelijk, maar toch dan wel gewoon een beetje in verwerkt.

Spreker 1: Ja, vind je dat er ook duidelijker in lessen op in moet worden gegaan, bijvoorbeeld bij biologie en maatschappijleer?

Spreker 2: Ja, ergens wel ergens niet, je moet het ook weer niet. Ik vind ook weer niet dat je het moet uitvergrooten ofzo, het is ook maar, het zijn ook maar gewoon mensen, zeg maar. Het is, het is een beetje lastig, want je wil aan de ene kant wel een beetje die zichtbaarheid creëren en aan andere kant wil je het ook niet, wil je het ook geen aparte groep maken ofzo dus het mag best wel behandeld worden, maar het moet niet een op zichzelf staand ding worden ofzo.

Spreker 1: Dus als ik jou hoor dan liever een beetje verborgen dan specifiek een les over homoseksualiteit?

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Oké, zou je jouw school tolerant noemen?

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Waarom?

Spreker 2: Omdat ik sowieso weet dan ook dat docenten gay zijn en die er wordt dan ook gewoon over gepraat, op een goede manier over gepraat, ik bedoel niet geroddeld ofzo, maar als ik dan ook met een docent, of mijn mentor bijvoorbeeld of met mijn ckv docent uhm. Hij heeft dan het verhaal gelezen, dat mijn moeder gelezen heeft. Want het was een opdracht bij hem en dat hij ook zei, van ja, mag ik het laten lezen aan die en die docent, want die docent zal het ook wel fijn vinden of iets weet je wel. Op die manier wordt er wel dat het gewoon ook bespreekbaar is.

Spreker 1: Ja, oké, als je dan specifiek kijkt naar mijn vakgebied, hè, Nederlands ehm je zei wel ja, ik heb wel boeken gelezen. Wat voor soort boeken waren dat?

Spreker 2: Ehm ja, fictie, romans.

Spreker 1: Hmm.

Spreker 2 : Ehm.

Spreker 1: Met specifiek een een homoseksueel meisje of jongen in de hoofdrol of?

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Oké en hebben en heeft dat geholpen, of wat heb je daaraan gehad? Aan die boeken.

Spreker 2: Dat was vooral herkenning, was heel fijn, dat is, zeg maar ook hetzelfde als met films enzo. Je vindt het gewoon fijn om af en toe te zien of te lezen wat je zelf bent of zo. Dat het gewoon echt echt herkenbaar

is. Want, ik bedoel bij, het gaat uiteindelijk om liefde. En dat is bij voor hetero's als voor homo's. Maar het is toch anders als je erover, het is toch net iets anders. Denk net een iets ander gevoel.

Spreker 1: En heeft het dan ook geholpen bij het begrijpen van jezelf, want je zegt ja ik had nooit echt problemen met acceptatie, maar misschien jezelf meer begrijpen wat je voelt?

Spreker 2: Uhm, ik denk wel dat het eraan bijgedragen, ja, omdat ik dus in die periode dat ik alles eromheen zo interessant vond, toen las ik er heel heel veel over en ik denk dat daardoor dus uiteindelijk wel kwartje is gevallen.

Spreker 1: Ja, en denk je ook, want want jij kwam daar vanuit jezelf op, je ging vanuit jezelf die boeken lezen?

Spreker 2: Ja, ja want ik las sowieso heel veel, ik lees altijd al veel, dus ik geen gewoon effe, iets meer op dat genre in.

Spreker 1: En zou je ook vinden dat dat soort romans of dat soort teksten meer aan bod zouden moeten komen tijdens lessen Nederlands op de middelbare school?

Spreker 2: Ja, ik denk dat dat hetzelfde is als met een wiskundesom, dat je op die manier indirect toch nog meer zichtbaarheid creëert.

Spreker 1: Want lezen jullie weleens teksten klassikaal met met de groep zeg maar?

Spreker 2: Doen we wel ja.

Spreker 1: En zou dan zo'n zo'n tekst ook een keer behandeld kunnen worden naar jouw idee? Of wat zou het effect daarvan kunnen zijn?

Spreker 2: Nou ja, het kan twee kanten op. Het kan, zeg maar, voor diegene. Kijk, ik vond het toen ik zelf nog niet uit de kast was, als het dan over homoseksualiteit ging, dan had ik altijd het gevoel dat iedereen het aan mij zag, dus dat is het nadeel dat mensen die nog niet uit de kast zijn. Voor hen kan dat heel confronterend zijn, maar als je wel al uit, of als je er zelf wel gewoon oké mee bent en het niet zo confronterend vindt, dan kan het je wel helpen om te ontdekken van hoe reageren andere mensen hierop en voel ik me dan dus veilig bij deze klas bijvoorbeeld, of vind ik het eigenlijk helemaal niet zo fijn in deze groep.

Spreker 1: Ja, dat is dan heeft het, heeft het een effect op, beetje de reactie van anderen zien ten opzichte van het onderwerp. Zou het ook een effect kunnen hebben op het herkennen van jezelf in het verhaal, dus het ontdekken van je geaardheid?

Spreker 2: Ja, zeker dat denk ik wel, want het is natuurlijk tegenwoordig allemaal wel veel zichtbaarder, ook op tv enzo, maar soms moet je gewoon ook effe dingen gelezen hebben of je moet er vaak mee in aanraking komen om te weten dat iets bestaat. Dus het kan wel helpen.

Spreker 1: En, en dat andere dat dat dat het meer geaccepteerd wordt, homoseksualiteit?

Spreker 2: Mmm.

Spreker 1: Zou het daarbij kunnen helpen?

Spreker 2: Uhm, na het ligt er een beetje aan ook hoe een docent daar weer mee omgaat, zeg maar hoe de docent omgaat met de reacties, want ehm, als er grapjes gemaakt worden, gaat een docent daar dan op in? Gaat hij, zeg maar zegt hij er iets van? Of laat ie het gewoon gaan, en dat maakt het wel echt verschil, denk ik. Als ik dan, hij zou dan hij of zij, zou er wel echt tegenin moeten gaan of in ieder geval iets moeten zeggen om op die manier die acceptatie weer verder te helpen. En als iedereen er al oké is, ja, dan dan maakt zo'n tekst natuurlijk weinig verschil. Maar dan is het wel ook wel weer goed dat het wel aan bod is gekomen dat ze het gezien hebben van dat, dat het wel zichtbaar is.

Spreker 1: Dus jij zegt eigenlijk: ja, het zou kunnen helpen, maar daarin is de rol van de docent cruciaal en die moet actief meedoen met de discussie en daarbij heel duidelijk aangeven wat wel en niet kan.

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: Maar dat maakt dan natuurlijk ook dat die docent homoseksualiteit moet accepteren. Snap je wat ik bedoel?

Spreker 2: Ja, ja dat klopt.

Spreker 1: Stel dat dan.

Spreker 2: Ja en het is niet eens misschien accepteren, het is vooral respecteren. Daar zit 't 'm vooral in. Want zeg maar, iedereen in Nederland mag een vrije mening hebben, maar zolang je het dan niet negatief uit naar die persoon en die persoon wel gewoon respecteert om wie die is, dan heb ik er geen moeite mee mee als mensen het niet accepteren.

Spreker 1: Oké, echt, ik weet niet wat hier gebeurt, maar het komt met bakken uit de hemel en allemaal donderslagen.

Spreker 2: Ja, ik hoor het.

Spreker 1: Oké, oké, we gaan gewoon door. Wat zei je?

Spreker 2: Ja, ik wilde zeggen vanochtend heeft het in Lelystad ook al geonweerd. Dus ik denk dat het nu naar het zuiden aan het afzakken is.

Spreker 1: Oké nou we zijn bijna klaar, want eigenlijk was dit het laatste van inderdaad zou literatuur behandeld moeten worden binnen de les Nederlands en eigenlijk zeg je ja, het zou kunnen helpen, maar de rol van de docenten is daarbij wel cruciaal.

Spreker 2: Ja, dat klopt.

Spreker 1: Oké top. Nou, dat waren eigenlijk alle vragen die ik of alle onderwerpen die ik met je wilde bespreken, heb jij nog dingen waarvan je zegt, denk hieraan, neem dit mee, dit is belangrijk voor je onderzoek?

Spreker 2: Uhh nee.

Spreker 1: Oké, nou top.

8.4.7 Interview 7

Datum	06-05-2020
Duur	26:43 min

Spreker 1: Eerst moet ik even weten: hoe oud je bent, in welke klas je zit en ja, waar je op valt. Eigenlijk.

Spreker 2: Ik ben nu achttien jaar. Ik zit voor de tweede jaar in zes atheneum en ik val op zowel als meisjes als jongens.

Spreker 1: Het eerste waar ik het eigenlijk met je over wil hebben is hoe het voor jou was om te ontdekken dat je op jongens en meisjes valt en hoe oud je was of hoe lang de procedure was, of dat moeilijk was? Dat een beetje eigenlijk. Wil je daar iets over vertellen?

Spreker 2: Ja, tuurlijk nou, ik was sowieso, ik ben, ik sta altijd wel open voor van alles, dus ik, ik was zo van ja stel er gebeurt een keer iets met een jongen, ik sloot dat sowieso nooit uit en toen waren wij in klas vier, gingen wij op taalreis naar Spanje en toen een jongen die bij mij op school zat en ik die hadden toen op een gegeven moment gewoon echt een goede klik en van het een kwam het ander en toen op een gegeven moment kregen wij dus een relatie. En toen dacht ik: oké, ik val dus ook inderdaad echt op jongens. En ja, toen heb ik dat eerst nogal stilgehouden voor mijn ouders want ja, het is toch wel niet vreemd, maar het is toch zo'n ding, je moet dat wel even zeggen, maar het is niet van hé, ik heb een vriend en door, het is wel, je moet daar even je moment van pakken dus ja, dat heb ik iets later nog weer gedaan en daarna mijn vrienden, en dat ging eigenlijk heel makkelijk. Heel snel. Dus ik was ongeveer een jaar of 15 of 16, denk ik. Het is wel definitief was, zeg maar dat het niet meer een optie was maar dat ik het wel echt wist.

Spreker 1: En hoe was dat voor jou? Om erachter te komen dat je ook op jongens viel.

Spreker 2: Ja, ik sowieso voor mij wat een ander vindt, dat deed mij überhaupt sowieso nooit veel zeg maar dus het was zo van ja, als een andere niet accepteert. Mijn vrienden ja, dat so be it en voor mezelf was het ik dacht van nou ja, ja eigenlijk leuk juist. Ik bedoel ik vond het wel, van nou niet gaaf of zo dat ik ermee op kon scheppen, maar ik dacht van nou, ik vind het leuk dat ik zoiets heb.

Spreker 1: Ja, mooi gelukkig. Je zei: ik was eigenlijk niet bezig met wat anderen ervan vonden, maar je was wel, je zei wel, het was wel iets om aan m'n ouders te vertellen. Was je bang voor reacties van je ouders of?

Spreker 2: Eh, nee, en misschien toch ergens ook wel weer een beetje ja, want in principe ga je ervan uit omdat mijn band op zich, vooral met m'n moeder heel erg sterk is van ja, dat is niet zomaar, dat ze zegt even flikker op. Tenminste, dat denk je van tevoren. Dus, maar toch blijft het wel gewoon spannend, want het is wel iets anders, zeg maar het is niet van hé, ik heb een vriendin en dan is het heel normaal. Dus het is gewoon een heel spannend moment vooral, omdat ja, hoe gaan ze reageren, want misschien zegt zij eigenlijk helemaal niet, of zo weet je wel? Het kon allemaal, maar op zich dacht ik. Ja, ik zie wel, hoe het komt.

Spreker 1: En hoe was dat moment uiteindelijk? Viel het mee of had je het moment heel anders voorgesteld.

Spreker 2: Nou, ik vond het, dat is een beetje een dingetje van mij sowieso. Als ik dan mij openstel, dan voelt dat meteen voor mij heel vreemd en heel raar. En dan wil ik het meteen weer terugnemen. Dus met dit was het ook. Ik had het verteld en dan krijg je reacties en dan denk je laat maar deze aandacht hoef ik helemaal niet, dus, en ik was ook sowieso wel emotioneel en moest wel huilen en zo dus het was wel. Het was wel heel vreemd moment. Aan de ene kant was ik blij dat het eruit was, want dan was het maar uit. Aan de andere kant is het wel iets wat welk bij blijft en gewoon altijd een soort dingetje is. Zeg maar.

Spreker 1: Ja, en wie gevoelens die je op een gegeven moment voelde, voor die vriend, waren dat gevoelens die je meteen kon plaatsen of waren die heel gek?

Spreker 2: Nee, nou, het was, ja, het ging heel vreemd daar. We waren toen met zn drieën en toen met die meisje ook nog daar, dus dat was gewoon heel vreemd sowieso. En toen trok ook iets meer naar die jongen. En, ja ik stond er niet eens zo heel veel bij stil het gebeurde gewoon en dat laat je dan een beetje over je heen komen of zo? En ja, ik vond het niet vreemd. Ik dacht gewoon leuk en ik kijk gewoon waar het me brengt en ja, ik vind het wel prima of zo, en ik vond het gewoon alleen maar leuk eigenlijk.

Spreker 1: Mooi! fijn.

Spreker 2: Ja.

Spreker 1: En later heb je he, ben je het ook nog tegen anderen ook gaan vertellen of weten veel mensen dat je op jongens en meisjes valt? Hoe heb je dat aangepakt?

Spreker 2: Nou natuurlijk je vrienden van je of tenminste die heel erg bij staan, dat is ook wel even zo van, ja het was dus zo zij kenden hem ook. We waren zeg maar een vriendengroep in principe, maar wij lagen elkaar

eerst nooit echt, dus nu was het opeens wij waren meer samen en toen op een gegeven moment waren soort van nou, zeg het maar gewoon als het ter sprake komt of iets en vertel, maar tegen wie je wil dus toen hebben we het onze vrienden verteld, maar die waren zo van ja, dan kun je prima boeien, leuk weet je wel helemaal geen problemen. En nu, het is wel, dat merk ik heel erg aan mezelf. Als ik dan iemand nieuw leren kennen, of gewoon op school of, want ik moest dus dit jaar heb ik vavo gedaan omdat ik dus ben gezakt. En daar heb ik dus ook nieuwe vrienden en zo snel mogelijk probeerde ik het in te leiden om te vertellen dat ik dus ook op jongens val. Ik weet niet waarom. Maar voor mij is het gewoon heel prettig dat iemand dat weten of zo niet een moment van oh trouwens, ik ben wie het is gewoon. Ik zeg dan op een gegeven moment. Ja, ik heb met die jongen, dit is zo en dan is het gewoon al uit ofzo. Ja, daarmee, dan wil ik het zo snel mogelijk in te leiden.

Spreker 1: Ja, en heb je het gevoel dat eigenlijk veel mensen het nu weten, of denk je van op of hoe wordt er op gereageerd? Kun je daar iets over vertellen.

Spreker 2: Ehm ja, ik denk dat de mensen in mijn bereik, die ik ken of iets die weten dat eigenlijk gewoon allemaal en ja, sorry wat zei je nog meer trouwens?

Spreker 1: Ja, hoe er op gereageerd werd.

Spreker 2: De meeste mensen die zeggen ja, nou, ja, het is een beetje soort van ja oke, dat snap ik wel. Dat zien we wel, want ik bijvoorbeeld, ik kleed me ook gewoon meestal wel iets anders of zo ik, ik durf op zich wel en oh ja, nou het verbaast me niet of ze zeggen: ja, is leuk oké, of ze zijn heel nieuwsgierig, zo van wat heb je dan allemaal gedaan of zo dus ja, dat is eigenlijk. Ik heb alleen maar positieve reacties gehad, eigenlijk waar ik heel blij mee ben. Natuurlijk.

Spreker 1: Ja, want je hoort natuurlijk ook vaak genoeg dat dat niet het geval is ik hoor in interviews dat mensen vrienden hebben verloren of anders zijn gaan doen.

Spreker 2: Nee, nee, gelukkig. Misschien komt het ook omdat ik zelf heel erg acceptabel. Als iemand mij iets vertelt, dan vind ik het alleen maar leuk en zeg ik: ja, vertel meer leuk weet je wel als iemand zegt: ja, ik heb gestolen er in de winkel zeggen: oh serieus vertel weet je wel, ja, dan ben ik niet van. Dat kan niet. Ik ben wel een beetje daar open voor, dus misschien die mensen om me heen zijn dat ook. Er zijn ook allemaal wel gewoon heel en die vinden alles, nou niet alles, prima natuurlijk, maar zijn er overal bijna wel oké mee.

Spreker 1: Ja, mooi en buiten school of buiten je vrienden, heb je wel eens reacties gehad of hoor je wel eens iets op? Je hoort natuurlijk verhalen, mensen die nageroepen worden. Heb je ooit die ervaringen gehad?

Spreker 2: Nee, eigenlijk, ik heb dat echt nog nooit gehad, maar misschien omdat ik ook niet per se arrogant, maar ik ben ik loop wel gewoon zelfverzekerd en ik denk dat ik ook wel een beetje uitstraal van nou ja, dat boeit me toch niet of zo dus ja, ik weet niet, en ik maar sowieso, liep ook nooit met mijn vriend per se hand in hand, omdat ik dat vanuit thuis niet gewend om heel erg klef of zo dus ik heb ook niet echt in die situatie gestaan. Dat zoiets kan gebeuren.

Spreker 1: Ja, en hield je daar met dat hand in hand kon het alleen vanuit wat je thuis had meegekregen van je daarbij ook wel rekening met verhalen die je had gehoord of?

Spreker 2: Nee, ik nee, dat was echt gewoon vanuit thuis uit dat. We zijn niet heel erg klef of zo dus het was gewoon voor mij. Ik dacht, dat hoeft niet en krijgen we alleen maar zweet handen van mij hoeven we niet over straat hand in hand te lopen. Dus ja.

Spreker 1: Oké, en als je, want je zit natuurlijk nu op de vavo, dus als je, nog ff terugdenkt aan die middelbare school van vorig jaar, hè zou je zeggen van goh. Dat was een was, een tolerante school.

Spreker 2: Ja, ik zat ook wel toevallig, ik zat ook op een soort een nieuwe school, zeg maar we waren één van de eerste scholen die vanaf klas één alles op de laptop deden. Dus we hebben al ons schoolwerk en wij hadden lesdagen van negen tot vijf. Dus het was al anders. Dus het trok misschien ook wat andere mensen aan ik weet

niet precies hoor, maar en die mensen daar ja, dit was ook een variatie van mensen. Daar zeg je eigenlijk u tegen, er, je had zoveel, het was zo. Het was niet echt dit of dat, nee het was echt die deed dit en die dat en het was ook een kleine school, ik zat in klas één, we begonnen met zestien en eindigde met negen in de klas. Dus je kent elkaar ook wel goed en ja, ja, d'r was van alles liep daar rond eigenlijk alleen maar als je naar een kleine school bent, is dat ook, voelt dat ook anders, denk ik.

Spreker 1: Ja, want weet je van meer mensen die uit de kast waren?

Spreker 2: Bij mij op school?

Spreker 1: Ja.

Spreker 2: Nou ja, mijn vriend dus van toen, en er was ook nog een jongen een klas onder mij en er was nog, waren nog twee meisjes waren bi en er was nog een meisje lesbisch dus het was best wel voor zo'n kleine school, best wel veel zeg maar.

Spreker 1: Ja, precies waar, inderdaad een kleine school, dan is dat best wel een percentage, zeg maar en werd er bij hen ook op dezelfde manier op gereageerd bij jou of of zag je bij hen andere dingen gebeuren?

Spreker 2: Ehm ja, nou zeg maar die mensen, sommigen die zijn pas later voor uitgekomen, zeg maar dat was ook een jongen. Ja, dat wist ik het wel van, maar dat wist niemand. Dus die ja, iedereen wist wel van hem maar ja. Dus dat is nooit echt echt iets gebeurd en het was gewoon wel een hele spontane jongen, dus iedereen mocht hem dus het was niet dat echt gepest werd. Die meisjes, één meisje was er heel erg open over. Die is wel geplaagd, maar meer achter iemands rug om. Gewoon weet je wel nooit waar ik eigenlijk juist slecht tegen kan houden, zeg maar over haar voor de rest? Ik denk dat iedereen het redelijk positief heeft ervaren. Ook één meisje die heeft haar profielwerkstuk, heeft ze het over LHBTI+ gedaan. Een short film heeft ze ervan gemaakt, en dat ging natuurlijk ook de hele school over. Dus ja, dat vond iedereen alleen maar tof.

Spreker 1: Oké, en dat dat ene meisje dat dat er wel last van had of ja achter haar rug om, denk je dat dan meer aan die persoon lag, of aan het feit dat ze bi was.

Spreker 2: Ja, ja, dat is misschien heel zielig om te zeggen, maar ik vond het wel dat het toch aan haar lag gewoon ze was. Kijk ik, ik praat zo, dus als je iets wilt weten vind ik dat prima. En dan zijn mensen ook vaak acceptabeler. Want ik denk ja, oké of zijn misschien maar zij was meer, iedereen wist het en maar toch deed ze er raar over en ze kleepte zich dan ook nog weer iets anders. Natuurlijk, dat is. Ik vind dat verder niet erg, maar dat leidt er wel toe. Als je geheimzinnig bent, je iets anders kleedt, dan krijgen mensen gewoon snel een vooroordeel dus dan en dan is het niet helemaal haar schuld maar als ze er gewoon zeg, maar ze had eigenlijk een beetje meer d'r voor uit moeten komen en ja dit ben ik en boeie ofzo en natuurlijk niet iedereen kan dat, maar toch aan de ene kant lag het dus aan haar maar aan andere kant, ja, mensen kunnen zich ook gewoon stilhouden natuurlijk.

Spreker 1: Ja, en hé jouw school had die een LHBTI+-beleid of deden jullie en paarse vrijdag?

Spreker 2: Ja, we deden, we hebben één keer in klas zes pas een paarse vrijdag gedaan, maar dat stelde ook eigenlijk helemaal niks voor. Was verder niet echt iets bijzonders en er is nooit echt over gesproken, of zo ja, die ene keer dus toen, toen hebben ze mij ook gevraagd of iets wilde doen. Maar ja, ik dacht ja, daar heb ik niet echt behoefte aan. Moet iedereen komt iedereen naar mij toe met al die vragen? Want ja, ik ben de enige die het op zich wel wil doen.

Spreker 1: Ja.

Spreker 2: Ik zei: ja, vertel maar gewoon in de klas en weet ik veel, ik meng wel, maar ik ga niet zelf voor de klas staan.

Spreker 1: Denk je dat dat dat een GSA op school of meer doen aan paarse vrijdag jullie school toleranter had gemaakt, of zie je daar geen verband tussen?

Spreker 2: Ehm ja, misschien wel, want in principe werd er niet veel over gesproken. Alleen ikzelf in mijn klas, die wist het en vertelde ik daar ook wel over, maar het was, het is niet, het was nooit in the open en zeg maar het was niet echt een onderwerp waar je makkelijk over kan hebben. Dus ja, ik denk dat het geholpen, als je dat gewoon en het hoeft niet veel bombarie, maar gewoon dat je wel awareness creëert zeg maar de mensen het in ieder geval weten en dat het, want hoe meer mensen weten dat het normaal is, zeg maar, hoe beter dat natuurlijk gewoon is.

Spreker 1: Ja, want werd er wel eens in de lessen aandacht aan besteed, bijvoorbeeld bij biologie of maatschappijleer of bij Nederlands?

Spreker 2: Nee, eigenlijk echt helemaal niet bij ons.

Spreker 1: En dan heb je dat gemist?

Spreker 2: Ehm, nee, en ik moet ook heel eerlijk zeggen: ik vind het bijvoorbeeld dat meisje dat een LHBTI+-short film had gemaakt. Ik vond het ook wel een soort van niet aandacht zoeken, maar ik vond het wel zo van, ik kies dat onderwerp voor mijn pws, want dat dat trekt die mensen hier omdat het niet zo besproken is. Ik vind het soms ook te zwaar beladen of zo dan denk ik, ja. Ik had ook niet geheel graag gewild dat het dat we één keer in de week hebben over gay zijn of zo. Het is wel belangrijk, maar ik ik ik heb het zelf niet is, omdat dat toch iets is wat je toch in zekere zin wel zelf moeten vinden.

Spreker 1: Heb jij dat gedaan? Heb jij zelf bijvoorbeeld, er bestaat LHBTI+-literatuur. Heb jij dat zelf gelezen?

Spreker 2: Dat soort boeken nee, eigenlijk niet. Wel films natuurlijk, zoals die ken je waarschijnlijk wel Call me by you name.

Spreker 1: Mmm.

Spreker 2: Nou, dat vind ik een hele mooie film, maar lezen eigenlijk niet nee.

Spreker 1: Is dat omdat lezen jou niet zo trekt of omdat je er geen behoefte aan had?

Spreker 2: Nee, ik, het is gewoon. Ik was er niet naar op zoek, dus ik denk dat ik het daarom niet echt ben tegengekomen, want ik heb bijvoorbeeld wel voor mijn boekenlijst voor Engels, volgens mij, fifty shades gelezen en dat is dus je zou zeggen: oh na, dan zou je ook wat boeken gaan lezen over gewoon homoseksualiteit of zo, maar ik was, dan denk ik, gewoon niet naar op zoek. Ik kwam, ik ging gewoon random boeken en als ik het leuk vond dan las ik het dus ik denk daarom dat ik nooit heb gelezen omdat ik het nooit tegenkwam.

Spreker 1: Ja, en denk je dat dat het wel het lezen van die literatuur jongeren kan helpen bij hun geaardheid? Bij jou liep het misschien heel makkelijk, maar stel dat je het wat moeilijker vindt er wat meer moeite mee hebt.

Spreker 2: Ja, ja, ik denk dat het wel, want als je zoiets leest, ik bedoel ik ga natuurlijk ook psychologie studeren en als je dan leest over bepaalde zie je toch iets of beperking en ik lezen, en dan denk ik, o en ik heb dit ook ik bijvoorbeeld een meisje die en die heeft ook een angststoornis, en als je daar over leest dan weet je er zelf meer over. En dan voelt het ook minder raar. Dus dat is net als met gay zijn dan bijvoorbeeld. Als je daar een of leest, dan denk je: oh, oké, ik ben niet alleen en weet ik veel dit verhaal dit herken ik en die gevoelens die in dit boek worden omschreven dat zie ik ook terug. En ja, ik denk wel dat er serieus kan helpen.

Spreker 1: Zie je daar dan ook een rol voor weggelegd in de lessen Nederlands.

Spreker 2: Ja, ja, sowieso, ja dat sowieso denk ik inderdaad, ik bedoel, dat is toch waar je meest bezig bent met literatuur in principe die liever speelt een grotere rol. Dus als je daar dit onderwerp introduceert, dan komt daar ook, komen we daar de meeste voordelen.

Spreker 1: Ja, want we hebben het gehad over dat kan helpen bij het ontdekken of ja het accepteren van je geaardheid, eigenlijk zou het ook kunnen helpen bij het de acceptatie van homoseksualiteit? Dus zou het ook een effect kunnen hebben, denk jij op jongeren, die niet homoseksueel zijn?

Spreker 2: Ja, sowieso, want natuurlijk mijn vrienden in het begin, ook die meestal, dan denk je nou ja, oké ook en nu steeds meer vriendinnen van mij, vooral die zeggen, misschien val ik ook wel meisjes en als zij zulke dingen lezen dan hebben zij ook meer inzicht en het ook niet meer als veraf zien. Natuurlijk bij sommigen thuis is dat gewoon helemaal niet aan de orde en als je dan zoiets leest dat je toch wel denkt. Oh, misschien, ik bedoel dat is net als van die stellen en waarvan de man of vrouw op 50-jarige leeftijd nog eens uit de kast komt. Dan denk ik, ja, had het toch eigenlijk vanaf jongs af aan geïntroduceerd en geaccepteerd moeten worden.

Spreker 1: Ja en stel dat je zo'n tekst klassikaal gaat lezen in de klas en jij had nog in de periode gezeten dat je net wat contacten met die jongen of net die gevoelens had. Had je dat dan lastig gevonden om juist klassikaal die teksten te bespreken? Of zeg je, nou had mij persoonlijk niet zo veel gedaan?

Spreker 2: Nee, maar persoonlijk heb ik daar, dat vind ik prima. Ik bedoel ik ben ook spreek makkelijk over mezelf, in principe dus voor mijn eigen is, dat was dan niet lastig geweest.

Spreker 1: Zou je je voor kunnen stellen dat dat wel lastig kan zijn?

Spreker 2: Sowieso, ik bedoel bij mij in de klas was er ook wel eens iets en dan vond niemand het drama. Toch vond ik het persoonlijk wel heel moeilijk. Dus nou, dat is al helemaal. Als je dan homoseksueel of iets bent, dan is dat gewoon, dan kan het heel confronterend zijn. En dan schrik je, en misschien dat je misschien ik kijk, weet ik veel.

Spreker 1: Ja, je zei daarstraks van ja, ik vind eigenlijk dat. Ik heb niet per se gemist dat tijdens de les niet zoveel aandacht was voor homoseksualiteit, maar je zegt ook wel, ik denk wel dat het belangrijk is om bij Nederlandse een keer zo'n, teksten te behandelen. Wat maakt dan dat je dat wel belangrijk? Of daar wel een rol voor weggelegd ziet.

Spreker 2: Nou zeg maar in principe is het is meer, een persoonlijk ervaring dat ik het niet hebt gemist, maar d'r zijn heel veel anderen die dat wel gebruiken. En ja, dat is net als dat de ene geen hulp hoeft met leesvaardigheid, bijvoorbeeld überhaupt en de andere wel, maar dan kun je het niet helemaal niet helemaal niet. Je moet er in ieder geval aanbieden en laten zien van hé dat is een optie of. En dus ook in de literatuur moet je het ook gewoon gaan behandelen, zodat wel, zodat er in ieder geval is.

Spreker 1: Ja, oke, mooi helder voor mij, hé en op de vavo, komt deze thematiek daar ook wel eens langs? Homoseksualiteit zou je het vavo tolerant noem, maar of is dat heel anders?

Spreker 2: Nou, toevallig heb ik wel Nederlands gedaan, maar ik had mijn vrijstelling voor literatuur. Die kon ik meenemen, dus ik heb eigenlijk geen literatuur meer gehad. Alleen ja recensies schrijven moest ik natuurlijk wel boeken voor gelezen, maar ja stond ook niet deze onderwerp eigenlijk waren alleen de basisonderwerpen, zeg maar dus het zou in ieder geval de eigenlijk om moeten staan.

Spreker 1: Ja, en qua jongeren heb je het gevoel degene die de voordelen waren zonder die anders tegenover homoseksualiteit dan op je middelbare school, was dat een ander mate van tolerantie? Of wat vond je daar geen verschil tussen?

Spreker 2: Ja, het is wel jammer, want ik zat in een hele kleine klassen dus dat was, want ik ging 's avonds, dus dat bij de hele kleine klassen, maar je die kinderen kwamen dan wel weer, of volwassenen dan, die kwamen

wel van verder weg. Dus. Het was wel weer toch zo nu en dan dat je iets dat je denkt. Oh, jij denkt dus net iets anders over, weet je wel, maar er was ook iemand die woonde hier in de buurt en die zei joh, wat leuk, wat gaaf, dat je ook dat je dus ja, dat ik denk redelijk hetzelfde. Het is ook een beetje misschien welke regio je komt, hoe dat ik bedoel in Friesland, sowieso wij zijn hier meestal, het is hier denk ik, wel nog een soort taboe, wordt wel steeds beter ook, maar we zijn hier gewoon meer zo van samen, ja, doe maar normaal, dan doe je al gek genoeg, dus het is ook dat heel erg denk ik waar je vandaan komt. Dus ja, het verschilt heel erg, denk ik waar je zit hoe mensen d'r op reageren.

Spreker 1: Oké, helder, eigenlijk waren dit de dingen waar ik het met je over willen hebben, zeg maar, ik heb mijn lijstje nu wel gehad. Heb jij nog dingen waarvan je zegt, nou, denk hieraan, neem dit mee, dit wil ik nog even kwijt?

Spreker 2: Ehm ja, ehm, maar ik denk gewoon inderdaad, zoals ik zei, het is in altijd ten alle tijden belangrijk om mensen in ieder geval een kans te geven. Dus ik zeg niet: je moet heel erg feestvieren op paarse vrijdag, maar je moet in de literatuur, sowieso moet je gewoon aanbieden. Dat is gewoon iets. Het is gewoon wel een groot onderdeel voor leven van bepaalde mensen. Dus ja, ik vind gewoon. Dat moet sowieso.

Spreker 1: Oké, top dank je wel nogmaals heel erg bedankt voor je input. Ik ga het meenemen naar alles wat ik nog ga doen met mijn met mijn leerlingen in de les.

Spreker 2: Heel veel succes.

8.5 Bijlage 5: coderingen

<i>Categorie</i>	<i>Subcategorie</i>	<i>Code</i>	<i>Voorbeelden uit interview</i>
Acceptatie	Positieve reacties	Ouders	<p>P1: en ik ging ervan uit dat dat oké zou zijn, gewoon omdat ze dat nooit echt iets van slecht over gezegd hebben.</p> <p>P2: Dus ze waren heel acceptierend enzo, dus dat vond ik wel ook echt fijn.</p> <p>P5: want vanaf dat ik jong ben, wist ik al mijn ouders gewoon acceptierend en en lief en zorgzaam daarvoor waren.</p>
		Algemeen	<p>P2: Het is toch altijd wel ff spannend, maar toen ik eenmaal uit de kast was gekomen en iedereen accepteerde me.</p> <p>P5: En ja, ik heb geen grote tegenzin gehad, daartegen.</p>
		Leeftijdsgenoten	<p>P3: Uhh ja, nee, iedereen weet het wel eigenlijk. Ik ben er best wel open over vooral omdat, ja, heel veel mensen die accepteren dat wel. Ik zou niet willen zeggen dat ik per se populair bij ofzo maar bij mij op school lig ik wel op zich, wel goed in de groep en bij de meeste mensen, dus eigenlijk heeft bijna niemand er moeite mee en dat maakt het voor mij ook makkelijk om gewoon tegen iedereen gewoon ook over te zijn. Dus het is niet dat ik het van de daken schreeuw, maar ik ga het ook niet verbergen, zeg maar.</p> <p>P4: Ja, nou ja, dat kwam uit, dat op school, iedereen het wel weet, ook al, maakt niemand het zich, vindt niemand het erg, vindt niemand het interessant. Het is als het ware als een soort van langzame olievlek gaan verspreiden, gaandeweg de laatste drie jaar van mijn middelbare school.</p> <p>P5: En vrienden, die zijn gewoon hartstikke lief dus dat wist ik ook wel</p> <p>P6: Ja heel positief. Mijn vriendinnen hadden het eigenlijk al wel zien aankomen of ze hebben het zelf soort van geraden.</p> <p>P7: en daarna mijn vrienden, en dat ging eigenlijk heel makkelijk. Heel snel.</p>

		P7: Sowieso, ik bedoel bij mij in de klas was er ook wel eens iets en dan vond niemand het drama.
	Verwacht	P7: De meeste mensen die zeggen ja, nou, ja, het is een beetje soort van ja oke, dat snap ik wel. Dat zien we wel, want ik bijvoorbeeld, ik kled me ook gewoon meestal wel iets anders of zo ik, ik durf op zich wel en oh ja, nou het verbaast me niet
Pesten	Pesten	P3: Op de basisschool werd ik gepest, ja gepest is een groot woord. Maar er werden wel bepaalde termen naar mijn hoofd geslingerd P3: Dus toen dacht ik, waarom zou je zoiets roepen? Als je, als ik het niet eens ben, dus toen vond ik dat best wel moeilijk en toen heb ik ook een avond, hier thuis, volgens mij was ik elf toen, heb ik hier huilend met mijn ouders erover gepraat en ik zo ja, al die mensen die ik roepen allemaal dingen naar mij. Ik ben dat helemaal niet, dus toen heb ik daar best wel een emotioneel gesprek over gehad alsnog. P7: Die is wel geplaagd, maar meer achter iemands rug om.
	Pesten anderen	P6: Jawel, want er is ook een jongeren bij ons en hij is wel door andere mensen werd hij af en toe wel een beetje een gepest en geplaagd. Ja het is natuurlijk pesten dus bij hem was dat wel meer ding dan bij mij.
	'Homo' scheldwoord	P3: Ja homo dit en toen dacht ik van ja, dat zal wel niet zo zijn en zo en dan begin je daar op een gegeven moment toch over na te denken. P4: dus ja joh je hoort wel eens af en toe van mensen die 'homo' schreeuwen, of het als scheldwoord willen gebruiken.
Angst	Leeftijdsgenoten	P1: Ik was vooral bang voor de reactie van leeftijdsgenoten. P1: Soms wel soms niet, ik weet gewoon niet van hoe zal reageren
	Algemeen	P2: Ook omdat het niet zeker was dat mensen me zouden accepteren of niet. P5: Ja, dus in dat opzicht was ik wel een beetje bang P6: Mmm, nah deels wel, maar dat was vooral omdat ik nadacht over wat de

		buitenwereld zou vinden, dus niet zozeer van mezelf of ik daar moeite mee had. Ik dacht ja het zal, als het zo is, dan is het zo ja, je weet gewoon nooit hoe die buitenwereld reageert, dus dat vond ik wel lastig.
	Geheim houden	P6: en in de vierde werd toen het masker dat ik op had gezet zo zwaar dat ik toen maar ja mensen bij gaan vertellen. Uiteindelijk heeft het wel een jaar ofzo geduurd voordat ik het echt mensen durfden of kon vertellen. Maar ja. P7: En ja, toen heb ik dat eerst nogal stilgehouden voor mijn ouders
Beladen	Spanning	P6: Maar ja, het is blijft natuurlijk altijd wel spannend, want je moet toch iets heel erg in teams over jezelf gaan vertellen en het is toch niet iedereen hoeft te vertellen, dus dat maakt het toch wel spannend
	Beladen	P7: want ja, het is toch wel niet vreemd, maar het is toch zo'n ding, je moet dat wel even zeggen, maar het is niet van hé, ik heb een vriend en door, het is wel, je moet daar even je moment van pakken dus ja, dat heb ik iets later nog weer gedaan P7: en gewoon altijd een soort dingetje is. Zeg maar.
Anders zijn	Normaal willen zijn	P1: dus ik wilde dan normaal zijn.
	Norm	P1: Ja, toch wel je wil bij de norm horen eigenlijk, P4: heteroseksueel. Wat toch gangbare verwachting is van veel mensen. P6: Omdat ja alles zo hetero normatief is ingedeeld eigenlijk, zeg maar, het wordt van je verwacht.
	Zelfacceptatie	P1: Ja, ehm, toch denk ik, een acceptatie stukje.
	Aanpassen	P1: En dat is dan toch dat je merkt wel dat je daar toch aan gaat aanpassen. P1: ik denk dat dat je dan toch gaat aanpassen P6: Dus dan als je dan ineens buiten dat gebaande pad begeeft, dan kost dat gewoon net wat meer moeite en aanpassingsvermogen.
	Anders zijn	P2: Als ik dan ja, dan was ik wel anders.

		P5: Het is heel moeilijk om te vatten dat je toch niet bent als de meeste mensen
Worsteling	'Struggle met mezelf'	P1: Toch wel denk ik dat ik toch wel dat ik ondanks alles, wel een beetje een struggle met mezelf heb gehad
	Niet willen erkennen	P2: Dus ik heb het ook heel lang niet willen erkennen. Ja want dan denk je, dan verschil ik nog meer van de rest, terwijl dat eigenlijk gewoon wel heel erg meevalt, ja. Heel anders ben je dan niet, maar ja.
	Moeit	P6: Dus dan als je dan ineens buiten dat gebaande pad begeeft, dan kost dat gewoon net wat meer moeite
Negatieve reacties	Ongewenste aandacht	P7: Ik had het verteld en dan krijg je reacties en dan denk je laat maar deze aandacht hoef ik helemaal niet,
	Ouders	P6: Dus ja, mijn ouders waren wel even moeilijk of ja meer van het zal wel een fase zijn enzo, maar dat was de eerste ontkenning.
	Leeftijdsgenoten	P3: vorig jaar of twee jaar geleden had ik nog wel een beetje een aparte kledingstijl, ik had dan bijvoorbeeld van die wijde broeken enzo. En dan zie je toch wel een paar mensen kijken of een paar mensen die dan als je voorbijloopt met elkaar gaan praten, een beetje gaan lachen.
	Bij anderen	P1: want meestal hebben zij dan problemen met de ouders, wat ik juist niet had. P3: Er zijn er wel volgens mij twee van die vijf, die een beetje onzeker zijn, iets minder sterk in de schoenen staan waarvan ik wel verwacht eigenlijk dat ze het lastiger hebben gehad dan ik. P4: en daar heb ik eigenlijk nooit echt hele vervelende ervaringen bij gezien ook. Bij anderen wel af en toe eens gehoord. P6: Nou ja, toch wat je af en toe hoort of ziet in het nieuws en op tv en ik weet dat ik toen met mijn moeder, dat programma van Arie Boomsma Uit de kast heette dat, geloof ik, dat keek ik altijd met mijn moeder, volgens mij was dat in de tweede ofzo, en toen was ik er dus nog helemaal niet zo bewust mee bezig, maar ja, dan zag je gewoon af en toe dat ouders negatief reageren als ouders het vertelde, dus zeg maar dat soort dingen dat dat zit dan wel in je hoofd.

	Uitstraling	P7: Nee, eigenlijk, ik heb dat echt nog nooit gehad, maar misschien omdat ik ook niet per se arrogant, maar ik ben ik loop wel gewoon zelfverzekerd en ik denk dat ik ook wel een beetje uitstraal van nou ja, dat boeit me toch niet of zo dus ja
	Van bewust	P4: omdat je ziet natuurlijk dat de lhbt+-beweging toch nog in een net wat ander daglicht staat dan heteroseksuelen bij veel mensen onbewust ook.
	Mishandeling	P5: Ik weet dat één van die mensen een keer in elkaar is geslagen op het toilet, dus in die zin is het niet altijd positief geweest voor iedereen. Daar heb ik zelf geen last van gehad. Maar ja, het uiterste, een stuk zwaarder gehad dan denk ik.
Opluchting	'Last van schouder'	P2: Toen voelde ik gewoon een last van mijn schouders afvallen.
	Jezelf kunnen zijn	P2: Ja dan hoef je niet echt meer te liegen, maar niet meer dingen te verbergen. P5: Steeds meer mezelf en dat was wel fijn eigenlijk. P5: Ja, nou, dat is het meest stapsgewijs gegaan en eerst was het vooral dat ik alleen met bepaalde mensen praatte en in hoekje fluisterend, maar later ben ik gewoon hard op gaan praten. Over dat soort dingen, uhhm ben ik gewoon kleding gaan dragen die ik wilde. Dat was ook een hele stap.
Onduidelijkheid bij anderen	Onduidelijk	P2: Mijn beste vriendin die zegt soms, ik snap het nog steeds niet helemaal, maar als jij iemand leuk vindt, dan is dat jouw zaak en niet die van mij.
Rol omgeving	Omgeving positief is makkelijk accepteren	P3: Maar op zich mijn omgeving ging er wel heel goed mee om wat voor mij eigenlijk ook wel makkelijker maakt om het zelf te accepteren, denk ik ja, wat kan ik verder eigenlijk nog vertellen? Dat was het een beetje. Ik weet niet of je nog vragen dat verder. P3: En ook omdat zij er ook best wel open in waren en zo. Was het voor mij ook wel makkelijk om het zelf voor mezelf te accepteren. P4: Ik ben zelf omdat ik er zelfs zo goed mee om meegegaan, maar ook door door mijn omdat mijn omgeving eigenlijk mij

		hartstikke goed en de situatie hartstikke goed lag,
	Opvoeding	P4: vooral ook in de Randstad dat bijvoorbeeld dat dat veel gebeurt, maar ook bij echt in de biblebelt, hoe hoe daar echt nog onderscheid wordt gemaakt. P4: Ik bedoel ik ben ik thuis zo opgegroeid ben en vrienden om mij heen heb gehad die er ook zo open naar kijken, heb ik er nooit problemen mee gehad en eigenlijk mijn hele school, als ik naar school kan spreken en niet, maar als je in een cultuur zit waar dat echt heel anders gezien wordt in zo'n biblebelt of echt bij een streng islamitisch school, bijvoorbeeld mmm.
Zelfacceptatie makkelijk	Elke seksualiteit goed	P4: Ik voelde absoluut niet voor mij als een verplichting om of dat het beter zou zijn om heteroseksueel te zijn
	Oké mee	P4: ik was daar gewoon oké mee. P7: Misschien komt het ook omdat ik zelf heel erg acceptabel
Zelfacceptatie kost tijd	Kost tijd	P5: want je weet wel zeker dat het zo is, maar de acceptatie van jezelf, die is nog niet helemaal. P5: ook proberen te accepteren van jezelf. Dus dat was best wel een proces waar wat tijd overheen ging.
Gemengd gevoel achteraf	Gemengd gevoel	P7: Aan de ene kant was ik blij dat het eruit was, want dan was het maar uit. Aan de andere kant is het wel iets wat welk bij blijft

Categorie	Subcategorie	Code	Voorbeelden uit interview
Zelfinzicht	Langzaam ontdekt	Realisatie	P1: Dus op een gegeven moment, ik denk dat ik 14 was, begon ik mij te realiseren dat ik misschien toch iets meer voorkeur had en dat niet iedereen op alles valt. P4: Ook al had ik al, begon ik steeds meer het vermoeden te krijgen,
		Twijfel geaardheid	P1: [...] van dat je zelf twijfelt. En de meeste test zeggen dan van ja als je twijfelt en je maakt deze test, dan weet je het eigenlijk al. P4: Werd het allemaal wel interessanter natuurlijk, ging ik kijken, ging je eigenlijk nadenken over ja, hoe zit het bij mij? Ik durfde daar ook zelf over na te denken.

	Eerder kijken naar	P1: Nee, het was gewoon dat ik merkte waar ik eerder naar keek en dat waren toch wel like meiden en vrouwen en toen was ik zo van hmm misschien toch ff.
	'Gayer'	P1: Dan begin je toch wel te twijfelen aan jezelf, en alles, en te denken, misschien ben ik toch wat gayer dan gedacht. P1: misschien ben je wel gayer dan je denkt, dat dat toch moeilijke stap is
Vermoeden	Altijd	P1: Ik dacht eigenlijk altijd dat iedereen bi was, zo ben ik een beetje opgevoed. Zo heel like liberaal eigenlijk. Dus op een gegeven moment, ik denk dat ik 14 was, begon ik mij te realiseren dat ik misschien toch iets meer voorkeur had en dat niet iedereen op alles valt P5: Ja, nou, ik weet niet. Het heeft altijd wel gespeeld in mijn gedachten. P7: ik sta altijd wel open voor van alles
Interesse onderwerp	Interesse onderwerp	P6: Zeker ehm, het was volgens mij in de tweede, twee havo, dat ik bedacht van misschien of nee toen vond ik alles rondom homoseksualiteit heel interessant. Dat was het en toen dacht ik nou ja het zal wel, weet ik veel en toen in de derde viel het kwartje van. O wacht misschien komt dat omdat ik zelf op vrouwen val
Label	Labelen jezelf	P1: En ik heb het later daarna wel gezegd van ja, hoe stempel je jezelf. Nou precies. Ja sure, dan geef je jezelf wel een label dat je jezelf gegeven hebt. P2: . Ik weet dat sommige mensen niet speelt dan labels houden, maar voor mij is het fijn dat duidelijk te hebben. Dus.
Informatie opzoeken	Weinig over weet	P1: gewoon omdat je hebt toch op een manier er weinig over weet, ondanks dat je er wel van weet.
	Niet veel informatie te vinden	P1: Ja, er was weinig informatie te vinden, buiten dat ik wist dat het bestond, dat je op vrouwen kunt vallen.
	Internet	P2: Toen ik 13 was, heb ik dat uitgevogeld en dat kwam ook vooral door internet, want dan word je er toch meer aan blootgesteld. P2: Ja, ik heb vooral gewoon op internet en dan gewoon naar na verschillende seksualiteiten te bedenken en gekeken wat het beste bij mij paste. En toen had ik zoiets van oh ja, dit beschrijft precies hoe ik me voel. Dat was ook wel fijn.

		P5: Ja, nou, d'r is een site wikihow en daar staat gewoon heel veel informatie, meer een beetje een algemene site van hoe je dingen moet doen. Daar heb ik zo zitten zoeken van hoe kom je uit, uhhm uit de kast
Contact	Contact sociale media	<p>P3: Uhhm, ik denk dat ik toen op internet, via social media dan met verschillende jongens dan over heb gehad, die dan al eerder geweest, bijvoorbeeld ook een jongen met die toen contact had. Die was al eerder uit de kast gekomen en daar heb ik toen best wel veel steun eigenlijk wel denk ik, want die hebben het proces natuurlijk allemaal al helemaal gehad.</p> <p>P6: Ook al kan dat ook wel iets later toen ik zeg maar, ook wel weer meer mensen het vertelt had en ik had Jong&Out, zo'n soort [onverstaanbaar], maar dan beter afgeschermd voor lhbt-mensen, waar ik inderdaad met mensen kon praten. Op die manier, een beetje in contact raakte met mensen. En daar was één meisje met wie die toevallig bleek zij toen ook uit Venlo te komen met wie ik toen echt heel veel contact heb gehad, ook via de app op een gegeven moment en dat we een keer hebben afgesproken. Dus dat was wel heel fijn.</p>
	Eén jongen	<p>P4: en ook vooral door die ontmoetingen met hem, en die gebeurtenissen met hem was het mij wel een bevestiging van oké, ik vind niet alleen meisjes interessant en</p> <p>P7: en toen waren wij in klas vier, gingen wij op taalreis naar Spanje en toen een jongen die bij mij op school zat en ik die hadden toen op een gegeven moment gewoon echt een goede klik en van het een kwam het ander en toen op een gegeven moment kregen wij dus een relatie. En toen dacht ik: oké, ik val dus ook inderdaad echt op jongens.</p>
	Meerdere personen	P5: uhhm ja van de lhbt-community, ik probeer het in het Nederlands te zeggen. Ja toen begon ik me er steeds meer mee te identificeren
Herkenning	Herkenning	P2: : Ja, ik heb vooral gewoon op internet en dan gewoon naar na verschillende seksualiteiten te bedenken en gekeken wat het beste bij mij paste. En toen had ik

		<p>zoiets van oh ja, dit beschrijft precies hoe ik me voel.</p> <p>P3: Dat maakt het voor mij ook makkelijker om dan te denken van oké, dus jij hebt dit gedaan, misschien moet ik ook iets in die richting gaan doen, of dat hij over zijn gevoelens kon praten en dat ik dacht van ja, oké, maar ik zit eigenlijk precies hetzelfde schuitje, dus het is wel fijn dat toen in ieder geval met die mensen kon praten die er eigenlijk precies hetzelfde inzaten als ik op dat moment inzat.</p> <p>P5: Dat het gewoon de basis is, daar ga je gewoon vanuit en dat eigenlijk uiteindelijk toen ik meer mensen leerde kennen, uhm ja van de lhbt-community, ik probeer het in het Nederlands te zeggen. Ja toen begon ik me er steeds meer mee te identificeren</p>
--	--	---

Categorie	Subcategorie	Code	Voorbeelden uit interview
Literatuur	Gelezen	Meerdere boeken gelezen	<p>P1: <i>De liefde niet</i> van Margriet van der Linden, <i>De groene bloem</i> van iemand, <i>Twee vrouwen</i> van Harry Mulisch, <i>Thuiswacht</i> van Holla... <i>Mijn vals verleden</i> van Alex Bakker. Toen heb ik toch wel een leuke gaylijst samengesteld eigenlijk.</p> <p>P6: Uhm, ja ik heb boeken gelezen, inderdaad, ook wel films, gekeken.</p> <p>P6: Ja.</p>
		Eén boek	<p>P3: Dus laatst dat boek van Splinter Chabot uitgekomen Confettiregen.</p> <p>P5: Niet Nederlandstalig, maar ik had wel een deel gelezen van het boek <i>The Velvet Rage</i>. Had ik wat over gelezen online, dus leek me wel interessant.</p>
		Eén tekst	<p>P2: Nou hebben we er laatst volgens mij eentje geleden gelezen, maar das ook de enige.</p>
	Geen ervaring	Geen ervaring	<p>P4: Nee, nee eigenlijk niet. Ik heb wel gewoon gesprekken, Veel gesprekken gehad die toevallig eigenlijk toevallig plaatsvonden.</p>

		P7: Dat soort boeken nee, eigenlijk niet. Wel films natuurlijk, zoals die ken je waarschijnlijk wel <i>Call me by your name</i> .
	Geen behoefte aan gehad	P7: Nee, ik, het is gewoon. Ik was er niet naar op zoek
Inhoud boeken teleurstellend	Boeken niet positief	P1: En laten we eerlijk zijn, de meeste boeken zijn ook niet de meest happy boeken, als je gaat kijken naar literatuur. Ik bedoel twee vrouwen heeft niet echt het geweldigste einde. Thuiswacht heeft niet het geweldigste einde. De liefde niet
	Personages meer zichzelf accepteren	P1: mijn vals verleden en Aldus Sybren die hadden eigenlijk beste eindjes, omdat daar eigen met zichzelf uiteindelijk tevreden waren. Dat waren dus de boeken waarvan ik dacht, dat was nou een leuk boek, dat was niet dood verderf, misschien was de schrijver toch niet zo pro LGBT als ik gedroomd had.
	Geen acceptatie	P1: Maar tegelijkertijd is het ook dat in de meeste boeken die ik gelezen heb, heel veel dat je merkt dat er heel veel onbegrip is of weerstand tegen of dat dat het karakter merkt dat dat ze tegen hem zijn. Het is nooit echt lekker positieve wereld waarin het is gewoon geaccepteerd is. P1: Het wordt niet gewoon als als normaal gezien gewoon als het hoeft niet benoemd te worden. Het karakter eindigt gewoon met een vrouw, of eindigt gewoon met een man, dat is heel zeldzaam. P1: Het is meer dat de setting eromheen van hoe de maatschappij erop reageert dat dat misschien niet altijd is waar je op gehoopt of wat je wil.
	Stereotypering	P1: Meestal is het een stereotyperingen in de boeken die je leest, als er al een gaykarakter, we voegen hem toe voor de diversiteit en als het dan een hoofdpersoon is, dan dan is het meestal over zijn of haar eigen struggle met dingen.
	Algemeen	P5: En ik had er te weinig tijd voor te weinig tijd voor gemaakt om echt te gaan lezen, en het was niet intrigerend voor mij genoeg om het echt in één stuk door te lezen. Ja, vooral dat. Het was niet echt een doorleesboek. Het viel een beetje stil.
Gemis	Weinig positief beschikbaar	P1: weinig beschikbaar is in die categorie.

	Weinig NL-romans	<p>P1: Ze zijn er wel als je weet waar je moet zoeken en dan meestal alleen in de fantasy boeken, dus niet eens in een realistische wereld.</p> <p>P1: Ik denk ik dat dat wel iets is en ook voor Engelse literatuur, want er zijn ook gewoon de Engelse literatuur heeft gewoon meer voor young adults, op dit moment, waar dit thema in voorkomt. Dus ja vergeet die boeken niet, want die zijn ook goed.</p> <p>P2: Dat vind ik wel jammer.</p>
	Geen representatie	<p>P2: Ja, dat is, want ik lees heel graag, ik las als super veel boeken toen ik klein was, maar ja de representaties is niet heel heel super, oké. Toen ik klein was tenminste, toen heb ik geen boeken gelezen over met mensen zoals ik, ja.</p>
Zelfinzicht	Herkenning	<p>P1: gewoon vanuit interesse van herken ik mezelf hierin. En dan zie je toch wel van hoe er in dat boek gereageerd werd, dat je eigenlijk niet echt, je ziet wel de worsteling van die persoon en enigszins heb je wel herkenning.</p> <p>P1: Zeker, het zien van de struggle die je zelf doormaakt, die herkenning is zeker belangrijk.</p> <p>P2: Uhhm zodat kinderen die aan het zoeken zijn, naar wie ze zijn en hoe ze zich voelen. En wat dat betekent, die lezen dan zo'n tekst en die denken o, dat past eigenlijk heel goed bij me, of dat past totaal niet bij wat ik me voel. En ik dat ja, dus ook toch anders, dan het gewoon op het internet uhh op te zoeken.</p> <p>P2: Ja, ik heb dus, boeken, series, films. Ik neig daar nu echt naartoe, omdat ik het gewoon, is toch wel weet je wel mensen zoals ik, dat vind ik leuk.</p> <p>P3: maar natuurlijk zou dat ook kunnen in de literatuur of inderdaad wat jij noemde al films. Ik denk, als je het verhaal leest van iemand die in hetzelfde schuitje heeft gezeten, wel echt heel erg kan helpen.</p> <p>P3: Ik denk dat dat helpt bij die mensen die erover nadenken om bijvoorbeeld</p>

		<p>andere verhalen te horen bijvoorbeeld in literatuur of films.</p> <p>P4: En door herkenning ook wel ontdekken dat je misschien ook homoseksueel bent ofzo.</p> <p>P6: Dat was vooral herkenning, was heel fijn, dat is, zeg maar ook hetzelfde als met films enzo. Je vindt het gewoon fijn om af en toe te zien of te lezen wat je zelf bent of zo. Dat het gewoon echt echt herkenbaar is. Want, ik bedoel bij, het gaat uiteindelijk om liefde. En dat is bij voor hetero's als voor homo's. Maar het is toch anders als je erover, het is toch net iets anders. Denk net een iets ander gevoel.</p> <p>P6: Uhm, ik denk wel dat het eraan bijgedragen, ja, omdat ik dus in die periode dat ik alles eromheen zo interessant vond, toen las ik er heel veel over en ik denk dat daardoor dus uiteindelijk wel kwartje is gevallen.</p> <p>P7: en als je daar over leest dan weet je er zelf meer over. En dan voelt het ook minder raar. Dus dat is net als met gay zijn dan bijvoorbeeld. Als je daar een of leest, dan denk je: oh, oké, ik ben niet alleen en weet ik veel dit verhaal dit herken ik en die gevoelens die in dit boek worden omschreven dat zie ik ook terug. En ja, ik denk wel dat er serieus kan helpen.</p> <p>P7: dan denk je nou ja, oké ook en nu steeds meer vriendinnen van mij, vooral die zeggen, misschien val ik ook wel meisjes en als zij zulke dingen lezen dan hebben zij ook meer inzicht en het ook niet meer als veraf zien.</p>
	Worsteling	<p>P2: Toen was ik daar ook een mee aan het worstelen, als ik dan een tekst had gelezen of we hadden het er met een vak over gehad, dat ik dan iets had zo van o, dat klinkt heel erg als mij en ik kan me ook voorstellen dat dat ik dan na de leraar was gegaan om verder te vragen.</p> <p>P3: maar zo zit iemand dus echt in strijd met zichzelf, want ik denk dat ze niet.</p>

		Sommigen zullen wel hebben, dat het wel echt heel moeilijk is en dat ze echt aan het strijden zijn in hun eigen hoofd.
	Zelfacceptatie	P2: Zelfacceptatie P3: dat boek wel heel erg helpt om of jezelf te accepteren of in ieder geval een beetje duidelijkheid te kijken, en ook te weten van oké dus, het is wel normaal dat je zo gaat denken als je in zo'n situatie zit.
	Bewustwording	P3: want het helpt wel met die bewustwording van de rest bijvoorbeeld P3: Ja, die heb ik dus laatste gelezen en ik denk wel als je dan in die fase zit dat je van jezelf gaat denken van ben ik eventueel homoseksueel P4: Dat het ook inderdaad, dat zelfinzicht helpt dat je wat gaat maken van die labeltjes, zeg maar dat je zelf ook ontdekt van wie je als persoon zelf bent en wat je nou echt zelf wil en vindt en en ja, hoe je zou willen dragen, verhouden tot jezelf.
Acceptatie	Jongs af aan	P1: ik bedoel als van jongs af aan alle dingen tegenkomt al is het in kinderboekjes zo van dat er gewoon zo'n kindje twee moeders heeft of twee vaders heeft. Ja, als je dat gewoon ondertussen al ziet en dat hoeft niet eens benoemd te worden P7: Dan denk ik, ja, had het toch eigenlijk vanaf jongs af aan geïntroduceerd en geaccepteerd moeten worden.
	Acceptatie	P1: Ik denk van wel P2: Ja, ik denk als we het normaliseren en laten zien dat het niet anders is dan heteroseksualiteit dat dan zeker helpt ja, met de acceptatie. P4: En in dat opzicht denk ik zeker dat boeken goed zou goed zou kunnen helpen P4: Ik denk ik denk dat dat zeker ook wel een rol kan spelen natuurlijk P4: Ja, ik denk, nou ja ik denk dat het in ieder geval wel, dat het als het gelezen zou worden het een bevorderlijker zou zijn voor acceptatie dan zo'n les. P5: Als, het zorgt gewoon voor algemene acceptatie.

		P7: Ja, sowieso
	Respecteren	P6: Ja en het is niet eens misschien accepteren, het is vooral respecteren. Daar zit 't 'm vooral in. Want zeg maar, iedereen in Nederland mag een vrije mening hebben, maar zolang je het dan niet negatief uit naar die persoon en die persoon wel gewoon respecteert om wie die is, dan heb ik er geen moeite mee als mensen het niet accepteren.
	Normaliseren	<p>P2: Ja, ik denk als we het normaliseren en laten zien dat het niet anders is dan heteroseksualiteit dat dan zeker helpt ja, met de acceptatie</p> <p>P3: het is wel normaal dat je zo gaat denken als je in zo'n situatie zit. Ik denk dat dat helpt bij die mensen die erover nadenken om bijvoorbeeld andere verhalen te horen bijvoorbeeld in literatuur of films</p> <p>P5: Dat dat blijkbaar d'r is, dat het niet meer een taboe is. Als je het meer bespreekt, dan wordt het meer genormaliseerd. Dus dan voelen mensen zich normaal. En snappen ze eerder wat er nou aan de hand is.</p> <p>P7: maar gewoon dat je wel awareness creëert zeg maar de mensen het in ieder geval weten en dat het, want hoe meer mensen weten dat het normaal is, zeg maar, hoe beter dat natuurlijk gewoon is.</p>
	Begrijpen ander	<p>P3: Maar ik denk wel dat als je echt zo'n verhaal daadwerkelijk leest, dat je dan wel meer doorhebt van oké, het is wel echt lastig geweest voor die persoon en dat je dan wel, ik denk soort van respect of bewustwording ofzo creëert bij jezelf dat je wel denkt van oké, ik moet misschien wel iets aardiger zijn. Ja, ik weet niet niet per se dat, maar dat je wel wat meer snapt hoe die persoon dan denkt of zo. Dus op zich ik denk wel dat het zou kunnen helpen, maar dan opnieuw, ik zou het niet verplichten, denk ik.</p> <p>P4: Ik geloof sowieso heel erg in het feit dat literatuur en andere vormen van kunst mensen helpen om de wereld te begrijpen</p>

		<p>P5: Ik denk het wel, want als je in een boek, kan je lezen uit het perspectief van een lhbt-persoon dus, dan sta je makkelijker in de schoenen van die persoon. Weet je eerder wat er speelt. Ja, en dat zou kunnen helpen.</p> <p>P7: als zij zulke dingen lezen dan hebben zij ook meer inzicht en het ook niet meer als veraf zien</p>
Reacties anderen in boek	Positief	P2: En er kwamen eigenlijk helemaal geen negatieve reacties in voor.
	Negatief	P1: Het is meer dat de setting eromheen van hoe de maatschappij erop reageert dat dat misschien niet altijd is waar je op gehoopt had of wat je wil. Kijk je zal het misschien tegenkomen dus je herkent het. Maar het is misschien niet altijd wat je zou willen lezen om jezelf gerust te stellen over het komt goed.
Blik verruimen	Literatuur wereld begrijpen	P4: Ik geloof sowieso heel erg in het feit dat literatuur en andere vormen van kunst mensen helpen om de wereld te begrijpen, wereld te gaan vatten
	Literatuur nieuwe ideeën	P4: en om nieuwe ideeën te ontwikkelen.
	Confronteren	P4: Ik denk dat een boek veel meer kan confronteren met de gedachte die spelen in mensen in in het hoofd van veel mensen die moeite hebben met homoseksuelen, bijvoorbeeld. Ik denk dat het boek daar veel dieper op in kan gaan en in een in zo'n hoofd van zo'n tiener zou kruipen.
Boek doet meer dan tv	Boek doet meer dan tv	P6: Ja, zeker dat denk ik wel, want het is natuurlijk tegenwoordig allemaal wel veel zichtbaarder, ook op tv enzo, maar soms moet je gewoon ook effe dingen gelezen hebben of je moet er vaak mee in aanraking komen om te weten dat iets bestaat. Dus het kan wel helpen.

Category	Subcategorie	Code	Voorbeelden uit interview
Onderwijs	School tolerant	School 'heel chill	P1: Dat hebben we dus al en voor de rest zijn de mensen toch wel heel eigenlijk chill op de Hulster eigenlijk.
		Tolerant	<p>P2: Ja.</p> <p>P4: dan denk ik echt dat wel eigenlijk wel een hele tolerante school zijn, gewoon heel oké zijn met hoe iedereen is.</p>

		<p>P5: Ja, ja, ik denk het wel.</p> <p>P6: Ja.</p> <p>P7: Ja</p>
	Diverse leerlingen	P7: Dus het trok misschien ook wat andere mensen aan ik weet niet precies hoor, maar en die mensen daar ja, dit was ook een variatie van mensen. Daar zeg je eigenlijk u tegen, er, je had zoveel, het was zo.
	PWS over LHBTI+	P7: Ook één meisje die heeft haar profielwerkstuk, heeft ze het over LHBTI+ gedaan. Een short film heeft ze ervan gemaakt, en dat ging natuurlijk ook de hele school over. Dus ja, dat vond iedereen alleen maar tof.
Geen beleid	Geen beleid	P3: Maar we hebben niet per se een LHBTIQ+-, hoe je het ook wil noemen, beleid of op dat er extra aandacht aan wordt besteed eigenlijk. Dat hebben wij op onze school eigenlijk niet.
	Twijfel vormgeving	P3: Ik vind het lastig, want ik weet niet wat je dan precies zou moeten zien, onder LGBT-beleid als het ware.
Invloed school gering	Acceptatie nog niet	P4: En ik ben me hartstikke bewust, zeg maar, van acceptatie die nog nodig is,
	Commotie	P4: omdat ik een beetje gewoon die commotie die vaak ontstaat die die die vind ik vaak ongepast, dat er zoiets groots van wordt gemaakt vaak.
	Gering	<p>P4: Ik heb eigenlijk altijd al mijn vraagtekens gezet, hoe nobel het idee ook is en hoe mooi het idee ook is, dat je de acceptatie ook kunt bevorderen of dat zoiets of dat zoiets zich ook uitbetaald zeg in een duidelijke betere de acceptatie.</p> <p>P4: Ja, ik denk zelf dat het niet heel veel veranderingen zou teweegbrengen bij ons op school in ieder geval als er echt echt specifieke aandacht aan wordt besteed.</p>
	Opvoeding	P4: Ja, je hebt ook zulke lespakketten of lesmiddagen bijvoorbeeld, waarin ook les wordt gegeven ehm, waar ik eerder op zou willen focussen

		P4: Het is, ik denk dat het toch meer een zaak is van tijd, cultuur, opvoeding. En ja, hoe graag ik het zelf ook zou willen, is het heel moeilijk om dat te veranderen en dat kost, denk ik, gewoon jaren.
Weinig homoseksualiteit op school	Weinig	<p>P1: Zeker, want als ik nu ga kijken naar de informatie die je in je hele schoolcarrière er over krijgt, als ik terugkijk, dan is het eigenlijk bijna niet bestaat.</p> <p>L2: Nee, niet dat ik merk, en dat is wel echt iets dat ik miste, vooral bij de seksuele voorlichting.</p> <p>P3: Maar we hebben niet per se een LHBTIQ+-, hoe je het ook wil noemen, beleid of op dat er extra aandacht aan wordt besteed eigenlijk. Dat hebben wij op onze school eigenlijk niet.</p> <p>L7: Ehm ja, misschien wel, want in principe werd er niet veel over gesproken. Alleen ikzelf in mijn klas, die wist het en vertelde ik daar ook wel over, maar het was, het is niet, het was nooit in the open en zeg maar het was niet echt een onderwerp waar je makkelijk over kan hebben.</p>
	Lessen overheid	P1: Er was een optie voor een pakket, wat gratis door de overheid gefinancierd zou worden van een bepaalde dingen waar je naar de informatiebijeenkomst ben geweest als afgevoerde van de GSA.
	Vakken	P5: Uhhm bij biologie, hebben we misschien een halve paragraaf, een miniparagraaf is er over geweest.
Meer homoseksualiteit	Onderbouw	P5: want ik zou veel liever uhhm in de brugklas, tweede klas, zou er veel meer moeten behandeld worden.
	Meer	P2: Dan ging het alleen over ja, heterorelaties enzo. En dan had ik zoiets van, dat snap ik wel, want dat staat ook in het boek enzo maar ja, je zou ook effe een stukje mee kunnen pakken van hoe het nou zit als je op hetzelfde valt, ofzo.

		P7: Ehm ja, misschien wel, want in principe werd er niet veel over gesproken.
	Vakken	<p>P1: maar zet het dan in de mentorles het is niet alsof we daar iets doen of voeg toe aan een gedeelte van maatschappijleer of aan biologie.</p> <p>P1: Dat zou kunnen, dat zijn de momenten waar het kan kan, maatschappijleer zou het ook een rol spelen, want het gaat er over de maatschappij.</p> <p>P5: Maatschappijleer, misschien. Nederlands</p>
	Meer normaliseren	P5: Maar het wordt niet per se aan bod gebracht en ik denk dat als het meer genormaliseerd wordt
	Zichtbaar maken	<p>P6: beetje die zichtbaarheid creëren</p> <p>P6: Ja, ik denk dat dat hetzelfde is als met een wiskundesom, dat je op die manier indirect toch nog meer zichtbaarheid creëert.</p>
	Niet benadrukken	<p>P6: Ja, ergens wel ergens niet, je moet het ook weer niet. Ik vind ook weer niet dat je het moet uitvergrooten ofzo, het is ook maar, het zijn ook maar gewoon mensen, zeg maar.</p> <p>P6: wil je het ook geen aparte groep maken ofzo dus het mag best wel behandeld worden, maar het moet niet een op zichzelf staand ding worden ofzo.</p>
	Meer zelfacceptatie	P5: dat mensen zoals ik zich zeker eerder zou gaan accepteren
	Beeld over mening van anderen	<p>P6: Ik zou het wel fijn vinden ofzo dat je gewoon iets beter beeld krijgt van hoe iedereen in de school erover in het algemeen. Want wat maakt het voor iedereen toch net iets makkelijker om uit de kast te komen als het zover is, of zo dat je een beetje weet van hoe gaat de school?</p> <p>P6: Hoe is het op school om lesbisch of homo of wat dan ook te zijn? Ja, dat is wel belangrijk.</p>

		P6: Ja, omdat om dan toch die die ene procent waar ik het net over had om die nog meer te verkleinen ofzo. Dat dat de drempel om het durven zeggen nog iets lager wordt, dat je weet van nou, het is geaccepteerd.
	Integreren in lessen	P6: Nou ja, in lessen en dergelijke kan natuurlijk ook wel op ingespeeld worden. Zo vertelde ze toen bij het COC dat je, weet ik veel, bij rekensommen ofzo dat je het dan over Truus en en Annie hebt en in plaats van over Truus en Peter. Weet je wel. Dat je het op die manier, ja niet super super duidelijk, maar toch dan wel gewoon een beetje in verwerkt.
Docent afhankelijk	Docent afhankelijk	P1: Het is dat we biologieleeraren hebben op tweetalig en die lesbienne is. En die ook heerlijk kan vertellen bij seksuele voorlichting over alles en nog wat als ze dat wil
	Kennis docent	P1: Ja, dat en je moet, de leraar heeft waarschijnlijk iets te lezen, dus dat helpt ook niet door, dan dan weet je eigenlijk al welke boeken hij gaat vragen, en dat zijn niet de boeken die jij het interessants vindt, dat is dan jammer, daar kun je dan weinig..
	Rol docent	<p>P2: Ik vind dat als je met de klas dit gaat lezen en leerlingen willen het niet lezen, omdat het toevallig over een onderwerp gaat waar zij het niet meer eens zijn, uhm, nog niet eens kijkend naar het onderwerp, vind ik dan dat je de leerling moet toespreken van hé, ik ben leraar hier. Ik zeg dat je dit moet doen, dit hebt hoort bij de les. Ja, zeker als het dan over zo'n onderwerp gaat, vind ik dat de leraar zoiets moet hebben van, misschien doorvragen van: waarom wil je het niet lezen? En waarom denk je d'r zo over, zodat een leerling misschien beseft van hé dat is eigenlijk onzin dat ik het niet wil lezen.</p> <p>P6: Uhm, na het ligt er een beetje aan ook hoe een docent daar weer mee omgaat, zeg maar hoe de docent omgaat met de reacties, want ehm, als er grapjes gemaakt worden, gaat een docent daar dan op in? Gaat hij, zeg maar zegt hij er iets van? Of laat ie het gewoon gaan, en dat maakt het wel echt</p>

		<p>verschil, denk ik. Als ik dan, hij zou dan hij of zij, zou er wel echt tegenin moeten gaan of in ieder geval iets moeten zeggen om op die manier die acceptatie weer verder te helpen. En als iedereen er al oké is, ja, dan dan maakt zo'n tekst natuurlijk weinig verschil. Maar dan is het wel ook wel weer goed dat het wel aan bod is gekomen dat ze het gezien hebben van dat, dat het wel zichtbaar is.</p>
Negatieve houding school	School niet meewerken	<p>P1: Alleen dat hebben ze er niet aangenomen omdat ze niet wisten waar ze het dan in curriculum zouden moeten zetten.</p> <p>P5: En er is heel veel tegen, er wordt heel veel tegengehouden door school, waardoor wij weinig geld krijgen voor dingen regelen. We kunnen weinig dingen organiseren</p>
Weinig bij Nederlands	Queerboeken.nl	P1: Ehm voor de literatuurlijst heb ik queerboeken, die site die toen opgericht is het afgelopen jaar. Daar heb ik gekeken van.
	Lezenvoordelijst.nl	P1: Ja, wij hebben dan zo'n website lezenvoordelijst en daar staat dan, staan dan alle boeken in die je dan kan lezen, en die kun je dan ook op onderwerp zoeken. En dan één kopje is volgens mij dan queerboeken inderdaad en daar staan volgens mij een stuk of zes boeken erbij die je dan kan kiezen.
	Niet standaard goedgekeurd	<p>P1: Dus ik ben die site van gegaan, maar die waren dus niet standaard goed goedgekeurd volgens onze Nederlands docent.</p> <p>P1: Maar verderrest wat het niet standaard goedgekeurd, dan moet je toch wel weten van de site.</p> <p>P1: Wil je iets anders. Staat het niet op de reguliere lijst.</p> <p>P5: Nederlands hebben we totaal niks met misschien een paar boeken die erover gaan. Zouden fijn zijn dat die op de lijst worden gezet of iets dergelijks</p>
	Tekst bij Nederlands	P2: Nou hebben we er laatst volgens mij eentje geleden gelezen, maar das ook de enige.
	Niet actief gestimuleerd	P3: Nee, nee, nee.

	Weinig informatie	P1: Maar verderrest de informatie. Ik bedoel, er staan ook bijna geen uittreksels ergens te vinden. Dat maakt het allemaal moeilijk als je zou willen lezen.
	Zou wel moeten	P5: Ja, absoluut. P5: Ja, ik denk toch wel dat ja fijn was geweest, wel.
Behandeld bij Nederlands	Tekst bij Nederlands	P2: Nou hebben we er laatst volgens mij eentje geleden gelezen, maar das ook de enige.
Niet verplichten	Queerboeken noemen	P1: Het zou leuk zijn als ze überhaupt genoemd worden, of dat nou voor op de lijst staan of de officiële lijst, dat ze in elk geval vindbaar zijn, want nu moet je toch wel, die site is wel vindbaar. P1: of juist met een struggle dat er eigenlijk zichtbaar wordt waar je welke literatuur kan vinden en dat het vindbaar is gewoon dat je aangeeft van joh jongeren steeds site bestaat, kijk ernaar ook al geven we niet meer dan dat. Dan weet je in elk geval, dat het bestaat, mocht je interesse hebben. P5: Nederlands hebben we totaal niks met misschien een paar boeken die erover gaan. Zouden fijn zijn dat die op de lijst worden gezet of iets dergelijks
	Geen nadruk	P1: al is het iets kleins zonder de nadruk erop te leggen of juist door er nadruk op te leggen P6: wil je het ook geen aparte groep maken ofzo dus het mag best wel behandeld worden, maar het moet niet een op zichzelf staand ding worden ofzo P7: Ik vind het soms ook te zwaar beladen of zo dan denk ik, ja. Ik had ook niet geheel graag gewild dat het dat we één keer in de week hebben over gay zijn of zo. Het is wel belangrijk, maar ik ik ik heb het zelf niet is, omdat dat toch iets is wat je toch in zekere zin wel zelf moeten vinden.
	Positieve manier benoemen	P1: Ja, ik weet niet, ik denk dat, al is het Engels of Nederlands dat er eigenlijk wel misschien, ik bedoel die queerboekensite, dat daar een uitbreiding op zou kunnen komen ofzo

		dat leraren gewoon aangeven die het benoemen op een positieve manier
	Introduceren	P7: dat is toch waar je meest bezig bent met literatuur in principe die liever speelt een grotere rol. Dus als je daar dit onderwerp introduceert
	Geen nut	<p>P3: Als je dat gaat verplichten bij de meeste. Ik denk dat de helft het dan niet gaat lezen, wat meestal toch wel gaat gebeuren als niet binnen hun interessegebied valt.</p> <p>P3: En ik denk: als je dat soort dingen gaat verplichten dat dat het dan niet echt over komt ofzo.</p> <p>P3: Het er dan niet het juiste resultaat geeft, wat je in eerste instantie zou verwachten of wat je zou houden met zo'n LGBT-boek, die zeg maar,</p>
	Optie	<p>P3: maar wij bijvoorbeeld bij ons op school, wel, de mogelijkheid literatuurlijst om LGBTQ+-plus boeken te lezen, zeg maar, en ik denk dat wel een goede oplossing is</p> <p>P7: maar d'r zijn heel veel anderen die dat wel gebruiken.</p> <p>P7: Je moet er in ieder geval aanbieden en laten zien van hé. Dat is een optie of. En dus ook in de literatuur moet je het ook gewoon gaan behandelen, zodat wel, zodat er in ieder geval is.</p> <p>P7: Ehm ja, ehm, maar ik denk gewoon inderdaad, zoals ik zei, het is in altijd ten alle tijden belangrijk om mensen in ieder geval een kans te geven. Dus ik zeg niet: je moet heel erg feestvieren op paarse vrijdag, maar je moet in de literatuur, sowieso moet je gewoon aanbieden. Dat is gewoon iets. Het is gewoon wel een groot onderdeel voor leven van bepaalde mensen. Dus ja, ik vind gewoon. Dat moet sowieso.</p>
	Interesse leerlingen	P3: want degene die de wel je interesse in hebben en het ook daadwerkelijk willen weten, zoals ikzelf of omdat een vriend of vriendin, bijvoorbeeld, in die situatie zit, dan hebben zij wel de mogelijkheid om wel zo'n boek te lezen en nog wel meer te weten.

		<p>P4: Of zo'n boek dan ook weer net heeft, ja veel leerlingen hebben toch al een grote hekel als iets verplicht wordt op school en ook echt nog met zo'n creatieve geest tegenover gaan staan is natuurlijk nog maar de vraag</p> <p>P4: Het beste zijn, als ze zo'n boek zelf zouden pakken, dat ze toevallig zien dat het bijvoorbeeld een queerboek is. Ze er zelf gaandeweg achter komen,</p>
Verplichten	Verplichten	<p>P2: Ik zeg dat je dit moet doen, dit hebt hoort bij de les. Ja, zeker als het dan over zo'n onderwerp gaat</p> <p>P5: En dus dat zou dan, misschien als je het verplicht boek maakt in de onderbouw, dat het dan besproken zou kunnen worden</p>
Klassikaal bespreken teksten	Discussies	<p>P2: Ja, ik denk ook omdat dat dat misschien interessante discussies op kan leveren, en dat hoort eigenlijk ook bij het vak Nederlands</p> <p>P5: Maar ja, tegelijkertijd kun je wel makkelijker opgaan in de discussie, omdat je daadwerkelijk weet wat er speel.</p>
	Normaal	P2: en ik vind dat het gewoon normaal moet worden, dat dat soort dingen besproken worden. Zeker op school.
	Reacties anderen	<p>P2: En ik denk ook dat als een tekst gelezen wordt en er komen geen negatieve reacties dat dat ook heel prettig kan zijn voor mensen.</p> <p>P2: Of er kwamen geen negatieve reacties op. Dus ik had zoiets van o, het valt reuze mee. Hoe erg mensen het vinden. Zeker in Nederland.</p> <p>P2: Ja, het zou voor sommigen misschien moeilijker worden als er negatieve reacties op komen, maar ik denk in het algemeen zijn mensen er heel acceptierend over en ik kan me voorstellen dat als ik in de eerste zo'n tekst had.</p>
	Bespreekbaar maken	<p>P2: Ja.</p> <p>P6: Op die manier wordt er wel dat het gewoon ook bespreekbaar is.</p>

		P7: Dus ja, ik denk dat het geholpen, als je dat gewoon en het hoeft niet veel bombarie, maar gewoon dat je wel awareness creëert zeg maar de mensen het in ieder geval weten en dat het, want hoe meer mensen weten dat het normaal is, zeg maar, hoe beter dat natuurlijk gewoon is.
	Onderbouw	P5: Ja, dat zou eerder bij maatschappijleer, denk ik spelen of bij een studieuur. Bij Nederlands bespreken we sowieso niet echt boeken. En dus dat zou dan, misschien als je het verplicht boek maakt in de onderbouw, dat het dan besproken zou kunnen worden.
	Zelf oké	P6: maar als je wel al uit, of als je er zelf wel gewoon oké mee bent en het niet zo confronterend vindt
	Reactie anderen	P6: dan kan het je wel helpen om te ontdekken van hoe reageren andere mensen hierop en voel ik me dan dus veilig bij deze klas bijvoorbeeld, of vind ik het eigenlijk helemaal niet zo fijn in deze groep.
Niet klassikaal bespreken	Niet de oplossing	<p>P3: maar ik zou ook niet per se klassikaal dat soort dingen allemaal gaan behandelen eigenlijk. Ik denk niet dat dat de juiste oplossing is.</p> <p>P4: Ik denk dat als iemand al zo lang is aangeleerd van homoseksuelen zijn bijvoorbeeld minderwaardig, zou zo'n les van 50 minuten of zo'n lesdag. Ja, die gaat daar geen verandering in brengen daar komt er zo veel meer bij kijken. Ik denk dat er weinig informatie binnenkomt en als dat binnenkomt dat het ook nog eens een hele taak zal worden omdat omdat dat ook nog aan te nemen voor zo'n leerling.</p> <p>P4: In zo'n les bijvoorbeeld zie als snel dat iemand al die labeltjes gaat definiëren. En wat kunnen we op deze school doen om dat tegen te gaan? En ik moet zeggen dat ik dat zelf vrij suf vind overkomen als ik zelf in zo'n klas zit, komt het bij mij ook niet binnen, dan denk ik mag ik alsjeblieft pauze gaan houden.</p>

	Ongemakkelijk	<p>P3: Ja, lastig, want ik denk als iemand dan bijvoorbeeld daarover na aan het te denken is, dat hij ook eventueel homoseksueel zou kunnen zijn of biseksueel mmm, dan zit je daar toch een beetje ongemakkelijk in de klas.</p> <p>P3: Als ik uit eigen ervaring spreek, dan zou kunnen zeggen, als bijvoorbeeld in een klas of in een les het woord homoseksueel wordt genoemd, of er bijvoorbeeld over als ik altijd een beetje ongemakkelijk zo een beetje in mijn schrift staar, beetje voor mij uit te kijken omdat ik wel gewoon voel als het ware dat er mensen zitten te kijken.</p> <p>P3: omdat ze wel het gevoel hebben dat ze bijvoorbeeld bekeken worden ofzo, want je hebt altijd wel een beetje het idee van oké, misschien zou die persoon eventueel homoseksueel kunnen zijn.</p> <p>P5: Vooral denk ik ongemakkelijk, omdat je dan een beetje bekeken wordt als iemand het al weet.</p> <p>P6: Het kan, zeg maar, voor diegene. Kijk, ik vond het toen ik zelf nog niet uit de kast was, als het dan over homoseksualiteit ging, dan had ik altijd het gevoel dat iedereen het aan mij zag, dus dat is het nadeel dat mensen die nog niet uit de kast zijn.</p> <p>P7: En dan schrik je, en misschien dat je misschien ik kijk, weet ik veel.</p>
	Confronterend	<p>P3: En misschien kijken ze niet daadwerkelijk, maar zo'n gevoel heb je dan en ik denk als je dan net een beetje jezelf aan te ontdekken bent en jezelf probeert te accepteren,</p> <p>P3: dan is die confrontatie van die brandende ogen, die je voelt, dan denk ik wel lastig ofzo. Dus ik denk als je dan klassikaal gaat bespreken, dat je dan wel. Kijk ergens is het natuurlijk fijn,</p> <p>P3: maar ik denk dat het voor mensen die dan zichzelf willen accepteren best wel confronterend kan zijn</p>

		<p>P6: Voor hen kan dat heel confronterend zijn, maar als je wel al uit, of als je er zelf wel gewoon oké mee bent en het niet zo confronterend vindt</p> <p>P7: Dus nou, dat is al helemaal. Als je dan homoseksueel of iets bent, dan is dat gewoon, dan kan het heel confronterend zijn.</p>
	Grappig doen	<p>P4: en ik denk dat een les van 50 goede ideeën en je zit dan met een klas en je wilt grappig doen.</p>

8.6 Bijlage 6: fragmenten lessenreeks

8.6.1 Gebr. (1997) – Ted van Lieshout

Ik voelde dat het geschikte moment was aangebroken om het er maar weer eens over te hebben en ik besloot er geen doekjes om te winden. Ik zei: 'Volgens mij ben ik verliefd op een jongen.' En weet je wat die idioot van een Luuk zei?

Nou?

'Fijn. Gezellig.'

Volgens mij zei ik dat niet.

'Ik meen het serieus,' zei ik.

'Dat verbeeld je je maar.'

'Hoezo verbeeld ik me dat maar?'

'Jij bent pas 13,' zei Luuk, 'dan kun je zulke dingen nog niet zeker weten.'

Heb ik dat echt gezegd?

'Weet jij het dan pas sinds je 14 bent?' vroeg ik expres om hem uit te dagen.

Als je wilt dat je dagboek blijft bestaan, moet je wel meewerken.

46

Maar Luuk zei: 'Jij hebt altijd wel een vriendin.'

Ik zei: 'Ik vind meisjes ook erg leuk, maar ik ben verliefd op een jongen.'

'Dat kan altijd gebeuren,' zei Luuk. 'Maar kun je ook verliefd worden op een meisje?'

'Dat gebeurt wel eens.'

'Zie je wel? Jij bent best toevallig verliefd geworden op een jongen, tussen de meisjes door,' zei Luuk, maar volgens mij klopt dat niet. Mijn verlangen om bij Alex in de bus te zijn.

Alex? Je bedoelt toch niet onze Alex, die vroeger hier in de laan woonde? Atlas-Alex?

Ik wil 100.000.000 keer groter dan mijn verlangen naar Marjan. Zij is eigenlijk meer voor de over. Dat iedereen ziet dat als ik wil, ik heb wel een meisje kan krijgen.

Toch wil ik even niets te zeggen, want het kan zijn dat Luuk gelijk heeft. Ik heb pas gemerkt dat ik wel eens zo zou kunnen zijn. Omdat ik verliefd ben geworden op Alex. Maar het staat me helemaal niet aan dat Luuk zo maar even voor mij beslist dat het wel over zal gaan. Of eigenlijk zegt hij dat het niet echt is wat ik voel. En dus is een beleediging, want het is wel echt. En dat laat ik me niet zo maar afpakken!

Geef ik nu je.

ZAATERSDAG, 15 JANUARI 1972! Ik bagger er niets van. Vorig jaar hebben Luuk en ik gepruut.

Kun je niet onderhand over iets anders schrijven? Waarom schrijf je niet over Atlas-Alex als je zo hollu-nolle-gijerig verliefd op hem was? Waarom gaat het steeds over mij?

48

'Doe niet zo raar. Ik ben verliefd op Helke,' riep hij.

'En dat briefje dan?'

'Hou toch eens op over dat briefje,' zei Luuk. 'Ik dacht dat ik verliefd was op een jongen uit mijn klas, maar toen werd ik verliefd op Helke. Ik was in de war. Het was een oefenbriefje en het is nooit een echte brief geworden.'

Heb ik dat gezegd? Ja, dat zal dan wel.

Dat was een heel ander antwoord dan hij eerst gegeven had, dus ik had bewijs dat hij heeft gelogen. Maar ik kwam toch geen steek verder met Luuk.

'Je bent misschien op zoek naar jezelf. Dat is heel normaal,' zei hij.

Ik kon hem wel schieten, mijn broer die één jaartje ouder is en deed of ik een kleuter ben. Had hij niet zo vriendelijk gekeken, dan had ik hem omver geschopt.

Ik heb er de afgelopen week lang over nagedacht, want als Luuk en ik allebei zo zijn, dan ligt het waarschijnlijk aan onze opvoeding.

Onzin. Zulke dingen moet je niet geloven.

en dan is het onze schuld niet.

Zoiets is niemands schuld.

Ik dacht dat we een reden hadden gevonden om weer net als vroeger broertjes te zijn, maar Luuk zag het niet. Eerlijk gezegd had ik me al fijn voorgesteld dat Luuk en ik samen op een dag naar ons pap en mam zouden huppelen om het nieuws te vertellen: 'Wij zijn allebei homo, leuk hè?'

Gek!

47

en smidsdien doet hij of ik niet meer besta. Hij zit nu echt altijd in zijn kamer. Of anderszins zit hij wel ergens op een dak of in een bos. Dan weet hij in elk geval zeker dat hij nu kwijt is, want ik heb broegtoevots.

Ik klim nu normaal graag. Dat heeft niets met je hoogtevrees te maken.

Ik heb hem wel eens gevraagd waarom hij altijd overdruif of op klimt. Tegen zijn antwoord viel niks in te brengen: 'Omdat ik het kan.'

In de daad, omdat ik het kan. Dat's alles. Als ze me met toelaren op de kunsttafel zie, kan ik altijd nog kerstoven quitsveger worden.

Maar nu, als hij naar beneden komt om televisie te kijken en hij ziet dat ik in de kelder ben, gaat hij snel weer naar boven. Heb ik de pest of zo?

Oei, ik wist niet dat je het gemerkt had. Sorry Maus.

Ik had gedacht dat als ik tegen Luuk zei dat ik misschien zo ben, hij makkelijker zou kunnen toegeven dat hij het ook is. Maar nee hoor. Het lijkt wel precies andersom. Alsof ik hem heb weggehaagd!

Tja, wat meer ik daar hou op zeggen?

Hét is eindelijk gebeurd! Alex en ik kwamen gisteren terug van het carnaval en hij wilde mij een nieuwe atlas laten zien die hij gekocht heeft. Die lagen we op de grond te bekijken. Ik vroeg waarom Antarctica aan de onderkant van de aarde ligt hoewel niemand weet wat de bovenkant is van het heelal. Misschien is de zuidpool wel de eigenlijke noordpool en leven wij al eeuwen ondersteboven.

Alex moest daar om lachen en toen gebeurde waar ik al zo vaak over gefantaseerd heb. Hij sloeg zijn arm om me heen en gaf me een kus op mijn wang. Ik gaf hem ook een kus op zijn wang en hij gaf mij weer een kus terug die half op mijn mond was. Ik probeerde met

zijn ogen te volgen wat ik zo graag wilde en misschien kreeg hij mijn buidelschap door. We begonnen te wijlen en het hield pas veel, veel, veel later weer op.

Ik dacht erze dat het met zoi lukken vanwege mijn beven, dat haast nooit meer wagt. Maar doordat toe in een soort klein gevangen kachten waarin we elkaar zo hard vastgrepen dat het bij gewone mensen pijn zou doen, stroomde mijn gezicht als een libysche via Alex en de vloer de aarde in. Ja, tussen ons omvande het met dander en bliksem. En er kwam een wild gevoel in ons op dat er eindelijk nog niet was. We wilden vrede want diebt bij elkaar en dat was eigenlijk nog steeds niet plakkertig genoeg. Maar je kunt nu eenmaal niet dichterbij dan tegen elkaar aan. En toch probeerden toe daar elkaar zo streng te omarmen nog ietsje dichterbij te komen. Nou ja, om te beginnen moesten dan natuurlijk onze kostuums uit, want met kleen en strassen blijft er altijd afstand. Hij pakte de gery ter van mij af en ik pakte hem nu zijn doen. Ons oel werkte als een magneet en trok de onde. zo vast aan, dat het leek alsof alle hach missen ons nu was gezegen. Lex klemden me in zijn armen en ik wist niet wat ik mijn handen moest laten, dus ik liet ze oevan, alsof ik elk bloedstokje in ze wilde voelen. Nieuwde ik hem pas echt kennen, dacht ik misschien.

Teveel was ik echt zeker of een andere jongen eropgemeld heeft, tot ik hem ziet. Of voel! Ik voelde de druk van zijn kniem tegen mijn buik en mijn eigen penis drukte niet zo hard, maar het vreesde was, dat ik niet kon voelen welke van die twee de mijne was en welke die van Lex. Ik voelde er twee en ze waren allebei als ons samen. We schoven onze handen heen en weer en onze stangels bleven achter elkaar kaken. schoven dan weg los, haakten zich dan over achter elkaar, vast het was alsof onze lippen voor elkaar gemaakt waren, zo precies paste alles, zo voor elkaar bedoeld waren wij. Ik kon het niet anders misleggen. In veel films zwaaien kerels met zwaarden om elkaar voorhoop te steken - Lex en ik hielden ook een soort zwaardrecht, maar tussen ons was er vrede.

ken raauw of vier later kwam jij op de propppen met de boodschap dat je mijn kladje gelezen had. Ik schrik, omdat ik bang was dat je mijn geheim zou verraden. Ik zag maar één op vresing: ontkennen en liegen.

In werkelijkheid was het kladje onderdeel van een plan. Ik had besloten om het klooster voorgoed af te schrijven en om mezelf niet langer voor de gek te houden. Ik legde me er eindelijk bij neer dat ik niet kon veranderen in een normale jongen. Ik had gehoopt dat er een dag zou komen dat ik op de een of andere manier tucht kiezen: of homo of hetero. Maar er was helemaal geen keuze. Ergens in mij was allang voor mij beslist. Ik had domweg niet te kiezen. Ja, het enige waar ik nog voor kon kiezen was om het te doen of ik geen homo was. Kiezen om het eraf te worden of te zijn, dat was er definitief niet in.

Ik kon dat accepteren omdat ik mezelf eigenlijk wel goed vond zoals ik was. Ik voelde me nog steeds een bijzondere jongen en waarom zou een bijzondere jongen gewoën willen worden? Maar ik dacht niet dat er iemand op de wereld was die dat zou kunnen begrijpen. Daarom wilde ik van huis weglopen. Ik zou een brief voor pap en man schrijven en mezelf uit de voeten maken, zodat ze niet onmiddellijk konder. reageren. Misschien waren ze zo geschokt door het nieuws, dat ze me het huis uitsloten, opsloten in de kelder, een pak slaag gaven, me lieten opsmoën in een gesticht. Maar omdat ik vermist was, loopte ik dat het bezorgdheid, groter zou zijn dat hij woede. Misschien oeffenen ze dat ze ook wel van me hielden als ik met voor kleinkinderen zou zeggen. Alleen, ik wist niet waar ik heen moest. Ik heb gezocht naar een plaats om me te verstoppen en die niet gevonden. Dus bleef de brief een kladje.

ik weet me heel zeker dat het niet iets tijdelijks is dat ik verliefd ben geworden op een jongen. Het is iets voorgoeds!

Dat jij dat op durft te schrijven! Dat zou ik niet durven. Ik zou ook niet weten met welke woorden ik zoiets op moest schrijven.

Toen kwam die avond dat jij het onderwerp weer van stal haalde en erbij vertelde dat je verliefd was op een jongen. Ik wist toen natuurlijk niet dat het om Alex ging.

Ik geloofde er niets van, dacht dat je me uit de tent probeerde te lokken en ik nam je daarom niet serieus. In geen enkel bibliotheek boek over seksualiteit zat ik had gelezen was ik ergens tegengekomen dat twee kinderen binnen één gezin homo kunnen zijn. Het ging altijd maar om één kind en er werd juist steeds benadrukt dat de andere kinderen binnen het gezin doodgewoon hetero zijn. En aangzien ik van mezelf zeker wist dat ik de norm in ons gezin was, kon jij het dus niet zijn. En trouwens: mijn leven was heel anders dan het mijne. Jij werd nooit gepoot, je had altijd genoeg vriendjes op school en je leedde, tot je zo ziek werd, een behoorlijk vrolijk leven. Hoe kon jij nou homo zijn? Zo maar eens zeker!

Het deed er eigenlijk helemaal niet toe of ik je geïnfde of niet. Want ik wist dat als jij, door een raar toeval, toch homo zou blijken te zijn, ik met een groot probleem opgezadeld werd: hoe zouden pap en man reageren als ze erachter kwamen? Met twee homo's zou konden ze kleinkinderen wel op hun buik schrij, van nu wie zouden ze daarvan de schuld geven? Mij natuurlijk, want ik was de oudste. Je had toch moeten weten dat Marius je altijd raapt? Je hebt het verkeerde voorbeeld gegeven, dus het is jouw schuld dat Marius nu ook zo is!

Ik wilde openlijk laten zien dat ik je niet aan het beïnvloeden was, want zouden pap en man geloven wat ik gelezen had: dat je niet homo wordt maar luit? Vast niet. En dat, Marius, is de reden waarom ik me nog meer in mijn kamer opsooi dan daarvoor. Ik ging te opzettelijk uit de weg omdat ik bang was voor de beschuldigende wijsvinger van pap en man.

Maar ik geloof je nu, Maus. Het was geen raapen. Je was gewoon homo van jezelf. Het is jammer dat we er niet samen over hebben kunnen praten toen het nog niet te laat was. En te laat werd het al gauw vanwege je ziekte. Ik heb te nog wel eens verstaan of hoor

8.6.2 *Zij en haar* (2007) – Dirk Bracke

Eve vergat een ogenblik te ademen. Het sporttruitje van Céline was doorweekt en kleefde aan haar lichaam als een tweede huid. Alsof ze naakt was, stonden haar borsten afgetekend in het natte shirt. Eve kon haar ogen niet van het meisje afhouden.

67

Jezus, wat is ze knap, ging het door haar heen.

Alsof ze voelde dat ze werd aangekeken, hief Céline haar hoofd op. Ze keken elkaar recht in de ogen. Céline bleef staan en trok haar schouders naar achteren zodat haar borsten nog duidelijker te zien waren. Eve sloeg beschaamd haar ogen neer, maar ze kon zich niet bedwingen om weer naar het meisje te kijken. De felle gloed in de ogen van Céline hield haar blik vast. Met tegenzin deed Eve een paar stappen achteruit en als bedwelmd liep ze weer naar het klaslokaal.

Ze schoof dichter naar haar vriendin toe en toen ze schouder tegen schouder liepen, nam ze Célines hand en kneep erin alsof ze die hand nooit meer wilde loslaten.

'In Gent kan het', zei Eve. 'Hier kent niemand ons.'

Céline trok de hand van Eve mee in de zak van haar jas. Eve bleef staan en door de wol heen voelde ze de dij van Céline. Met haar hoofd wees Eve naar de grote, gele maanschijf boven hun hoofden.

'Het is vollemaan', zei Eve. 'Weet je, telkens als het vollemaan is, zal ik aan dit moment denken.'

'Ik ook', zei Céline zacht en ze legde haar hoofd tegen de schouder van Eve.

Zonder zich te haasten wandelden ze zwijgend over de Kortrijksesteenweg.

'Daar is het station', wees Céline toen na een tijdje de contouren van het Sint-Pietersstation zichtbaar werden.

'Misschien zijn er mensen die ook de trein naar Aalst nemen.'

Eve kneep nog eens hard in Célines vingers en trok toen haar hand uit de jaszak.

'Ik wenste dat we eeuwig hand in hand door Gent konden lopen' zei ze zomaar.

'We dachten wel dat je afiekem een afspraak had met Céline.'

'Ja', bekende Eve. 'Céline vroeg me om naar de Pianos te komen.'

'Waarom doe je dan zo steekert?' vroeg Annelies. 'Ben je soms verliefd op Céline?'

Eve haat uitzes op haar indertip en draaide ongemakkelijk met haar schouders.

'We houden van elkaar', zei ze zacht en meuten loerde ze om zich heen om te kijken of iemand haar gehoord had.

'We dachten het al een tijdje', zei Annelies losjes. 'De laatste maanden was je meer bij Céline dan bij ons, terwijl we vroeger...'

Eve keek de meisjes smeugend aan.

'Willen jullie het aan niemand vertellen? Als je wilt? Ik schroom me nu al zo erg.'

Annelies sloeg haar arm om Eve en drukte haar even tegen zich aan.

'Moet je daar nu zo beschwaard over zijn? Voor mij maakt het geen verschil of dat je lesbisch bent. Ik ben alleen blij dat ik het niet ben. Wat vind jij, Shanna?'

136

Shanna knikte, maar ze sloeg meteen haar ogen naar toen Eve haar aankeek.

'Waarom heb je het ons niet eerder verteld?' vroeg ze. Er lag verdriet in haar stem.

'Het is toch normaal', verdedigde Eve zich. 'Jij loopt toch ook niet over het schoolplein te schreeuwen dat je lesbisch bent.'

'Ben je gek?' zei Annelies en ze lachte.

'En Britt?' vroeg Eve. 'Willen jullie het aan Britt vertellen?'

'Britt heeft je ook in de Pianos gezien', merkte Annelies op. 'Maar is het niet beter dat jij het haar vertelt?'

'Ja, zeg', zei Eve. 'Ik hoef het toch niet aan iedereen te vertellen.'

'Nee, dat niet. Maar ik vind wel dat Britt het uit jouw mond mag horen. Zij hoort toch ook bij ons groepje.'

'Ik vertel het haar wel... als Tibo niet bij haar is.'

Eve vroeg zich af hoe lang haar geheim een geheim zou blijven.

'Eve?' vroeg Shanna voorzichtig.

'Ja?'

'Hoe is het dan seks met haar?' vroeg ze terwijl haar ogen op de punten van haar Tibo's gericht bleven.

Eet bloed stuwde naar lyes hoes d.

Kon ze niet beter liegen? Misschien wel, maar ze zouden het vast merken, wanneer ze loog.

'Ja. Er komt nu eenmaal een tijd dat er meer is dan enkel elkaars hand vasthouden. Hoewel ik dat ook nog altijd leuk vind', voegde ze er vlog aan toe.

'Ik vind het maar raar', zei Shanna met een zacht mondje. 'Twee meisjes met elkaar...'

'Het is zoale vrijen met een jongen... maar anders', zei Eve voorzichtig.

'Suh! Ik moet er niet aan denken', zei Shanna.

Annelies lachte hardop.

'Je hoeft er ook helemaal niet aan te denken, Shanna. Waarom

'Hoe is het verder met Céline en jou?' vroeg Annelies.

'Geweldig', zei Eve.

'Ik zie het. Je straalt gewoon', zei Annelies. 'En je mag gerust gelukkig zijn. Van mij wel. Sommigen in onze klas hebben het er moeilijk mee.'

'Wie?' vroeg Eve meteen.

'Gisteren zei Marlies dat lesbisch zijn... vies is.'

'Marlies? Die stomme trut? Die denkt nog steeds dat Parijs de hoofdstad van Nederland is. Wat die vertelt interesseert me niet.

147

Maar vorige week had iemand een diefstal-knopje condoom met yoghurt in mijn rugtas gestopt. En een paar dagen geleden stak er een *Playboy* in mijn chemicuip.'

Eve zat lut voorzichtig, alsof ze op eenen moest lopen. Ze vertelde niet graag over de pestertijen op school. Ze wilde niet zielig zijn.

'Wacht? Vast een van de jongens', meende Annelies overtuigd. 'Kenneth zou dat durven. Of Emiel.'

'Misschien', zei Eve. 'Het kan iedereen zijn.'

'Tucke denkt dat je naar haar glurt wanneer we gaan zwemmen', zei Shanna.

'Vouwen', zei Eve gekrenkt. 'Ik ziek naar niemand. Zeker sinds ik weet dat ik lesbisch ben. Ik wil hun geen reden geven om vervelend te doen. Ineke neeft gewoon te veel verbedding.'

'Misschien zou ze graag hebben dat je naar haar zoekt als ze zich omkleedt', lachte Annelies.

Eve gooide haar handdoek naar het hoofd van Annelies. Die stond op en gooide de handdoek terug, kleedde zich uit en liep naar de douches. Eve hoorde haar gilletje toen het water nog wat te koud bleek. Ook Britt en Shanna trokken hun bezwete kleren uit en een beetje weemoedig dacht Eve dat de meisjes misschien onbewust veranderd waren. Ze draaiden sindsdien hun rug naar haar toe als ze zich omkleedden. E. leek iets gebroken in het gezellige sfeertje in de kleedkamer. Ze wisten ook elkaars ruggen niet meer, alsof ze bang geworden waren. Soms wilde Eve vragen om nog eens een kringetje te vormen, maar ze durfde het niet. Wie weet wat er allemaal door hun hoofdën spookte als ze het voorstukje...

...van Calvin Klein. Als je

wenkbrauwen toen ze een onbekend nummer zag. Met tegenzin hield ze de gum tegen haar oor.

'Ben je vandaag vrij?'

'Nee!' zei ze bits. 'Voor jou ben ik nooit vrij!'

Vrijdijg drukte ze het toestel uit en ze gooide haar mobiele weer in haar tas.

'U loopt dat het Céline niet was', hergilde Shanna naar meer uitlog.

'Nee, natuurlijk niet. Maar ik krijg al een tijdje telefoontjes van allerlei mannen.'

Eve dacht dat het iets met haar lesbisch zijn te maken had, maar hoe... Ze had geen idee waarom.

'Wat voor telefoontjes?' vroeg Britt benieuwd zonder zich om te draaien.

'Elke dag word ik opgebeld door hitsige mannen die me voorstellen om seks met hen te hebben. Je kunt niet geloven wat ze soms van me willen.'

'Gewaan.' Shanna maakte haar zin niet af, maar haar gezicht bedelde om meer uitlog.

'Alles wat je maar kunt bedenken', wimpelde Eve haar af.

'Waarom zet je je gum niet af? Dan ben je zo van die telefoontjes verlost.'

'Soms doe ik dat ook wel. Maar dan kan Céline me niet meer bereiken.'

'En aan niemee's gam? Dan heb je zo een nieuw nummer', stelde Shanna voor.

'Dan vragen mijn ouders meteen waarom ik zo rodig een nieuw mobieltje moest hebben. Ik kan hen moeilijk vertellen dat ik steeds maar deergelijke mannen opgebeld word. Dan maken ze zich zo ongerust dat ik niet meer naar buiten mag. En dat wil ik niet.'

'Tja', vande Britt met haar mee. 'Dan weet ik het ook niet meer.'

Samen met Shanna liep ze naar de douches. Met een loom ge haar trolle Eve haar truitje over haar hoofd.

8.6.3 *Warmwatervrees* (2012) – Kirsten Kamphuis

'Dank je,' zei Laurie. Ze kriebelde de grootste hond achter zijn oor en klikte het rode lampje aan zijn halsband aan. Het was inmiddels bijna donker. 'Je moet niet zo laat alleen op het strand rondlopen.'

Dit was een verloren zaak. Esra kon zich niet meer inhouden. Ze snoof minachtend. 'Moet jij nodig zeggen.'

De zwaaiende staarten van de honden ploften met een dof geluid op het zand. 'Ik heb Lucius en Fabio toch bij me?'

'Lucius en Fabio,' herhaalde Esra spottend. 'Van die schoothondjes wordt niemand bang. Je denkt zeker dat niemand je iets kan maken, met je mooie hakschoentjes.' Ze spuugde het laatste woord uit. Het klonk als een scheldwoord.

'Ik wilde je alleen maar waarschuwen,' zei Laurie verontwaardigd.

'Ik hoef door niemand gewaarschuwd te worden, en zeker niet door jou.'

Dat laatste woord deed Esra gniffelen. Ze dacht aan de opmerking die Laurie even tevoren ze terloops had laten vallen, iets over zeker weten, en zei: 'Mooie kleur!'

Laurie ving haar ondertonen op en gaf haar een duw. 'Thuis, hoor.' Haar wangen kleurden opeens goed bij de tekentag. 'Trotwens, je moet op school... Je bent de cursus aan wie is het, vertelde. Dus... 'Ze maakte haar zin niet af.

'Ik snap het,' zei Esra. Ergens voelde ze zich trots dat zij de eerste was aan wie Laurie dit toevertrouwde. Ze wilde graag bijzonder zijn, voor haar. Voor Laurie lag het waarschijnlijk ingewikkelder dan het

voor haarzelf ooit geweest was. 'Het komt vanzelf wel.'

Laurie zuchtte. 'Dat weet ik niet, hoor. Ik voor zelf eerst meer duidelijkheid hebben, denk ik. Voor ik dingen ga rondvertellen, die toch niet kloppen.'

Onderkenningfase, dacht Esra, het is bijna schattig. 'Maar misschien wil je het er nu wel met iemand over hebben... dat kan toch best? Jij hebt altijd mensen die je rug dekken.'

'Denk je dat?' vroeg Laurie. 'Denk je dat echt?'

'Natuurlijk.'

Laurie lachte. Niet spottend, maar gewoon vrolijk, alsof ze oprecht geloude dat Esra een grapje maakte. 'Doe niet zo raar. Zij alles wat ik zeg, moet ik oppassen. Ze kunnen me net zo makkelijk laten vallen.' Ze schudde haar hoofd. 'Je begrijpt nog niet helemaal hoe het bij ons werkt.'

'Nee, gelukkig niet,' zei Esra een beetje gefritseerd. 'Maar ik weet genoeg over geroddels. En over mensen die je laten vallen als het moeilijk wordt, dacht ze. Ze drukte de herinnering snel weg. Wat er allemaal gebeurd was, leek minder te tellen nu. Het ging enkel om wat er nog kon gebeuren.

'Ach, nog anderhalf jaar, dan doen we examen,' zei Laurie. 'Dan ga ik gewoon ergens studeren waar niemand me kan. En misschien komt ik dan iemand tegen.' Ze keek Esra aan.

'Misschien,' herhaalde die. Ze onderdrukte de neiging om de groef die in Lauries voorhoofd verschenen was, te volgen met haar vinger. 'Het leek of Lauries gezicht steeds dichterbij kwam. Esra kon de sproeijes bij haar bovenlip tellen. Ze dacht dat ze Lauries blik letterlijk in haar ogen voelde branden. Haar buik kriebelde op een manier die aangestuurd en tegelijkertijd ongewild was. Dit ging te snel. Esra wendde haar ogen af en praatte verder, ze wist zelf niet waarover. Ze wilde iets bewaren voor later. Voorlopig was het gevoel van Lauries hand in de hare genoeg.

‘Nee, wacht,’ zei Daniek. Alle meisjes zwegen opnieuw. Als afgerichte hondjes, dacht Esra minachtend, ik haat ze allemaal. Behalve één. Nee, die ook ... Die nog het meest. Daniek keek Esra aan. ‘Er is nog een lege kleedkamer hiernaast.’

Esra ging staan. Ze was niet veel langer dan Daniek, maar had het gevoel dat ze zo op haar kruin kon neerkijken. Ze zei niets.

‘Misschien is het beter als jij straks daar gaat douchen,’ ging Daniek verder. Ze draaide zich om, naar de andere meisjes. ‘Ik weet niet hoe de rest erover denkt, maar persoonlijk voel ik me ongemakkelijk als jij erbij bent.’

Esra had gedacht dat Daniek de uiterste grens inmiddels wel bereikt had, dat ze niet lager kon gaan. Blijkbaar had ze toch een manier gevonden. In Esra’s hoofd was alleen nog witte ruis.

‘Jezus, Daniek,’ zei Suzanne boos. ‘Dit kun je niet menen.’

‘Ik bedoel er niets mee,’ zei Daniek. Op haar lippen verscheen een

glimlach die zo voor onschuldig kon doorgaan. ‘Ik zeg alleen maar hoe ik me voel.’

‘Kom op, zeg,’ viel iemand anders Suzanne aarzelend bij.

Esra probeerde Lauries blik te vangen, maar Laurie zat nog steeds op de bank, met haar ogen op de tegelvloer gericht. Er jeukte iets in Esra’s binnenste. Het zou zo makkelijk zijn: wraak. Ze zou Laurie nu zo eenvoudig in een hoek kunnen drijven.

‘Vlei jezelf niet zo,’ beet ze Daniek toe. ‘Zo mooi ben je heus niet.’

Iemand gniffelde. Daniek haalde haar schouders op. ‘Andere kleedkamer,’ herhaalde ze.

‘Rot toch op.’ Esra liep de kleedkamer uit. Ze verbeeldde zich dat ze Laurie opgelucht uit hoorde ademen.

De gang was zo goed als leeg. Een paar jongens die niet meer rocht-
op konden staan, hingen tegen de grote platte bakken op de zuilen.
De toegangsdeuren stonden open. De frisse avondlucht stroomde naar
binnen en kwam mer een klap aan in Esra's longen, pijnlijk helder na de
bedompte lucht in de balzaal. Pas toen ze even uit stond te lújgen, en tít

157

alle macht probeerde niet aan de komende minuten te denken, besefte
ze dat ze Lauries hand nog altijd vasthield. Met een schokje ontspande
ze haar vingers.

Laurie liet haar arm slap langs haar lichaam vallen. Ze wreef in haar
ogen. Een streep mascara liep tot op haar jukbeen en trok een spoor in
haar foundation. 'Je hoeft niet los te laten,' zei ze zacht.

Esra's hart kloep samen. 'Laten we naar buiten gaan,' zei ze, en ze
herkende haar eigen stem nauwelijks. Ze zocht naar de lange scheur in
de galajerk, die helemaal tot aan Lauries knieholte liep. Esra's rug was
nat van het zweet. Ze besloot dat ze naar het strand moesten. Daar zou-
den ze in ieder geval alleen zijn. Het idee ergens alleen te zijn met Laurie
naast zich ...

'Wat mee, dat?' Een jongen die lovelees in een hoek had gehangen,
maakte zich los van de muur en ging voor Laurie en Esra staan. Hij had
moete om overand te blijven. Het duurde even voor Esra hem herkende,
met zijn sluike haar strak naar achteren gekamd. 'Waar gaat dat heen?'

Laurie draaide met haar ogen. 'Thomas ...' begon ze.

'Ik wil het niet eens weten.' Zijn stem was dik en uit zijn mond kwam
de walm van whisky. Zelfs goede merken veroorzaakten bijkbaar stank.
'Ik heb alles al gekost. Mja. Ik weet het allang. Zulke dingen ...' Hij
rochelde diep achter in zijn keel. Een groene fluim landde op de mar-
meren tegels. 'Ik ga ervan over m'n nek. Mag je gerust weten.'

'We gaan naar het strand,' zei Laurie. Esra kon niets uitbrengen.

'En wat je doen dan, op het strand?' ging Thomas verder. 'Hij zette
een stap naar voren. 'Ik heb er wel eens filmpjes van gezien, twee cludes.
Werk niet echt voor mij. Ik snap niet zo goed wat iedereen erin ziet.
Nou ja. Vast een kwestie van smaak.'

8.6.4 *De dagen van de bluegrassliefde* (2015) – Edward van de Vendel

Ze gingen zwemmen. Iedereen werd in een autobus geladen en naar de swimming pool gebracht. Al gauw doken de snelsten van de lage en de stoersten van de hoge. Tycho ook. Hij hield van water, al was dit even wennen. Ze moesten een genummerd plastic mutsje op en aan de badrand stond een hoge stoel. Daar zat een badmeester die alles controleerde – bij het minste of geringste schreeuwde hij een schorsing, ‘three minutes out, five minutes out’. Het leek wel ijshockey, met een verkeerde watertemperatuur.

Ze zwommen al een uur. En toen, opeens, begon er ongevraagd van alles te gebeuren.

Oliver liep weg. Hij zei dat hij zich aan ging kleden. Waarom? Had hij geen zin meer? Tycho wilde vragen waar hij heen ging, zeggen: blijf nou even, wacht nou even, maar de meisjes uit Japan trokken hem de trappen naar de glijbaan op. Nadat hij naar beneden was geroetsjt liep hij het zwembad uit. Om eventjes te zien waar Oliver naartoe ging. Om hem nog eventjes te spreken. Om desnoods gewoon naar de wc te gaan.

Bij de uitgang van het zwembad was één grote douche-ruimte. Daar moest je doorheen, wilde je de kleedkamers bereiken. Backkleding uit en afspoelen verplicht, dames bij de dames, heren bij de heren.

En daar zag Tycho wat hij zag.

Oliver stond middenin het douchelokaal. Alleen. De zon scheen door de bovenramen. Schuin over duizend witte

tegeltjes lag een baan van licht. En middenin dat licht, tussen rijen regenende sproeiers, linksom negen, rechtsom negen, liep het water over Oliver's gezicht. Hij had zijn ogen dichtgedaan. Zijn haren plakten om zijn hoofd. Zijn borst, zijn buik, zijn benen waren een rivier. Hij had zijn zwembroek uitgetrokken – die hing nog aan een vinger van zijn hand – en zo, zo bloot, zo simpeljes, zo trots, zo zonder schaamte, zo tevreden, stond hij te genieten van het hete water.

Alsof iets of iemand plotseling zijn hoofd tussen twee warme handen had gevangen, zo voelde Tycho zich. Alsof er een blik zilververf over zijn lichaam was gegoooid. Alsof er in zijn binnenste een duizendklapper wilde ploffen.

Shit, dacht Tycho, shit, verdomme.

Hij kon niks zeggen. Hij kon niks doen. Hij kon alleen maar achteruit, voetje voor voetje, hak voor hak, en na een meter-tje of drie moest hij zich omdraaien, een aanloop nemen en de grootste plons veroorzaken die dit zwembadje in tijden had gezien.

Meteen sprongen er jongens op zijn nek. Hij greep ze bij hun middel en slingerde ze alle kanten op. Ze gilden. Iedereen werd opgewonden vrolijk. Wild. Hij smeet met kinderen en schreeuwde. Wegens onvoorzichtigheid werd hij het zwembad uit gestuurd en daarom rende hij onder de sproeiers door naar ergens waar hij eventjes alleen kon zijn – natuurlijk, de wc.

Daar stond hij. Hijgend, met zijn handen om de bovenrand van de wc-deur. Een tijdlang. Een, twee, drie, vier minuten? Zijn adem werd weer regelmatig, tot zijn lijf ineens de grootste haast kreeg om zijn zwembroek uit te trekken – vlug vlug, zijn voeten opgetild, weg, weg, weg, de hoek in en daar stond hij en zijn vingers sloten zich om alle opwinding zijn lichaam uit te laten springen.

8.7 Bijlage 7: vragenlijst pretest interventie- en controlegroep en posttest controlegroep studie 2

Beste leerling,

Allereerst wil ik je bedanken voor je deelname aan het onderzoek. In dit onderzoek wordt gekeken naar de acceptatie van homoseksualiteit op middelbare scholen.

Het meedoen aan het onderzoek is **anoniem**. Dit betekent dat de onderzoeker niet weet welke antwoorden jij hebt ingevuld. Bij dit onderzoek gaat het niet om het geven van het goede antwoord, die bestaat namelijk ook niet. Het gaat om jouw mening. Ik vraag je dan ook helemaal eerlijk te zijn.

Het invullen van de enquête duurt slecht 5 minuten.

Bij het starten van de enquête geef je toestemming om aan het onderzoek mee te doen. Ook geef je dan toestemming dat jouw antwoorden **geanonimiseerd** (zonder dat de onderzoeker weet dat ze van jou zijn) gebruikt worden.

Als je verder geen vragen hebt, dan wil ik je vragen de enquête te starten. Mocht je nog wel vragen hebben, dan kun je die sturen naar: m.korsten@paxchristicollege.nl.

Met vriendelijke groet,

Mevrouw Korsten

1. Ik ben een ...

Selecteer één antwoord

Jongen		Meisje		Geen van beide
--------	--	--------	--	----------------

2. Ik ben ... jaar oud.

Selecteer één antwoord

11	12	13	14	15	16	17	18
----	----	----	----	----	----	----	----

3. Ik zit in ...

Selecteer één antwoord

3VA	3VB	4VA	4VB	4VC
-----	-----	-----	-----	-----

4. Ik val op ...

Selecteer één antwoord

Meisjes	Jongens	Meisjes en jongens	Anders...
---------	---------	--------------------	-----------

5. Ik zou het ongemakkelijk vinden om gezien te worden met een groep vrienden/ vriendinnen waarvan één homo/ lesbienne/ bi is.

Heel erg mee eens			Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Ik zou het ongemakkelijk vinden als een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot naast me in de les zat.

Heel erg mee eens			Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Het zou me storen als een leraar me zou toewijzen om groepswork te doen met een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot.

Heel erg mee eens			Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Ik zou geen onderdeel willen zijn van een studiegroep waar een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot in zit.

Heel erg mee eens			Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Als een vriend(in) mij zou vertellen dat hij/ zij homo/ lesbisch/ bi was, zou ik zijn/ haar vriend niet meer zijn.

Heel erg mee eens			Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Homoseksuele/ lesbische/ biseksuele tieners mogen als stel niet naar schoolfeesten gaan.

Heel erg mee eens			Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	---------------------

8.8 Bijlage 8: vragenlijst posttest interventiegroep studie 2

Beste leerling,

Allereerst wil ik je bedanken voor je deelname aan het onderzoek. In dit onderzoek wordt gekeken naar de acceptatie van homoseksualiteit op middelbare scholen.

Het meedoen aan het onderzoek is **anoniem**. Dit betekent dat de onderzoeker niet weet welke antwoorden jij hebt ingevuld. Bij dit onderzoek gaat het niet om het geven van het goede antwoord, die bestaat namelijk ook niet. Het gaat om jouw mening. Ik vraag je dan ook helemaal eerlijk te zijn.

Het invullen van de enquête duurt slecht 5 minuten.

Bij het starten van de enquête geef je toestemming om aan het onderzoek mee te doen. Ook geef je dan toestemming dat jouw antwoorden **geanonimiseerd** (zonder dat de onderzoeker weet dat ze van jou zijn) gebruikt worden.

Als je verder geen vragen hebt, dan wil ik je vragen de enquête te starten. Mocht je nog wel vragen hebben, dan kun je die sturen naar: m.korsten@paxchristicollege.nl.

Met vriendelijke groet,

Mevrouw Korsten

1. Ik ben een ...

Selecteer één antwoord

Jongen

Meisje

Geen van beide

2. Ik ben ... jaar oud.

Selecteer één antwoord

11

12

13

14

15

16

17

18

3. Ik zit in ...

Selecteer één antwoord

3VA

3VB

4VA

4VB

4VC

4. Ik val op ...

Selecteer één antwoord

Meisjes	Jongens	Meisjes en jongens	Anders...
---------	---------	--------------------	-----------

5. Ik heb ... fragmenten gelezen.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

6. Ik zou het ongemakkelijk vinden om gezien te worden met een groep vrienden/ vriendinnen waarvan één homo/ lesbienne/ bi is.

Heel erg mee eens				Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Ik zou het ongemakkelijk vinden als een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot naast me in de les zat.

Heel erg mee eens				Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Het zou me storen als een leraar me zou toewijzen om groepswork te doen met een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot.

Heel erg mee eens				Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Ik zou geen onderdeel willen zijn van een studiegroep waar een homoseksuele/ lesbische/ biseksuele klasgenoot in zit.

Heel erg mee eens				Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Als een vriend(in) mij zou vertellen dat hij/ zij homo/ lesbisch/ bi was, zou ik zijn/ haar vriend niet meer zijn.

Heel erg mee eens				Heel erg mee oneens
-------------------	--	--	--	---------------------

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

11. Homoseksuele/ lesbische/ biseksuele tieners mogen als stel niet naar schoolfeesten gaan.

Heel erg mee eens

Heel erg mee oneens

1

2

3

4

5

12. Veel homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen die in elkaar geslagen worden, vragen daar om omdat ze zich als een homo gedragen.

Heel erg mee eens

Heel erg mee oneens

1

2

3

4

5

13. Het stoort me als mensen homoseksuele/ lesbische/ biseksuele leerlingen vernederen/ kleineren/ pesten.

Heel erg mee eens

Heel erg mee oneens

1

2

3

4

5

14. Scholen mogen geen clubs/ groepen die strijden voor homorechten hebben.

Heel erg mee eens

Heel erg mee oneens

1

2

3

4

5

15. Er is niets mis mee om leerlingen 'fag' of 'gay' te noemen als ze homo/ lesbisch/ bi zijn.

Heel erg mee eens

Heel erg mee oneens

1

2

3

4

5

16. Homoseksuele mensen kunnen hetero zijn als ze dat willen.

Heel erg mee eens

Heel erg mee oneens

1

2

3

4

5

17. Ben jij na het lezen van de fragmenten anders over homoseksualiteit gaan denken? Leg je antwoord uit.

Typ één of enkele woorden (max 500).

18. Welk fragment(en) heeft/ hebben hier het meest voor gezorgd?

Selecteer één of meerdere antwoorden.

- De dagen van de bluegrassliefde – Edward van de Vendel
- Gebr. – Ted van Lieshout
- Warmwatervrees – Kirsten Kamphuis
- Zij en haar – Dirk Bracke
- Geen van beide

19. Ben jij na het lezen van de fragmenten anders over jouw eigen seksuele voorkeur gaan denken? Leg je antwoord uit.

Typ één of enkele woorden (max 500).

20. Welk fragment(en) heeft/ hebben hier het meest voor gezorgd?

Selecteer één of meerdere antwoorden.

- De dagen van de bluegrassliefde – Edward van de Vendel
- Gebr. – Ted van Lieshout
- Warmwatervrees – Kirsten Kamphuis
- Zij en haar – Dirk Bracke
- Geen van beide